

Nr. 2 (23) 2009 m.

ISSN 1822-6221

Prie Nemunėlio

ROKIŠKIO KRAŠTO KULTŪROS ŽURNALAS

Dailininkas Petras Kiaulėnas

Po senų medžių, drobė, aliejus, 38x46 cm

Pavasaris kaimynystėje, 1952 m.

Didžioji obelis, drobė, aliejus, 65x81cm

Natiurmortas su baltomis gėlėmis, 1954 m.

LEIDĖJAI

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešoji biblioteka

Juozo ir Alfonso Keliuočių
palikimo studijų centras

RĖMĖJAS

Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas

REDAKCINĖ KOLEGIJA

Alicija Matiukienė (ats. redaktorė)

Arūnas Augutis

Nida Lungienė

Violeta Melvydienė

Nijolė Šniokienė

Rita Viskaitienė

Leidiniui fotografavo
Albinas Kuliešis

Nepriklausomybės a. 16,

LT-42117 Rokiškis

www.rokiskis.rvb.lt

www.keliuociucentras.rvb.lt

El. paštas alicijam@rokiskis.rvb.lt

Telefonas 8 458 51502

Faksas 8 458 52106

Pirmajame žurnalo viršelyje –
Šventinis Rokiškio miesto įkūrimo
fejerverkas virš krašto muziejaus
po spektaklio „Grafaitė Sofija“
(režisierius Jonas Buziliauskas).
2009 m. rugsėjo 19 d.
Ketvirtajame viršelyje –
Šventinis vakaras Rokiškyje.
2009 m. rugsėjo 19 d.

Išleido leidykla „Margi raštai“
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.
Spausdino UAB „Petro ofsetas“,
Žalgirio 90, LT-09303 Vilnius.

Turinys

- 3.... BRONIUS DEKSNYS. Kunigaikščiai Krošinskiai Rokiškio dvare
- 13.... ILONA ČIUŽAUSKAITĖ. Vaižganto aktualumas šiandien
- 16.... ELIGIJUS DAUGNORA. Būdas Vaižganto, arba Tumas
apie Vaižgantą
- 20.... ALFAS PAKĖNAS. Vaižganto palūžimas
- 24.... ALICIJA MATIUKIENĖ. Vaižganto paliudijimai Rokiškio krašte
- 29.... PETRAS JAKŠTAS. Žibutė
- 32.... VIOLETA MELVYDIENĖ. Spalvų ir šviesos harmonija
- 35.... DAIVA VILKICKIENĖ. Panemunio laukų ažuolas
- 44.... NERINGA DANIENĖ. Interrampa – 2009
- 48.... KĘSTUTIS ČESNAITIS. Kelionė pas Tave...
- 51.... ARŪNAS AUGUTIS. Langinių tapymo plenerai Rokiškyje
- 58.... STANISLAVA JUŠKIENĖ. Tarptautiniam vargonų muzikos
festivaliui, skirtam čekų muzikai, pedagogui, vargonininkui
Rudolfui Lymanui – dešimt metų
- 61.... Ne tik apie save...
- 66.... ZITA ČEPULYTĖ. Skambančios ir švytinčios „Pėdos kelyje“
- 68.... DANAS KAIRYS. Eilėraščiai
- 70.... VIDA PAPAURĖLIENĖ. Eilėraščiai
- 71.... MINGAILA RASTENIS. Eilėraščiai
- 72.... DANUTĖ MAŽEIKIENĖ. Eilėraščiai
- 73.... RITA VISKAITIENĖ. 2009 metais išleisti rokiškėnų leidiniai

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos
Bibliografijos informacijos ir
kraštotyros skyrius

Mielas Skaitytojau,

Lietuvos Tūkstantmečio minėjimo kontekste Rokiškio miesto įkūrimo 510-ųjų metų kultūriniai akcentai tokie pat garbingi ir ryškūs. Grafaitės Sofijos sugrįžimas į rūmus tą vienintelį šventinį vakarą kūrė ypatingą nuotaiką ir jaudulį, aplinka tarsi spinduliavo pagarba praeities tradicijoms. Norėjosi, kad visa tai būtų realybė, ne tik puikus spektaklis. Istorija žino ne vieną garsią ir didingą giminę, turėjusią įtakos mūsų krašto vystymuisi. Prieštaringai vertinama didikų Krošinskių giminė intriguoja savo veržlumu, kiek neįprastu didikams elgesiu, užtat kitokia ir savita. Stiprios asmenybės visada žavi – net klystančios ir nenusipėjamos.

Vaižganto jubiliejinės konferencijos, šiemet vykusios Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje, publikuojamų pranešimų tekstuose atpažįstame paprastą, kilnų, didelės erudicijos rašytoją ir kunigą. Sunku patikėti, kad su Vaižganto vardu siejasi dar neatskleisti faktai, nutylėjimai. Pasirodo, paslapties esama... Ji tokia pat netikėta, bet be galo šilta ir suprantama, kai paaiškėja Vydūno lankymosi Rokiškyje motyvai.

Tik gyvenimo džiaugsmą teigiančio tapytojo spalvų paletės harmonija atveria mums ypatingos raiškos menininką, taip neseniai atrastą ir pažintą mūsų krašto kūrėją. Išgryninta fotografo mintis šviesos ir akimirkos blyksnyje randa gamtos, grožio, meilės pasauliui pažinimo ir tikėjimo tiesas. Nubėgančio laiko nesustabdysi, nepakartosi, tik nauja mintis vis kelyje...

Didingos vargonų muzikos skambesio kuriamos nuotaikos ir jausmų gama pakylėja klausytoją, suteikia vilties vargonų muzikos tradicijų tęstinumui Rokiškio krašte. Kalba teatre ne tokia svarbi, kai aktorius atvira širdimi, laisva siela braunasi į žiūrovo vidinio pasaulio kampelius tikėdamasis būti suprastas ir išgirstas.

Prisiminimų atradimai, jeigu jie nuoširdūs, išjausti, po daugelio metų netikėtai atgiję, išryškina talentingo kalbininko asmenybę. Tik laikas subrandina kitokį vertinimą ir požiūrį. Subtilus rašytojo atsivėrimas, analizuojantis save, intriguoja kūrybos proceso lengvumu, savitu visuomenės, meno, literatūros supratimu, situacijos analize, pastabomis ir vertinimu.

Už geranorišką ir šiltą bendradarbiavimą rengiant žurnalo numerį nuoširdžiai dėkoju žurnalo redakcinei kolegijai, fotografui Albinui Kuliešiui, maloniems kraštiečiams – straipsnių autoriams, Rokiškio literatams ir visų publikacijų autoriams. Dėkoju visiems, kurių ramybę sudrumsčiau „Prie Nemunėlio“ vardan Jus kalbindama, prašydama, klausdama, tikslindama. Turėkime vilties dar pasimatyti...

Pagarbiai,

Alicija Matiukienė

Rokiškio rajono savivaldybės Juozo
Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė,
Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo
studijų centro pirmininkė

Kunigaikščiai Krošinskiai Rokiškio dvare

BRONIUS DEKSNYS

Filosofas

Krošinskių giminės medis

Du šimtus metų Rokiškio dvarą (kartu ir jo teritorijoje gyvenusius žmones) valdė Krošinskių giminė. Sprendžiant pagal dokumentus, ši giminė Rokiškyje apsigyveno apie 1515 metus. Tais metais datuojamas žemės maršalo Jono Mykoliaičio nurodymas Timofėjui Krošinskiui pristatyti į teismą rokiškėnus, nusiaubusius giedraitiško bajoro Adomo Volodkovičiaus Vyžūnų dvarą¹. Paskutinis Rokiškio savininkas iš Krošinskių giminės Juzefas Krošinskis 1715 metais visus tėvo ir motinos valdytus dvarus užrašė (mirties atveju) Tyzenhauzams. Jis buvo užmuštas per konfederaciją, o dvarai – Rokiškis, Naujadvaris, Aukštadvaris, Kamajai, Vederišké, taip pat valdos Vilniaus apylinkėse – liko Jonui Tyzenhauzui². Tuomet Rokiškyje prasidėjo beveik du šimtmečius trukęs Tyzenhauzų valdymas.

XIX ir XX amžių sandūroje išleista lenkiška enciklopedija, remdamasi XVII amžiaus istoriko Alberto Kojelavičiaus teiginiais, rašo, kad Krošinskiai gali būti tariamo Kęstučio sūnaus Vygunto palikuonys (kiti istorikai tokio Kęstučio sūnaus nemini). Vygunto sūnus Grigalius prie Nemuno kairiojo intako Servečės pastatęs Krošino pilį ir įkūręs miestą, nuo kurio jo palikuonys

įgiję Krošinskių pavardę. Manoma, kad Žygimanto Kęstutaičio laikais ši giminė buvo persekiojama, o Krošinas atiteko valdovui. Krošinskiams teko ieškotis tarnybos ir kitų valdų. Jie pabuvojo Švitrigailos tarnyboje Lucke, tarnavo Kazimierui Jogailaičiui, kuris apdovanojo Krošinskius valdomis Smolensko vaivadijoje, kur jie buvo ir valstybės tarnyboje. Konstantinas Krošinskis 1480 metais buvo Smolensko išdininkas. XVI amžiuje Krošinskių giminė pasidalijo į dvi šakas, kurių viena šaka užgeso Smolenske to paties amžiaus viduryje. Kita kūrė savo ateitį etninėje Lietuvoje. Krošinskių herbas – sidabrinis trišakis raudona me skyde³. Jis sudaro dalį dabartinio Rokiškio herbo.

Apie tolesnius Krošinskių gyvenimo įvykius galime spręsti iš įrašų Lietuvos Metrikos knygose, archyvų dokumentuose ir iš dabar neišlikusių Tyzenhauzų dvarų archyvo dokumentų, kurių nuorašai arba išrašai, padaryti XIX amžiaus pirmojoje pusėje, dabar saugomi Vilniaus universiteto ir Lietuvos mokslų akademijos centrinės bibliotekos rankraščių skyriuose⁴.

Rokiškio dvaro raštininkai, darydami senųjų dokumentų nuorašus, kartais trumpino, nurašydavo fragmentais, kartais, nebesuprasti senųjų dokumentų ir juos perpasakodami, spėliodavo. Neretai nurašomi skundai teismams, tačiau

nerandame pėdsakų, kaip teismai išsprendė šiuos skundus. Nurašinėjant dokumentus, į juos įsivėlė vienas kitas netikslumas.

XV ir XVI amžių sandūroje paastrėjo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) santykiai su Maskvos Didžiąja Kunigaikštyste (MDK). Stiprėjančios Maskvos valdovai, pasiskelbę rytų slavų žemių telkėjais, veržėsi į LDK rytinio pasienio žemes. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras, siekdamas pagerinti santykius su Maskva, pasiūlo didžiojo kunigaikščio Ivano III dukrai Elenai ir 1495 metais vedė ją. Savo žmonai ir jos palydai išlaikyti jis paskyrė daug dvarų slaviškose LDK vietovėse ir etninėje Lietuvoje, tarp jų Anykščius ir Rokiškį. Nors kunigaikštienė Elena buvo lojali Lietuvos valstybei, bet Maskva nenutraukė ekspansijos į LDK žemes. Dar XV amžiaus pabaigoje maskvėnai užėmė dalį Smolensko vaivadijos žemių, o 1514 metais ir patį Smolenską. Čia neteko valdų ir kunigaikščiai Krošinskiai: nepanorę tapti Maskvos pavaldiniais, jie persikėlė į etninę Lietuvą ir prašė LDK valdovų skirti jiems valdų vietoj prarastųjų prie Smolensko. Aleksandras mirė 1506, jo našlė Elena – 1513 metais. Rokiškio dvaras vėl grįžo didžiajam kunigaikščiui. Žygimantas Senasis priglaudė jame pabėgėlį iš Smolensko kunigaikštį Timofejų Krošinskį.

Sprendžiant pagal vardą (Timofejus) ir sūnaus vardą (Ivanas), Krošinskiai veikiausiai buvo stačiatikiai. Daugelis Lietuvos didikų, įsikūrusių rytinėse LDK žemėse, taikėsi prie vietos papročių, kalbos ir tikėjimo. Galbūt ne išimtis buvo ir Krošinskiai. Bet jie Rokiškyje nepastatė stačiatikių cerkvės. Maža to, Rokiškio bažnyčios ir klebonijos 1563 metų inventoriuje užrašyta, kad kunigaikštis Ivanas Krošinskis nuo visų grūdų duoda Rokiškio bažnyčiai dešimtinę⁵. Matyt, bajorai, persikėlę į etninę Lietuvą iš rytinių LDK žemių, pereinavo į katalikybę ir lenkėjo.

1518 metais Žygimantas Senasis atsiuntė iš Krokuvos Vilniaus vaivada Mikalojų Radvilai nurodymą nejudinti Krošinskio iš Rokiškio dvaro. Matyt, vaivada buvo sumanęs racionaliau panaudoti šį dvarą pajamoms į valstybės iždą didinti. Krošinskis pasiskundė valdovui, ir šis liepė palikti Krošinskį ramybėje: tegu jis Rokiškio dvarą laiko ir jo pajamomis naudojasi, kaip tai darė karalienė Elena. Valdovas liepė niekam neatidavinėti Rokiškio žmonių, nes jis ir taip jau atidavęs kelias dešimtis bajorams ir dvarieikiams⁶.

Atrodo, kad Timofejus Krošinskis Rokiškio dvare neskurdo, o staigiai turtėjo. 1519 metais jis paskolino Žygimantui valstybės reikalams 460 tūkstančių grašių, o valdovas užstatė jam Rokiškio dvarą su miesteliu, visomis smuklėmis ir pajamomis (1519 metų sausio 2 dienos privilegija). Karalius taip pat pažadėjo atkovoti iš Maskvos valdovo Krošinskio paliktus dvarus prie Smolensko. Krošinskių reikalai ir toliau gerėjo. O valstybė skolų jiems sugrąžinti nesugebėjo. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas 1547 metų lapkričio 9 dienos privilegija atidavė Rokiškio dvarą Ivanui Timofejevičiui Krošinskiui ir jo palikuonims visiems

laikams⁷ (nuoraše parašyta, kad Ivanui ir Jonui, bet jį padarę raštininkai pažymi, kad dėl to ir jiems patiems neaišku: vėlesniuose dokumentuose minimas Ivanas Krošinskis). Maža to, kai Žygimantas Augustas pagal Pasvalio sutartį su Livonijos ordinu gavo šioje šalyje pilių ir dvarų, jis atskyrė nuo gautų valdų Aknystos dvarą ir atidavė jį Ivanui Krošinskiui (Tyzenhauzų dvarų nuorašų knygoje klaidingai užrašyta, kad Aknystą Timofėjui Krošinskiui 1562 metais atidavė Žygimantas Senasis: tuo metu jie abu jau buvo mirę)⁸. Istorikė iš Latvijos Māritė Jakovleva, remdamasi Latvijos archyvų dokumentais, patikslino, kad tai padarė Žygimantas Augustas 1561 metais⁹.

1565 ir 1567 metais Ivanas Krošinskis minimas LDK kariuomenės surašymo dokumentuose Lietuvos Metrikoje: 1565 metais į surašymą jis siuntė 20 raitelių, 9 husarus ir 11 kazokų, taip pat 11 pėstininkų, o už brolio (?) sūnų iš Kraštų dvaro 3 raitelius ir 1 pėstininką; 1567 metais į surašymą atvyko Krošinskio pasiūsti 33 raiteliai ir 16 pėstininkų¹⁰.

1588 metais Ivanas Krošinskis veikiausiai jau buvo miręs, nes jo sūnūs Petras ir Aleksandras pasidalijo dvarus. Petrui atiteko Rokiškis, Vederynė, Aknysta ir Onuškis (dėl Onuškio, tada vadinto Hanušiskiais, trūksta aiškumo: tuo metu jį valdė Astikai. Galbūt Onuškiu tada buvo vadinama ir žemė, buvusi į rytus nuo Astikų dvaro ir jungusi Krošinskio Rokiškio ir Aknystos valdas). 1603 metais Petrui atiteko ir Sužionys, Gudiškiai bei Krošinskių dvarai Minsko vaivadijoje¹¹.

1588 metais Petras Krošinskis, ką tik gavęs tėvo palikimą, leido savo žmonai Rainai Rapalovskai už 10 tūkstančių kapų grašių užstatyti dvi dalis Rokiškio, Onuškio, Vederynės, Kamajų ir Aknystos dvarų. Atrodo, kad po keleto metų jis jau buvo

našlys, nes 1604 metais vedė Jurgio Karengos našlę Haną (Oną), kilusią iš smulkių kunigaikščių Druckių – Sokolinskių giminės. Ir pagal kilmę, ir pagal vyrą dokumentuose ji vadinama kunigaikštienne. Tarp kitų dvarų jai ir Jurgio Karengos sūnams Kristupui bei Jurgiui priklausė ir Kazliškio dvaras. Atrodo, kad iki 1580 metų jį valdė Grigalius Astikas, kuris dėl pažado Maskvos valdovui Ivanui IV nužudyti karalių Steponą Batorą, šnipinėjimo Maskvai, pinigų padirbinėjimo ir dokumentų klastojimo buvo apkaltintas valstybės išdavimu, pasmerktas mirti, o jo dvarai konfiskuoti. Kazliškio dvarą Steponas Batoras atidavė savo patalininkui Jurgiui Dokvardui Karengai. Bet Grigaliaus Astiko sūnus – Vilniaus apskrities žemės teismo teisėjas Jonas Astikas – kreipėsi į karalių teigdamas, kad jis nežinojo apie tėvo nusikaltimus, nes gyveno su jo palikta motina. Batoras leido jam atgauti dalį valdų, taip pat ir Kazliškio dvare. Čia mes ir sutinkame kunigaikštienę Haną Krošinskienę ir jos vyrą Petrą Krošinskį. Vilkmergės pilies teismo pareigūnai Andrius Miserovskis ir Valentinas Grigorevičius 1596 metų vasarą plačiai aprašė Hanos Krošinskienės ir Petro Krošinskio derybas su Jonu Astiku dėl Kazliškio valdos pasidalinimo¹². Astikas atgavo Tanskio dvarą ir keletą kaimų.

Hana Krošinskienė ir toliau rūpinosi sūnų iš pirmosios santuokos Kristupo ir Jurgio Karengų turto reikalais, dalyvavo užstatant ir išperkant jų valdytus kaimus. 1613 metais dokumentuose ji jau minima kaip velionė¹³. Tuo tarpu Petrą Krošinskį juose randame ir vėliau. 1604 metais jis pardavė Petrui Skiporui Tarnavo dvarą, užstatytą už 392 kapas grašių¹⁴. 1605 metais Krošinskis padovanojo tarnui Mikalojui Daubarui iki gyvos galvos valdyti savo dvarą prie Susėjos upės, vadinamą

Ždaniške, atskirtą nuo Anykščių (nurašinėtojo klaida: turėtų būti – Aknystos) ir 100 kapų grašių, gaudamų šiame dvare¹⁵. 1610 metais jis užstatė Jonui Osmolinskiui, Lukštų dvaro savininkui, Rokiškio dvaro Tamašavos kaimą (veikiausiai dabartinius Tumasonis)¹⁶.

Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne saugomame Rokiškio dvaro ir Krošinskių giminės aprašyme toliau teigiama (nenurodant metų), kad po Petro Krošinskio jo dvarai atiteko Jurgiui Kazimierui Krošinskiui. Toliau minimas jo sūnus Karolis Jurgis ir dvi dukterys: Elena (vienuolė) ir Alška (Elžbietą?). Jurgis Kazimieras Krošinskis paliko vaikus mažamečius. Jiems, prižiūrimiems globėjų, atiteko Rokiškis, Kamajai, Tarnava, Vederiškė, Onuškis ir Aknysta. Vaikų globėjais buvo paskirti vyskupas Vaina ir Krošinskienės giminaičiai Veselovskiai. Trumpam Kristupas Veselovskis buvo išsinuomojęs ir Rokiškio dvarą.

Apie Karolį Jurgį Krošinskį liko nemažai žinių. Šis Rokiškio dvarininkas suartėjo su Kupiškio seniūnu Vilhelmu Tyzenhauzu, kurio duktė tapo Krošinskio žmona. 1633 ar 1634 metais Karolis Jurgis Krošinskis išnuomojo savo uošviui už 12 tūkstančių auksinių (zlotų) Rokiškio dvarą. Matyt, ta proga 1634 metais buvo sudarytas šio dvaro inventorių, jo nuorašuose ir literatūroje apie Rokiškį gavęs Vendragovskio inventoriaus pavadinimą¹⁷. Nors apie patį Vendragovskį daugiau nieko nežinoma, inventoriaus tekstas rodo, kad tai būta kruopštaus, mokančio vaizdingai rašyti, net vartojančio patarles bei palyginimus. Gaila, kad XIX amžiaus nurašinėtojai, perkeldami į nuorašus šio dokumento tekstą, paliko rimtų spragų.

Saugomame dokumentų nuoraše yra Krošinskio raštiški patarimai

Senosios Rokiškio istorijos pėdsakais. Nuotr. Albino Kuliešio

sūnui, išvykstančiam į karaliaus karinę stovyklą prie Smolensko. Nuoraše nenurodyta, kuris Krošinskis kuriam sūnui rašė šiuos patarimus. Galima būtų spėti, kad tai Jurgio Kazimiero Krošinskio patarimai sūnui Karoliui Jurgiui. Mat 1632 metais prie Smolensko vyko LDK kovos su maskvėnais, kurie apsupo Smolensko pilį. Į karo stovyklą nuvyko karalius Vladislovas Vaza. Jam dalyvaujant kare, Abiejų Tautų Respublikos kariuomenė 1633 metais įveikė maskvėnus ir apsaugojo Smolenską. Krošinskis, galima manyti, kad tai jau senas ir ligotas Jurgis Kazimieras, siuntė į karaliaus stovyklą dar jauną ir nepatyrusį sūnų Karolį Jurgį. Jis parašė sūnui, kad šis, atvykęs į karaliaus

stovyklą, atiduotų tėvo laišką ir paaikšintų, kodėl jis pats negalėjo atvykti. Tėvas liepė prašyti valdovą, kad jis palaikytų jauną ir dar neturintį tarnybos valdovui įgūdžių, kad jį reikiama savo paslaugoms panaudotų. Krošinskis ragino sūnų karaliaus pavedimus noriai ir nedelsiant vykdyti. Jis nurodo jaunui, su kuriais Karūnos ir LDK pareigūnais, esančiais arčiausiai valdovo, elgtis itin pagarbiai, ragina visuomet rodyti dievobaimingumą, saugoti garbę, vengti ištvirtavimo, girtuoklystės, lošimų, suvokiant lietuvių tautos vertybes ir garbę, savo namų ir tėvų šlovę¹⁸.

Iš Rokiškio dokumentų nuorašų žinome, kad 1632 metais, per pačias Jonines, Krošinskio sukurstyti

Senosios Rokiškio istorijos pėdsakais. Nuotr. Albino Kuliešio

Rokiškio miestiečiai ir artimesnių kaimų valstiečiai užpuolė Kamajų miestiečius. Po metų Krošinskis Rokiškyje užpuolė etmono atsiųstus dragūnus atsiimti dvare saugomų kariuomenės grūdų ir išvijo juos iš miesto. 1657 metais pats Krošinskis, susipykęs su Plateriais dėl išnuomotų dvarų, nukentėjo dėl Platerių iškviestų švedų kareivių antpuolio.

1664 metais Karolis Jurgis Krošinskis už 90 tūkstančių auksinių išnuomojo dešimčiai metų Rokiškio dvarą su Aknystos dykra Kristupui Roppui.

1667 metų pavasarį Karolis Jurgis Krošinskis, jau sirgdamas, parašė testamentą. Jis prašė žmoną, kad jo kūną palaidotų Rokiškio bažnyčioje, koplyčioje, kuri turi būti įrengta prie bažnyčios durų, kur buvo altorius su krucifiksu. Tam reikalui jis paskyrė 1200 auksinių. Pavedė ten perkelti ir tėvų palaikus. Laidotuvių prašė kuklių, be katafalko, kūną aprėngus bernardino abitu. Žmonai užrašė 40 tūkstančių auksinių, dukterims Halškai ir Katerinai pasogos po 20 tūkstančių auksinių ir brangenybių. Vaikų globėjais paskyrė Jurgį Karolį Glebavičių, Aleksandrą Naruševičių, LDK pakanclerį, vyskupą Gotardą Tyzenhauzą ir uošvį Vilhelmą Tyzenhauzą.

Karolis Jurgis Krošinskis, be jau minėtų dukterų, paliko tris sūnus: Petrą, Adomą ir Kazimierą. Tapusi našle jų motina ištekojo į Kamajus už Starodubo seniūnaičio Kazimiero Kerlos. Tai būta nebejaunos moters. 1673 ir 1675 metais ji jau sirgo ir parašė du testamentus. Sūnūs teigė, kad pasirašydama antrąjį testamentą, motina jau neturėjo atminties ir nebekalbėjo. Ji prašė būti palaidota šalia pirmojo vyro ir kad laidotuvisė būtų 30 kunigų ir kuo daugiau elgetų su žvakėmis. Skyrė pinigų Rokiškio bažnyčiai, Sužionių koplyčiai ir Vilniaus

pranciškonų vienuolynui. Antrajam vyrui Kerlai ji paskyrė 16 tūkstančių, sūnams iš pirmosios santuokos Petruį, Kazimierui ir Adomui – po 4 tūkstančius auksinių kiekvienam, dukterims Halškai ir Kotrynai – po tiek pat. Bet po dvejų metų parašytame antrajame testamente ji pakeitė anksčiau nurodytas pinigų sumas: Kerlai ji užrašė 22 tūkstančius auksinių, sūnams – po tūkstantį, o dukterims – po 500 auksinių.

Petras Krošinskis antrojo motinos testamento nepripažino teisėtu. Jis išsivežė iš Kamajų daug motinos daiktų. Patėvis apskundė jo veiksmus Tribunolui, o šis perdavė bylą Žemės teismui. Koks buvo šio teismo sprendimas, nežinoma.

1687 metais Rokiškį valdė Adomas Krošinskis. Jis už 100 tūkstančių auksinių užstatė Rokiškį su Aukštadvariu ir Naujadvariu savo žmonai Elenai Vainaiti-Jecinevskai. Ši po Adomo mirties ištekojo už Kupiškio seniūno Jono Tyzenhauzo, kuris 1695 metais gavo Adomo užstatytus dvarus: Rokiškį su Aukštadvario ir Naujadvario palivarkais.

1715 metais Adomo Krošinskio sūnus, o Jono Tyzenhauzo posūnis Juzefas Krošinskis visus tėvo ir motinos valdytus dvarus savo mirties atveju užrašė Jonui Tyzenhauzui kaip atlyginimą už skriaudas, kurias Juzefo tėvas Adomas ir dėdė Kazimieras padarė Jono tėvui – Naugarduko vaivada Steponui Tyzenhauzui užpuldami jo Glintiškių dvarą¹⁹. Lenkiškoji enciklopedija rašo, kad Adomas ir Kazimieras Krošinskiai 1683 metais buvo pasmerkti tremčiai už pasipriešinimą teisminei valdžiai²⁰. Galimas dalykas, kad ši tremtis buvo susijusi ir su Stepono Tyzenhauzo dvaro užpuolimu. Juzefas Krošinskis buvo užmuštas per konfederaciją. Su jo mirtimi užsibaigė Krošinskių giminė ir jų valdymas Rokiškio krašte.

Didikai su peštukų polinkiais

Apžvelgus Krošinskių giminės istoriją, kyla klausimas, kaip reikėtų vertinti šios giminės buvimą ir veiklą Rokiškio krašte. Klausimas ne lengvas, nes Krošinskių gyvenimas Rokiškyje pakankamai prieštaringas. Viena vertus, Lietuvos didieji kunigaikščiai Aleksandras, Žygimantas Senasis ir Žygimantas Augustas gerai atsiliepė apie Krošinskių nuopelnus Lietuvos valdovams. Galbūt jie įžvelgė Timofejaus asmenyje LDK patriotą, kai pastarasis, užėmus jo dvarus maskvėnams, nepanoro būti jų pavaldiniu. Gali būti, kad Lietuvos didieji kunigaikščiai turėjo simpatijų iš gediminaičių kilusiems didikams.

Kaip pamename, Žygimantas Senasis, atsižvelgdamas į Timofejaus Krošinskio nuopelnus didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui, neleido Vilniaus vaivadais iškelti Krošinskio iš Rokiškio dvaro. Žygimantas Augustas prie Ivano Krošinskio valdų pridėjo Aknystos dvarą. Tiesa, valdovų dvare Krošinskiai aukštų pareigų – maršalų, vaivadų, kaštelionų – negavo. Jiems teko tenkintis žemesnio lygio tarnybomis. Petras Krošinskis dokumentuose vadinamas Panevėžio laikytoju, Jurgis Kazimieras Krošinskis – Inturkės seniūnu ir Brėslaujos pakamariu, Juzefas Krošinskis – Tendziogalos tijūnu.

Sunku spręsti, kaip Krošinskiai ūkininkavo savo dvaruose. Ne jų naudai kalba ir tai, kad Rokiškio dvaras dažnai buvo užstatomas už paskolintus pinigus arba išnuomojamas įvairiems dvarininkams. Nežinia, kada Krošinskiai įvykdė valakų reformą ir sukėlė valstiečius iš įvairiose vietose išsimėčiusių sodybų, vadintų tarnybomis, į gatvinius kaimus ir taip galutinai įtvirtino baudžiavą. Dar Krošinskiams

valdant Rokiškį, Rygos rinkoje ėmė garsėti šio krašto linai – *rokisker Flachs*, vadinami Karūna. Tačiau sunku pasakyti, kas turėjo įtakos linininkystės suklestėjimui Rokiškio krašte: dvarininkų rūpestis ar baudiūninkų sumanumas, darbštumas ir rūpestingumas.

Krošinskiai Rokiškyje pasižymėjo kaip nemaži peštukai. Rokiškio dvaro dokumentuose esama nemaža bylų apie Krošinskių nesutarimą arba didelius konfliktus su kaimynais ar net valdžios pareigūnais.

Dar tik pradėjęs valdyti Rokiškio dvarą, Timofejus Krošinskis nesutarė su Rokiškio parapijos klebonu Jonu. Kunigas skundėsi valdovų teismui, kad dvarininkas neduoda bažnyčiai dešimtinės ir neleidžia klebonui žvejoti dvaro tvenkiniuose. Tiesa, Žygimantas Senasis 1522 metais nepalaikė šio klebono pretenzijų: jeigu parapijos fundacijos akte šių prievolių dvarininkui neskirta, tai jų nėra ko ir reikalauti. Vėliau dvarininko ir klebono santykiai pagerėjo: Timofėjaus sūnus Ivanas jau mokėjo parapijai dešimtinę.

Didelių konfliktų su kaimynais ir valdžia Krošinskiai turėjo XVII amžiaus šeštajame dešimtmetyje, kai ties Lietuva telkėsi naujo karo su Švedija ir Maskva grėsmė. Lenkų istorikai ir rašytojai šį laikotarpį ir kraštą užgriuvusias nelaimes pavadino *Tvanu*. Rokiškį tuomet valdė Karolis Jurgis Krošinskis – Kupiškio seniūno Vilhelmo Tyzenhauzo žentas. Jau 1652 ir 1653 metai buvo didelių nelaimių Lietuvos valstybei ir Rokiškio kraštui išvakarės. Vyko sunkios derybos su Švedija ir karo su ja nuojauta. Po poros metų Švedija paskelbė karą Abiejų Tautų Respublikai, o jos kariuomenė įsiveržė į etninę Lietuvą. Ukrainoje vyko permainingos kovos su Bogdano Chmelnickio vadovaujamais kazokais, kurie vis labiau linko į Maskvos pusę, o po metų Perejaslavlio rada

Senasis Rokiškis. Prie dvaro rūmų, 1919 metai. Nuotr. iš Domo Kauno asmeninio archyvo

paskelbė Ukrainos susijungimą su Rusija. Abiejų Tautų Respublika neteko kairiakrantės Ukrainos.

Maskvos caras Aleksejus Michailovičius rengėsi karo žygiui į LDK. Po metų žygis prasidėjo, o caro kariuomenė, kurioje buvo ir didelis Ukrainos kazokų dalinys, užėmė Vilnių, Kauną, Gardiną, beje, ir Rokiškio kraštą. Caras, laikydamas save Sofijos Vytautaitės palikuo- niu, buvo pasiskelbęs ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, paskyrė į Vilnių savo vaivadą ir iš gyventojų

pareikalavo ištikimybės priesaikos. Maskvėnų neužimtą Lietuvos dalį užėmė švedai. Krašto būklė labai apsunkino įsisiautėjęs badmetis ir didžiulė maro epidemija.

Rokiškio dvaro dokumentų nuorašuose yra Kamajų dvarininko Paulavičiaus skundas dėl rokiškėnų antpuolio Kamajų dvare. Jame rašoma, kad 1662 metų birželio 24 dieną, švenčiant šv. Jono atlaidus, Krošinskio ir Krošinskienės pasiųsti Rokiškio miestiečiai, pasikvietę iš įvairių kaimų valstiečių, taip

Senosios Rokiškio istorijos pėdsakais. Nuotr. Albino Kuliešio

pat ir ginkluoti Rokiškio bajorai, užpuolė Kamajus. Tarp užpuolikų buvęs Rokiškio vaitas Martynas Pludis, Jonas Apalainis, Kazimieras Ambrasas, Kristupas Vipis, Kristupas Karštimas, Laurynas Šnioka, malūnininkas Martynas (kiek daug XVII šimtmečio vidurio rokiškėnų vardų ir pavardžių!). Jie su daugybe kitų žmonių, jų malonybėms (Krošinskiams) įsakius, kareiviškai išvaikė iš Kamajų bažnyčios žmones, kitus išvilko iš namų. Užpuolikai mušė kamajiškius. Jie negailestingai kankino Kamajų vaitą Klaututį, jo žmoną, miestietį Povilą Jerapienį, matininką Martyną, karčemuniką ir jo žmoną. Grįždami į Rokiškį, užpuolikai nusiaubė ir Paulavičiaus dvarą. Kaip buvo išspręstas šis Paulavičiaus skundas, pėdsakų dokumentuose neliko. Bylą nurašęs Rokiškio dvaro raštininkas į patį įvykį pažvelgė skeptiškai: esą tai buvusios girtų mužikų peštynės, kurios Paulavičiaus skunde aprašytos netiksliai²¹.

Rokiškio dvaro dokumentų nuorašuose aprašytas 1653 metais įvykęs Krošinskio konfliktas su LDK kariuomenės daliniu, atvykusi su etmono universalu paimti dvare saugomų kariuomenės grūdų. Mozyriaus seniūnas Mateušas Radzinskis, gavęs etmono universalą paimti grūdus, pasiuntė į Rokiškį daugiau kaip dvidešimt dragūnų, vadovaujamų pachorunžio Adomo Tarnovskio. Dragūnai apsistojo Rokiškio mieste, daugiausia klebonui priklausančiose valdose. Krošinskio Rokiškyje tuo metu nebuvo. Tarnovskis kreipėsi į Krošinskio tarnautoją Rarogą. Šis prašė, kad dragūnų karininkas palauktų, kol sugrįš ponas. O šis grįžo kartu su uošvio Tyzenhauzo pasiūstais kareiviais.

Stvėręs etmono universalą, net nepažvelgęs į jį, Krošinskis metė ant žemės ir ėmė trypti kojomis. Jis šaukė, kad grūdų neatiduosiąs,

nors būtų ir dešimt tokių etmono universalų, nes savo dvare jis pats esąs ir karalius, ir etmonas. Dragūnai, išvydę dvarininko įniršį, grįžo į miestelį. Tarnovskis panorą gauti grūdų iš klebono. Šis atsakė, kad duotų grūdų, jei jų duos ir Krošinskis.

O Krošinskis atsiuntė pas dragūnus savo tarnus Kažuchovskį ir Čyžą, kurie pranešė, kad ponas liepė dragūnams pasitraukti iš miestelio. Netrukus ten atėjo ir pats Krošinskis su gausybe pavaldinių, ginkluotų šautuvais, bardišiais, ragotinėmis. Jis garsiai šaukė, kad dragūnai išsinešdintų iš jo valdų, nes priešingu atveju bus užmušti ir už kojų išvilkti. Į tai pachorunžis atsakė: esame ne niekadėjai, o turime jo malonybės kunigaikščio pono etmono universalą, kurį perduodame perskaityti. Tada Krošinskis vėl metė universalą, šį kartą po savo tarnų kojomis, kurie ėmė jį trypti. O pats šaukė: muškit, naikinkit šiuos niekšus! Bet pamatęs dragūnų pasirengimą kovai, pradėti nedrįso ir, dar kartą pakartojęs grąsinimą, pasitraukė į dvarą.

Rytą atrodė, kad Krošinskis sutramdė savo pyktį. Jis pakvietė pachorunžį į dvarą. Tarnovskis su draugais nuvyko ten ir buvo gerai priimtas. Bet kai jis vėl kreipėsi dėl grūdų, Krošinskis atsakė: nebijokite ir palaukite, nes aš pats kreipsiuosi į etmoną. Nurimę dragūnai sugrįžo į savo butus. Bet Krošinskis nebuvo nurimęs. Jis kalbėjosi su dragūnais norėdamas išlošti daugiau laiko, kad galėtų surinkti daugiau ginkluotų žmonių. Gavęs papildomos pagalbos iš Vilhelmo Tyzenhauzo ir jo brolio Usviato seniūno Andriaus Tyzenhauzo, Krošinskis su tūkstančiu (!) žmonių vėl patraukė į miestelį ir įsakė pavaldiniams mušti kareivius. Pats Krošinskis įsiveržė į namą, kur buvo apsistojęs Mozyriaus seniūno tarnas Volkas, ir smogė jam bukąja kardo puse, o dragūnų vadą įsakė

sumušti ir nuvilkti į dvarą. Etmono universalą užmetęs ant dragūno Sadvoskio, mušė jį bukąja kardo puse. Dragūnai buvo sumušti, iš jų atimti ginklai ir amunicija, apiplėšti ir išvaryti iš miesto.

Šios bylos nurašinėtojai teigė, kad abi pusės kaltino viena kitą. Krošinskis kaltino Mozyriaus seniūną, kad šis kareivių aprūpinimo pretekstu atsiuntė dragūnus į dvarą, kuriame kareiviai neturi stovėti. Deja, dokumentų aprašytojai nebesurado popierių, kurie nušviestų, kaip baigėsi ši byla²².

Bet netrukus ir Karolis Jurgis Krošinskis pajuto skaudžias kitų dvarininkų antpuolio pasekmes. Rokiškio dvaro dokumentų aprašuose nušviestas jo konfliktas su Plateriais, kurie, pasinaudodami švedų kariuomene, nusiaubė ne tik Rokiškį, bet ir kaimyninius miestelius. Ėjo 1657 metai. Lietuva buvo užimta maskvėnų kariuomenės. Bet švedai jau buvo išstumti iš Lietuvos. 1655–1656 metais vyko finansiniai ginčai tarp Krošinskio ir Platerienės (iš dokumentų neaišku, kurios Platerių atšakos) dėl užstatytų Aknystos, Vederynės, Kamajų ir Tarnavo dvarų.

Platerių giminaitis tarnavo švedų kariuomenėje, o Platerienės sūnus – LDK kariuomenėje. Jis saugojo Platerių dvarus. Platerienei prašant, pulkininko Tolės vadovaujamas švedų dalinys 1657 metų vasario mėnesį iš Revelio (Talino) patraukė į Rokiškį (keista drausmė švedų armijoje, jei karininkas gali išsivesti karius į privatų karą). Švedai sugavo Krošinskio žemininką Staškevičių, kuris buvo Kurše prekybos reikalais, ir varėsi jį kartu. Buvo nepakeliamai šalta, todėl švedai sustojo viename kaime ir ėmė lošti. Kaimo trobos šeimininkas, pažįstamas su Staškevičiumi, atrišo jį, paleido ir parodė kelią. Šis nuskubėjo pas kitą Rokiškio žemininką Cevonavičių ir perdavė

jam žinią, kad švedai traukia į Rokiškį. Cevonavičius nuskubėjo pas Krošinskį, kad praneštų jam baisią žinią. Švedai, traukdami pro Cevonavičiaus namus, apiplėšė juos.

Vidurnaktį pasiekę Rokiškį, švedai pirmiausia užpuolė kleboniją ir bažnyčią, ten viską išplėšė, o po to puolė dvarą. Bet Krošinskis jau buvo Cevonavičiaus perspėtas. Jis labai skubėdamas pabėgo su žmona ir uošve, paliko dvare viską, ką turėjo: drabužius, brangenybes ir viską, kas ten buvo. Nors dėl šio antpuolio jis parašė skundą teismui (čia jis aprašytas), tačiau vėliau susitaikė su Plateriais.

Pulkíninko Tolės vadovaujamas švedų dalinys sunaikino ne tik Rokiškį, bet ir Obelius, Užpalius, paėmė į nelaisvę daug žmonių. Bet šios vietovės tada buvo rusų kariuomenės veikimo plote, tad grįžtantiems švedams teko susikauti su rusų daliniais²³.

Krošinskių konfliktai su kaimynais nebuvo išskirtinis reiškinys to meto Lietuvoje. Vieni didikai dažnai užpuldavo kitus. Verta tik prisiminti LDK etmono Kazimiero Sapiegos konfliktą su grupe didikų ir jo kruviną atomazgą mūšyje prie Valkininkų 1700 metais. Didikų tarpusavio konfliktai ir antpuoliai vyko per visą feodalizmo laikotarpį. Adomas Mickevičius, pavaizdavęs tokį kivirčą, pavadino poemą „Ponas Tadas, arba Paskutinis antpuolis Lietuvoje“.

XVII amžius: Krošinskių dvaras, turtai ir pavaldiniai

Rokiškio dvaro inventorių, sudarytų iki XIX amžiaus, išliko nedaug. 1622 metų šio dvaro inventorių, trumpai paminėtas knygoje „Lietuvos miestai“, dabar nežinomas. Bet 1633 metais mirus Jurgiui Kazimie-

Senosios istorijos pėdsakais. Nuotr. Albino Kuliešio

riui Krošinskiui, o jo vaikų globėju tapus Vilhelmui Tyzenhauzui, po metų buvo sudarytas Rokiškio dvaro inventorių, atspindėjęs jo turtinę padėtį, naujai nubrėžiantis ar patvirtinantis jau iki tol galiojusius santykių su baudžiauninkais ar dvaro įtakoje buvusiais bajorais taisykles. Šis inventorių pavadintas Vendragovskio inventoriumi²⁴. Kas buvo jo sudarytojas, nežinoma, tačiau iš teksto matyti, kad tai būta galvoto ir net sąmojingo žmogaus. Jis kruopščiai aprašė dvaro rūmus ir ūkinius pastatus. Aptardamas dvaro pareigūnų prievoles ir jų santykius su valstiečiais, jis vartoja šmaikščias patarles ir palyginimus. Gaila, kad XIX amžiuje Rokiškio dvaro raštininkai, nurašinėdami šį inventorių, nesurašė dvarui priklausančių kaimų ir jų gyventojų. Fragmentus iš šio dokumento, į lietuvių kalbą išversčius istoriko A. Baliulio, Rokiškio jubiliejinėje knygoje paskelbė istorikas E. Meilus²⁵.

Dar kartą Rokiškio dvaro pastatai buvo aprašyti 1744 metais, Rokiškį jau valdant Tyzenhauzams. Įdomu, kad XVIII amžiaus raštininkai, aprašydami dvarą, rėmėsi Vendragovskio inventoriumi, pažymėdami, kas išliko iš XVII šimtmetyje buvusių pas-

tatų ir kas pasikeitė²⁶. 1667 metais, mirus Karoliui Jurgiui Krošinskiui, jo turtų aprašą padarė Vilhelmas Tyzenhauzas²⁷.

Pagal Vendragovskio inventorių susidaro įspūdis, kad Rokiškio dvaro rūmai stovėjo ne toje vietoje, kur jie naujai iškilo XIX amžiaus pradžioje ir stovi dabar. Dvaro būta pietinėje tvenkinio pusėje. Važiuojant iš miestelio į dvarą, tekdavo pravažiuoti dvigubus vartus. Po to reikėjo sukti į dešinę, kur ant kalvos stovėjo rūmai arba didelis namas. Jis buvo kryžiaus formos (panašus pastatas dar neseniai stovėjo Vilniuje, T. Kosciuškos gatvėje, netoli Vatikano nunciatūros). Vendragovskis išsamiai aprašė dvaro rūmų išorę ir vidų: stogą, įėjimą, kambarius, langus, duris, grindis. Stogas iš fasado pusės buvo padengtas ąžuolinėmis čerpėmis, iš kiemo – pušinėmis malksnomis. Virš stogo kyšojo du plytų dūmtraukiai. Atrodo, kad tai buvo viduje ant plytų pamato įrengtų dviejų židinių viršutinė dalis (tie židiniai galbūt priminė dabartinių dvaro rūmų didžiojoje menėje stovintį židinį, panašių židinių su dūmtraukiais liekanos prieš keletą metų dar stovėjo Turdvario rūmų griuvėsiuose). Rūmų požemyje buvo du rūšiai. Pačiuose rūmuose buvo dar

neužbaigta įrengti koplyčia su stalių darbo dar nenudažytu altoriumi.

Prie rūmų stovėjo lobynas (*skarbiec*) iš tašytų medžių (prie lobių grįšime toliau). Netoliese – vežiminė, dengta šiaudais prūsišku būdu. Už jos – dvi arklidės po vienu stogu. Už statinių tvoros stovėjo tarnybinis namas su skiedromis dengta virtuve. Už jo – taip pat statiniais aptvertas vyšnių sodas ir daržas. Toliau stovėjo senas tarnautojų namas ir moterų pirkia, pareigūnų troba, senas namas prie pylimo ir kluonai. Kitoje pusėje (pylimo?) buvo šiaudais dengta kepykla ir šunidė. Prie upelio – namas, kurio dešinėje pusėje buvo pirtis su krosnimis ir vonia. Priešais pirtį – švari troba (*izba biala*) su trimis langais. Už jų – jaučių sukamas malūnas, daržinė ir kluonas su dviem jaujom, o tarp jų – grendymas javams kultū. Klojime buvo jauja, netoliese – javų daržinė ir patalpa atšeriamiems jaučiams.

Dvaras užėmė daugiau kaip aštuonis valakus (?) žemės. Prie Rokiškio dvaro buvo trys tvenkiniai, įrengti prie Laukupės. Prie paskutiniojo tvenkinio, greta dvaro, buvo vandens malūnas. Buvo trys kūdros. Dvarui priklausė trys upės: Lukšta ir Vyžuona – žuvingos, o Laukupė – tinkama tik tvenkiniams tvenkti. Taip pat priklausė trys ežerai: Šaškinis, Vyžuona ir Varnaitis. Miestelyje buvo trys gatvės: Dvaro (*Odedworna*) ėjo į dešinę nuo dvaro ir į dešinę nuo turgaus. Vidury buvo turgaus aikštė. Vilniaus gatvė ėjo iš turgaus į kairę. Skersgatvis arba Zarasų skersgatvis iš miesto suko į kairę, o kitas skersgatvis – iš miesto į Aukštuolius. Rokiškio miesteliui priklausė keturiasdešimt trys valakai (su žeme ir mišku). Miestiečiai mokėjo už (kvadratinę) kartį (4,87 m) žemės po vieną lietuvišką grašį, už valaką – po šešias kapas lietuviškų grašių, už užmiesčio margą – po tris grašius.

1744 metais Rokiškio dvaro pastatai buvo aprašyti lyginant su Vendragovskio aprašymu. Didysis rūmas dengtas malksnomis, dūmtraukiai apkalti skarda. Vietoj anksčiau buvusio valgomojo – gyvenamoji patalpa su dviem langais, žalia koklių krosnimi. Prie šios patalpos kambarys su dviem langais ir baltų koklių krosnimi. Tame kambaryje stovi dvi spintos, stalelis su šešiais stalčiais. Kabojo keturi paveikslai, tarp jų su Mergele Marija ir šv. Tadu. Dar vienas kambarys – šoninis, taip pat valgomasis, kuriame buvo stalelis su saldumynais. Virš šių patalpų keturi kambariai (galbūt pastogėje). Vienas jų dengtas malksnomis, kitas – lentomis. Aprašinėtojas nežino, ar tai naujas pastatas senoje vietoje, ar Vendragovskio aprašytasis, tik smarkiai perstatytas.

Pasikeitusi, palyginus su 1634 metais, ir kitų pastatų padėtis. Kairėje pusėje dabar pieninė (*masławnia*), prie jos arklidė, toliau – vežiminė, už jos – lobynas. Už dvaro buvo mūrinis rūsys, šone – nemažas, tik apleistas ir krūmais apaugęs sodas. Vandens malūnas tebestovėjo senoje vietoje, bet jau senas ir netaisyty, be vandens, be tvenkinio, nes užaugęs žole. Prie malūno – kūdra, taip pat užaugusi žolėmis, prie jos – senas bravoras, paverstas virtuve. Prie bravoro – pirtis. Kiti pastatai tebestovi senoje vietoje.

Vilhelmas Tyzenhauzas 1667 metais sudarė Karolio Jurgio Krošinskio turtų aprašą. Jis tikrai įspūdingas. Surašytos brangenybės, karinė įranga, alavo, vario dirbiniai, drabužiai, skrynios, vežimai, taip pat žirgai, galvijai, grūdų atsargos klėtyse ir pasėlių plotai.

Tarp brangenybų – plunksna su deimantais (*pioro diamontowe*), deimantinė rožė, žiedas su deimanto akute, kitas žiedas su deimantine rožė, auksinis žiedas su antspaudu

(*sygnet*), šešios auksinės apyrankės. Sidabrinų indų aprašymas užima visą puslapį.

Karinės amunicijos sąrašui skirti du puslapiai. Tarp karinių reikmenų: husariškas kovos žirgo pakinktas iš sidabro, paaukuotas puoštas deimantais antkrūtinis, o patys pakinktai paaukuoti; šeši balti sidabriniai husariški pakinktai; trys pasidabruoti sunkūs kalavijai, vienas – paaukuotas; šeši sidabruoti husariški kardai, tiek pat paprastų husariškų kardų; šešios kirasos (metaliniai šarvai); tiek pat puskirasių; du kazokiški sidabru puošti pakinktai, šeši sidabru puošti kardai; šimtas aštuoniasdešimt muškietų; tiek pat dragūniškų kardų ir alebardų, du tūkstančiai kulų muškietams; viena didelė patranka.

Krošinskis turėjo vežimų keturiems ir šešioms arkliams. Neskaičiuojant keleto arabiškų ir turkiškų žirgų, kurie buvo vertingiausi Rokiškio dvaro arklidėse, dvaro bandoje buvo beveik pusantro šimto didelių kazokiškų žirgų. Taigi Karolis Jurgis Krošinskis galėjo išrengti į kariuomenę didelį dalinį husarų ir kazokų, nors jo protėviai į kariuomenės surašymus siųsdavo mažiau raitelių ir pėstininkų.

Krošinskio tvartuose ir ganyklose buvo šimtas penkiasdešimt melžiamų karvių, šimtas dvidešimt avių, dvidešimt penkios kiaulės. Dvaro klėtyse buvo 132 rugių statinės (lietuviška, arba Vilniaus statinė – 407 litrai), 26 miežių, 9 kviečių, 38 žirnių, 82 avių, 4 linų sėmenų statinės. Laukuose buvo pasėta 40 statinių rugių.

Vendragovskio sudarytame inventoriuje nurodomi jau iš anksčiau galioję, galbūt ir naujai įvesti reikalavimai dvaro pavaldiniams: pareigūnams, šlėktoms, kurie čia vadinami žemininkais, nes už valdomą žemę ėjo karo tarnybą, miestelėnams ir valstiečiams baudžiauninkams.

Pradėkime nuo dvaro pareigūnų. Jie turėjo būti dievobaimingi, teisingi ir uoliai rūpintis dvaro savininko turtu. Jie privalėjo dažnai apžiūrėti dvaro miškus, giraites, pievas ir nepasitikėti eiguliais, nes sakoma (čia Vendragovskis įterpia patarlę), kad muziko prigimtis labiausiai linkusi į vagystę. Statybinius miškus reikia saugoti kaip savo akį: javai per metus užauga, o medį nukirsti – tarsi muziką užmušti. Dvaro pareigūnams įsakoma būti prie žemės ūkio darbų: per mėšlavežį, sėją, javapjūtę, kūlimą. Jie turi prižiūrėti, kad galvijams būtų pakreikiama šiaudų. Saugant galvijus nuo ligų, pavasarį jiems turi būti duodama lapų, šaknelių, vais-tažolių. Būtina saugoti bičių avilius nuo skruzdėlių.

Vaitams taip pat įsakoma pri-žiūrėti pono turtą, neleisti, kad jam laukuose, arimuose, miškuose būtų daromi nuostoliai, prižiūrėti žemės ūkio darbus ir neleisti niekam skriausti valstiečių. Vaitams liepia-ma rūpintis, kad užtvaros, tiltai, keliai, kamšos (žabais išklotos vietos

sunkiai pravažiuojamuose keliuose) būtų geros būklės. Jie privalo padėti dvaro pareigūnams, kai šie renka činšą, prižiūrėti, kad visos valstie-čių prievolės būtų gerai ir teisingai vykdomos.

Inventoriuje surašytos valstiečių prievolės. Jie turi mokėti dvarininkui nuo dirbamo valako žemės (tiek buvo skirta kiemui per valakų reformą) po vieną kapą grašių pinigais, po vieną Vilniaus statinę (4,07 litrų talpos) rugių ir avižų, išbruktų linų po dešimtį (pundelių), keturias vištas, vieną žąsį ir dvidešimt kiaušinių. Nuo priimtino valako (jei valstietis greta skartinio dar ima papildomą) moka-mos dvi kapos grašių, dešimt svarų apynių ir dešimt pundelių linų.

Nurodomas baudžiauninkams lažo dienų skaičius ir trukmė: nuo šv. Jurgio iki šv. Martyno nuo sau-lėtekio iki saulėlydžio, o nuo šv. Martyno iki šv. Jurgio po dvi dienas per savaitę nuo pirmųjų gaidžių iki sutemos. Baudžiauninkui, sąmo-ningai pavėlavusiam į lažo darbus, skiriamos penkios rykštės.

Be lažo darbų, baudžiauninkai privalėjo eiti į talkas, vadinamas gvoltais. Į mėšlavežį, šienapjūtę ir derliaus nuėmimo darbus iš kiemo dvylika dienų turėjo eiti po du žmo-nes, o su dviem jaučiais – po vieną žmogų. Valstiečiams, einantiems pagal eilę į sargybą, po jos gvoltų metu viena diena buvo laisva.

Kiekvienas kiemas turėjo du kar-tus per metus vežti dvaro produkciją į Vilnių arba Rygą. Laikas, praleistas tokioje kelionėje, buvo laisvas nuo kitų darbų. Nuo valstiečių bičių dvaras paimdavo pusę medaus. Baudžiauninkai, slepiantys bites, praranda jas ir dar turi sumokėti du rublius baudos. Kaimo pareigūnai gauna privilegijų: vaitas – laisvą nuo prievolių žemės valaką, tijūnas – pusę valako.

Iškilus ginčui dėl žemės ribų (matyt, jei kaimynas dvarininkas užgrobia Krošinskio dvaro žemės plotą) arba rengiant medžioklę, kuriai reikia varovų, pašauktieji baudžiauninkai turi atvykti su įnagiais, kurie jiems nurodomi.

Neatvykusiems skiriama dvylikos grašių bauda arba penki bizūno kirčiai. Matyt, taip buvo surinkti į dvarą aplinkinių kaimų baudžiauninkai, kai Krošinskis įsakė sumušti grūdų atvykusius dragūnus.

Bet ir to negana. Nors karo tarnyba buvo šlėktų privilegija ir prievolė, bet Vendragovskio inventoriųs reikalavo, kad dvarininkui pašaukus formuoti karių dalinį, baudžiauninkai privalo atvykti raiti ant arklio ir stoti į apžiūrą su savo ar dvaro ginklu (kaip pamename, Rokiškio dvaro arsenale ginklų buvo daug). Jei kas nors užpuola dvarą, valstiečiai turi atvykti jo ginti su geru arkliu ir tinkama apranga. Neatvykusieji į gynybą moka rublį baudos. O kai vyksta kariuomenės surašymas, dalyvaujant pačiam ponui arba jo įgaliotam pareigūnui, jauni- mas turi būti paruoštas riterių darbui. Vendragovskis prie šio reikalavimo priduria, kad laukinis totorius savo sūnams, vykstantiems į karo žygį, liepia turėti maisto ir pašaro (*obroku*), kaip ir lanką su strėlėmis ir duonos.

Iš žemininkų reikalaujama, kad iš jų namų vienas ar du žmonės kas

savaitę ateitų į bažnyčią, išklausių mišias, kad kiekvienas eitų velykinės išpažinties ir į dvarą atneštų klebono raštelį apie jos atlikimą. Baudžiauninkams tokie reikalavimai XVII amžiaus Rokiškio dvaro inventoriuje dar nebuvo keliami. Jie ėmė rodytis XVIII amžiaus dvarų inventoriuose. Valstiečiams buvo draudžiama dalyvauti renginiuose, kurie buvo laikomi pagoniškais. Vendragovskis nurodo, kad tai visokie prietariai, kaip laužų šv. Jono naktį kūrenimas, šokinėjimas per juos, liaudies žaidimai per Kalėdas, stalų padengimas mirusiesiems (gal per vėlines). Už tai buvo skiriama rublio bauda arba bausmės prie bažnyčios atsėdėjimas. Baudžiauninkams uždrausta priimti į namus žiniuonis, burtininkus (žodis parašytas neverčiant į lenkų kalbą: burtininków), užkalbėtojus, kerėtojus, netoleruoti visokių valkatų, piktadarių, svetimautojų, gyvenimo be santuokos. Taip nusi- kaltę žmonės baudžiami pasodinant juos supančiotus matomoje vietoje turguje arba prie vieškelio, kad tokia bausmė būtų pamoka kitiems.

Alų ir degtinę baudžiauninkams daryti buvo leidžiama tik vestuvėms arba krikštynoms. Medžiotojų laimikis turėjo būti atiduodamas į dvarą.

Du šimtmečius trukęs Rokiškio dvare kunigaikščių Krošinskių valdymas baigėsi XVIII amžiaus pradžioje. Rokiškio dvarą perėmė iš Livonijos kilusi Tyzenhauzų giminė, kuri ir anksčiau buvo glaudžiai susijusi su šio dvaro savininkais. Tyzenhauzai savo dvaruose etninėje Lietuvoje ir slaviškose LDK vietovėse įdiegė nemažai naujovių. Ypač daug pastangų modernizuoti dvarų ūkį, parengti jam agronomijos, apskaitos, statybos ir net muzikos specialistų dėjo LDK rūmų išdinin- kas, Gardino valdytojas ir karališkų ekonomijų administratorius Antanas Tyzenhauzas. Jo ekonomikos ir kitų šakų pertvarkos patyrimu pasinaudojo ir ūkio pertvarkos iniciatoriaus giminaičiai, užvaldę jo Postavų dvarą, o vėliau perkėlę iš ten į Rokiškį savo pagrindinę būstinę.

Paaiškinimai

¹ Russkaja istoričeskaja biblioteka (toliau: RIB), t. 20. – Peterburg, 1903, p. 399.

² Vilniaus universiteto biblioteka. Rankraščių skyrius (toliau: VUB RS), F 5-B28 – 2334, L. 231 – 231^v (rankraštis kelis kartus pernumeruotas, todėl lapų nuoroda skirtingose publikacijose gali šiek tiek skirtis).

³ Wielka encyklopedia powszechna. Seria I, t. XLI. – Warszawa, 1908, s. 143.

⁴ VUB RS F 5 – B28 – 2334 ir Lietuvos mokslų akademijos centrinė biblioteka. Rankraščių skyrius (toliau: MAB RS), F. 256 (1080).

⁵ Jablonskis K. XVI a. Lietuvos inventoriai // Istorijos archyvas, t. 1 – Kaunas, 1934, p. 680.

⁶ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 10 (1440 – 1523). Užrašymų knyga 10. – Vilnius, 1997, p. 45.

⁷ VUB RS, F. 5 – B. 28–2334, L. 229.

⁸ Ten pat, L. 263.

⁹ Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis palikimas. – Vilnius, 2004, p. 104.

¹⁰ RIB, t. 33. – Petrograd – 1915, p. 239 ir 463.

¹¹ VUB RS, F. 5 – B. 28–2334, L. 231.

¹² Lietuvos Valstybės istorijos archyvas. Senieji aktai. B. 13878, L. 301–306, taip pat Akty izdavajemyje Vilenskoj komissijeju dlja razbora drevnich aktov, t. XXXII. Akty Vilkomirskogo grodskogo suda, 1907, p. 341 – 347.

¹³ Opis dokumentov Vilenskogo centralnogo archiva drevnich aktovych knig (toliau ODVCA). Vypusk IX. – Vilna: 1912, p. 106.

¹⁴ ODVCA. Vypusk VI. – Vilna, 1906, 221.

¹⁵ Ten pat, p. 234.

¹⁶ ODVCA. Vypusk IX, p. 38.

¹⁷ VUB RS, F. 5-B. 28 – 2334, L. 233–238^v.

¹⁸ MAB RS, F. 256 (1080), L. 353–355.

¹⁹ VUB RS, F. 5–B. 28–2234, L. 229–231.

²⁰ Wielka encyklopedia powszechna. Seria I, t. XLI. – Warszawa, 1908, s. 143.

²¹ MAB RS, F. 256 (1080), L. 93–93^v.

²² Ten pat, L. 11–13.

²³ Dundulis B. Švedų feodalo įsiveržimai į Lietuvą XVII – XVIII a. – Vilnius, 1977, p. 84.

²⁴ VUB RS, F. 5–B. 28–2334, L. 234–238.

²⁵ Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės. – Vilnius, 1999, p. 151 – 152.

²⁶ MAB RS, F. 256 (1080), L. 233–234.

²⁷ Ten pat, L. 187–191.

Vaižganto aktualumas šiandien

Dr. ILONA ČIUŽAUSKAITĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto

vyresnioji mokslo darbuotoja

Literatūros istorijoje vyrauja nuomonė, kad Vaižgantas buvo minios (visuomenės) žmogus, galėtume sakyti, devynių amatų meistras: kunigas, politikas, rašytojas, publicistas, literatūros, teatro, muzikos kritikas, savotiška tautos sąžinė ir balsas. Pasak Nykos-Niliūno, Vaižgantas buvo tapęs vieša institucija¹. Taip buvo jo gyvenamuoju metu, o kaip yra dabar, praėjus 140 metų nuo jo gimimo dienos? Remdamasi kiekybiškai didžiausia jo kūrybinio palikimo dalimi – publicistika – bandysiu atskleisti ar iškelti tuos svarbiausius atrامينius taškus, dėl kurių šis, pasak Mykolo Vaitkaus, „visuomenės lepūnėlis“, galėtų būti mums įdomus šiandien.

Paradoksas toks – visi ir viską žino apie „deimančiukų ieškotoją“ (vos ne dėl estetinė kategorija tapusio posakio pats Vaižgantas yra sakęs: „Dėl diemenčiukų termino iš manęs juokias, vadina tai romantika“²), net suformuotas savotiškas jo stereotipas, tačiau jo kūrybos suvokimas apsiri boja tik „Pragiedruliais“, „Dėdėmis ir dėdienėmis“, na galbūt dar „Aukštaičių vaizdeliais“. Bet juk Vaižgantas, kitaip nei Žemaitė, Jonas Biliūnas, Lazdynų Pelėda, publicistinį darbą dirbė greta grožinės kūrybos, pagrindines kūrybines galias skyrė publicistikai, laikė ją „pareigybinio laipsniu“ ir tik kartkartėmis atsidavė jį aplankiusiam „įkvėpimui“.

Sakyčiau, kad polemiką provokuoja Vaižganto publicistiką aptarusių V. Mykolaičio-Putino, Juozo

J. Tumas-Vaižgantas, 1929 m. Nuotr. iš
J. Tumo-Vaižganto memor. muziejaus fondų

Ambrazevičiaus, Liudo Giros, Adomo Jakšto mintys, esą ji neturėjusi pagrindinio vertinimo kriterijaus – tikslingumo, ja buvo atsiliepta tik į einamuosius reikalus, šokinėta nuo temos prie temos, neakcentuojant esminių tautos kultūrinę ir politinę lemtį liudijusių pokyčių. Greičiausiai vertintojai rėmėsi vyravusia nuostata, apibrėžusia publicistiką kaip menkesnės vertės literatūrą. Jiems būtų galima replikuoti Alberto Schweizerio žodžiais, kad „vertę mums turi tik tai, ką galime susieti su dabartiniais mūsų planais ir jausmais, su šiandieninėmis mūsų aistromis ir estetinėmis nuotaikomis“³.

Todėl nebus pernelyg drąsu tvirtinti, kad Vaižgantas – vienas didžiųjų lietuvių publicistų, naujųjų laikų lietuviškos publicistikos pradininkų ir pagrindėjų. Gausiais šio žanro savo darbais jis atsiliepė į esmines tautos ir jos kultūros ugdymo problemas, o jas svarstydamas parodė ir visuomeninio gyvenimo analizės įžvalgų, ir universalios vertės sprendimų.

Galime sakyti, kad Vaižgantas brendo dviejų epochų sandūroje. Jis buvo glaudžiai suaugęs su XIX a. kultūra, tradicijų reikšmę įgijusiomis jos nuostatomis. Šios nuostatos, atremtos į pozityvistinį praktikizmą ir krikščionišką etiką, veikė jo vertybinę orientaciją – skatino visuomeniškumą, demokratizmą, pagarbą žmogaus ir tautos teisėms. Ne menkesni, o gal net tvirtesni ryšiai jį sieja su XX a. kultūra – modernėjančiu ir dažnu atveju alternatyviu ankstesniosios kultūros tęsiniu. Vaižgantas suvokė permainų tautos dvasiniame ir ekonominiame gyvenime būtinybę, priėmė jame vykstančius modernėjimo procesus, jiems kiek įstengdamas padėjo savo veikla ir raštais.

Publicistikoje Vaižgantas aktyviai reiškėsi per visus savo kūrybinės veiklos metus. Paskelbė šimtus įvairios apimties ir žanro darbų, pradedant nedidelėmis korespondencijomis ir baigiant iki knygų išaugusiomis apybraižomis. Rašė dešimtyse katalikiškos ir tautinės orientacijos laikraščių bei

J. Tumas-Vaižgantas su giminaičiais. Iš kairės Kazys Rimkus, iš dešinės Stasys Tumas, apie 1927 m. Nuotr. iš J. Tumo-Vaižganto memor. muziejaus fondų

žurnalų, iš kurių ne vieną pats inicijavo, tvarkė ir redagavo. Su keliais periodiniais leidiniais – „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“, „Tėvynės sargu“, „Vilniaus žiniomis“, „Viltimi“, „Rygos garsu“, „Lietuvos aidu“, „Nepriklausomąją Lietuvą“, „Tautą“, „Trimitu“ – susiję svarbiausi jo publicistikos koncentrai, žymintys jos tapimo, brendimo ir dinamikos pakopas.

Ankstyvųjų jo kūrybinės veiklos metų publicistika, A. Vaitiekūnienės žodžiais tariant, buvo tie vienžanriai kūriniai⁴, kuriais jis reagavo į tos dienos, to laikotarpio aktualijas. Reikalavimas suteikti lietuviams kitų tautų turimas kultūrinės teisės, o svarbiausia – panaikinti spaudos draudimą buvo politinė Vaižganto programa. Ji minimali ir kompromisinė, nesiekianti Lietuvai valstybinio savarankiškumo. „Lietuviai, – rašė jis 1898 m., – nesvajoją apie savo tėvynės Lietuvos politiską nepriulgumystę ir galybę“⁵. Jei svajoją, tai nebent apie ekonominę ir civilizacinę jos išaugimą. O ekonomiškai tvirta Lietuva galinti tapti tik pasiekusi religinę ir tautinę laisvę, turėdama laisvą spaudą, suteikdama galimybę kiekvienam realizuoti savo gabumus.

Tokią laisvę pasiekus, lietuviams būsią „vis tiek, į kokią konfederaciją įeis, su kokiomis tautomis susiriš dėl bendro darbo“⁶. Vaižganto „Tėvynės sargo“ publicistika tarsi istorijos metraštis fiksuoja lietuvių tautos už spaudos laisvę siekius.

Atgavus spaudą, Vaižgantas buvo pakviestas į „Vilniaus žinių“ dienraštį, greitai pasidarė vienu pagrindinių jo publicistų. Dirbti jam teko pasikeitusiomis sąlygomis. Iki tol spausdinęsis nelegaliai, nevaržomas cenzūros, dabar jis turėjo taikytis prie jos nuostatų, nors neatrodo, jog dėl to būtų sumenkęs jo publicistinių darbų įžvalgumas. Vaižgantas atsiliopė į viską, kas buvo aktualiausia, ką siūlė ir diktavo gyvenimas, 1905 m. revoliucijos sujudintoje Lietuvos visuomenėje. „Vilniaus žiniose“ jis rašė tuomet ypač aktualiais materialinės pažangos klausimais, kėlė menko ekonominio gyvenimo priežastis („švietimo trūkumas ūkio dalykuose, suvaržytas gyvenimas sodžiuose, rėžiais suskaldyta žemė“), skatino kredito įstaigų ir lietuviškos kooperacijos organizavimą, svarstė rinkimų į Rusijos dūmą reikalus ir t. t. Savo profilio nesuradusioms „Vilniaus žinioms“ sustojus, Vaižgantas

su Antanu Smetona įsteigė „Viltį“. Buvo jis šio tautiško ir katalikiško laikraščio faktiškasis redaktorius bei produktyvus bendradarbis, visų pirma publicistas.

Vaižganto požiūris į Lietuvoje vykčius revoliucinius procesus yra nevienareikšmiškas. Jis pritarė 1905 metų tautinei revoliucijai, 1919 m. rado ryšių su V. Kapsuku. Išsakydamas savo požiūrį į lenkų klerikalizmą, Vaižgantas rašė: „Ką gi mes atsakysime, kai mums galų gale pasiūlys: rinkitės iš mudviejų – socializmą ar klerikalizmą! Aš – ne socialistas; bet tokiuo atveju aš nusvirsiu į socializmą“⁷. Lenkų opukuotame Vilniuje jis prisimena: „Aš negaliu užmiršti anos 1917 m. jų [eserų] programos, kuri man, tikrai sakant, visai buvo galvą apsukusi“⁸. Tačiau siekiant tikslo, arba socialinio teisingumo, pasak Vaižganto, tinka vien taikios revoliucijos kelias. Vaižgantas įsitikinęs, kad lietuvių būdas sudaręs geras prielaidas tokiam keliui, t. y. taikios revoliucijos keliui: „Lietuviai tai europietis. <...> Mes nenorime prisipažinti esą bendrai ir vienodai tos pat valstybės [Rusijos imperijos] per 100 metų auklėti ir gavę bendrą būdo savumą. Mes pasikliausime anais tikraisiais, Europos mūmyste išauklėtais, savumais. <...> Ne Lietuvos pilietiškumu pasikliaujame, tik ypatingu lietuviškuoju savo būdu ir katalikiškąja dorybe. <...> Duok, Pone Dieve, kad mes neapsiriktume! Aš net nesu tikras, kad neapsiriksime labai daugelyje dalykų. Tik, aiman, aš nedrįstu atmintinai tvirtinti, jog mes neapsiriksime visuose dalykuose; jog tikrieji lietuviai visame kame pasirodys pribrendę iki savivaldybės nepriklausomoje valstybėje; jog gana turi pilietybės nujautimo, kurs leis sudaryti ir palaikyti vidaus tvarką ir išmintingai žengti prie savo buities pagerinimo iš savo valios, liaudies valios reiškinio“⁹.

Vaižganto politinės ir publicistinės veiklos vidinei logikai suvokti

svarbūs 1926 metų įvykiai. Tuo kritišku Lietuvos valstybei metu Vaižgantas jau buvo pasitraukęs iš visų politinių partijų ir organizacijų. Politinė sąmonė išliko, tik reikėsi daugiau vidinėmis reakcijomis, kurios prasiverždavo į humanitarinės kultūros problemoms skirtus straipsnius. Juntamas sielvartas, kad nepriklausomoje valstybėje visuomenė susiskaldžiusi ir mažai kas bendra yra tarp piliečių. Pasak B. Sruogos, Vaižgantas taip ir nepajėgė „savo sieloj sutaikinti galingą meno kūrėją su politiniu pastumdėliu“¹⁰.

Tauta ir visuomenė Vaižgantui adekvatūs dalykai, o darbo žmonių sąvoka visiškai nepriimtina ir neaiški: „Lygiai man, lygiai kitiems tas „darbo žmonių“ supratimas visados buvo neaiškus. <...> rodos, visa Lietuva darbo žmonių kraštas“¹¹. Kuo sąmoningesisnis individas, tuo sąmoningesnė tauta. Tačiau Vaižgantas gana santūriai žiūrėjo į tuometės visuomenės sąmoningą pilietiškumą ir įsipareigojimą demokratijai: „Ne Lietuvos pilietiškumu pasikliaujame, tik ypatingu lietuviškuoju savo būdu ir katalikiškąja dorybe <...>“¹². Kai demokratija stokoja pribrendusio pilietiškumo, jį, pasak Vaižganto, galys pakeisti „ypatingasis lietuvių būdas“, kuris yra priešingas smurtui, chaosui.

Galima sakyti, kad Vaižganto pažiūros į tautą formavo lietuvių nacionalinis judėjimas¹³. Palyginti su pirmaisiais publicistikos straipsniais, kuriuose tautos suvokimas grindžiamas pozityviais darbais – švietimo puoselėjimu, kalbos, rašto, lietuviškų mokyklų teisių gynimu – vėlesnių metų publicistikoje tautos esmė grindžiama lietuvių charakterio ypatybėmis. Tai, kad šiai temai Vaižgantas skyrė nemažai dėmesio, pirmiausia lėmė politinė situacija, vertusi jį svarstyti, kodėl lietuviams savo gyvenimo būdą nuolat primeta svetimos tautos, kodėl jie jau nuo Lenkijos ir Lietuvos Respublikos

laikų tėra tik „etnografinė medžiaga kitai tautai padauginti“¹⁴.

Lietuvis Vaižgantui atrodė ne pragmatikas, o pasiilgimo, meditacijos, veržimosi į laisvę žmogus. Iš protėvių paveldėtą būdą jis suvokė kaip kintantį, nuolat pasipildantį naujais „savumais“. Žinoma, Vaižgantas nekalbėjo apie socialines priežastis, kurios tam tikrais atvejais keičia tautos būdą.

Ypač charakteringas straipsnis „Lietuvių būdas“, kuriame Vaižgantas atskleidė dvi lietuvių būdo dimensijas – krikščioniškąjį nuolatumą ir nuolaidumą bei krikščioniškąją atkaklybę, neužmiršimą patirtų nuoskaudų, geismą revanšo, net keršto. Vaižgantas lietuvius pavadina „tinginio žmonėmis“, nepaslankiais, inertiškais. Savieji Vaižgantui ne tik švelniasieliai Mykoliukai, priešingai, jie dažnai šiurkštabūdžiai, šiaudadūšiai, bedūšiai, žemadūšiai, smaladūšiai, dykažiedžiai, aklos vištos, o kai tenka atlikti pilietinę pareigą, tai atrodo kaip „avinai“ garde“. Štai per rinkimus į Steigiamąjį seimą Vaižgantas rašo: „Tiesiog ašaros veržiasi, žiūrint į Vilniaus gubernijos valstiečius rinkikus. Atskirai imant, kiekvienas jų kaip kad ir susipratęs būtų; krūvoje gi daro įspūdį kaimenės avių be vado: grūdasi, malasi kaip mašalai; per pusę valandos nesulaikysį įtemptos į vieną dalyką jų minties“¹⁵. Vaižgantas publicistas nemokėjo „išsirangyti“. Žodis „nedvibūdis“, o „neapviniotos tiesos žodis“. Ir visa tai dėl to, kad bendruomenė jaustų atsakomybę prieš savąjį kraštą ir savąją tautą.

Prie Vaižganto aktualinimo, jo kūrybinės visumos publikavimo prisideda ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, leidžiantis jo kūrybinį palikimą. Pats Vaižgantas, gyvas būdamas, parengė ir išleido 19 savo raštų tomų. Tuo tarpu okupuotoje Lietuvoje Vaižganto raštai kelią skynėsi sunkiai. Tik 1958 m. pasirodė jo grožinės prozos

dvitomis, o „Pragiedruliai“ pirmąkart po karo išleisti 1969 m. Apie kitų šio kūrėjo darbų publikavimą net nebuvo kalbama. Rašytojas yra gyvas tada, kai jis skaitomas, interpretuojamas, kai jo kūrybinis palikimas lengvai prieinamas visiems.

Ir kai šiandien vienokiu ar kitokiu aspektu mąstome apie Vaižgantą, turime pripažinti, kad jis vis dėlto, kaip sakė Vanda Zaborskaitė, yra savotiškas dorovinių vertybių matas¹⁶. Savo darbais ir savo gyvenimo pavyzdžiu jis liudija tuos mūsų būties aspektus, kurių dabartinis žmogus, skaitytojas, vartotojas gali tik ilgėtis – sąžiningo darbo, pilietinės atsakomybės, nesavanaudiško tarnavimo visuomenei, tautai ir valstybei jausmų.

Paaiškinimai

¹ *Alfonas Nyka-Niliūnas*. Temos ir variacijos. – Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 9.

² *Vaižgantas*. Raštai. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, t. 13, p. 208.

³ *A. Šveiceris*. Kultūra ir etika. – Vilnius: Mintis, 1989, p. 60.

⁴ *A. Vaitiekūnienė*. Kontroversiškas Vaižgantas // *Gimtas žodis*, 1999, Nr. 9, p. 18.

⁵ *Vaižgantas*. Raštai. – Vilnius: Pradai, 1994, t. 5, p. 358.

⁶ Ten pat.

⁷ *Vaižgantas*. Raštai. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, t. 10, p. 32.

⁸ Ten pat, p. 272

⁹ Ten pat, p. 95.

¹⁰ *B. Sruoga*. Keli žodžiai // *Skaitymai*, 1922, t. XVII, p. 81.

¹¹ *Vaižgantas*. Raštai, t. 10, p. 132.

¹² Ten pat, p. 95.

¹³ *Aldona Vaitiekūnienė*. Vaižgantas – Vilnius: Vaga, 1982, p. 123.

¹⁴ *Vaižgantas*. Raštai, t. 10, p. 172.

¹⁵ *Vaižgantas*. Raštai. – Vilnius: Pradai, 1997, t. 7, p. 87.

¹⁶ *Vanda Zaborskaitė*. Tarp istorijos ir dabarties: literatūra, atsiminimai, publicistika. – Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 57.

Būdas Vaižganto, arba Tumas apie Vaižgantą

ELIGIJUS DAUGNORA

*Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto
mokslo darbuotojas*

Rokiškio krašto garsiausi rašytojai ir poetai turi vieną bendrą bruožą – jie buvo labai ryškios asmenybės. Antano Strazdo, Antano Vienažindžio, Pauliaus Širvio kūryba, jei palyginsime ją su pasakojimų, legendų ar anekdotų apie juos kiekiu, labai jau negausi – telpa į plonytes knygeles. Prisiminimų apie Paulių Širvį jau išleistas ne vienas storokas tomas, o jei anuomet kas būtų ėmęs šis darbo surinkti prisiminimus ir apie kitus du poetus, dabar turėtume ne mažesnę lobį. Juozas Tumas-Vaižgantas, rengdamasis lietuvių literatūros kurso paskaitoms Kauno universitete, bandė tą darbą dirbti (medžiagos apie Vienažindį iš jį pažinojusių jam dar pavyko surankioti tikrai nemažai ir įdomios), bet laikas buvo nusinešęs anapilin daugumą galėjusių ką naudingo papasakoti. Ir pats Vaižgantas prisiminimų ir legendų apie save gausa neatsilieka nuo kitų šio krašto rašytojų. Jis tokia pat legendinė asmenybė kaip anie trys, nors raštų paliko nepalyginamai gausiau. O savo legendą tuose raštuose kūrė ir pats. Nelabai ką daugiau ir liaudis tegalėjo pridėti. Kokį Vaižgantas matė save, kokį rodė ir kėlė į viešumą? Atidžiau paskaitykime jo raštus, ypač Kauno laikotarpio publicistiką.

Iš pirmo žvilgsnio Vaižganto asmenybės legenda ir jos susidarymas kiek keistoki. Legendos dažniausiai kuriamos apie tuos,

kurie neprisitaiko, garsėja sunkiu, nesukalbamu, nevaldomu būdu, skandalais, kivirčiais. Ar galime tai pasakyti apie Vaižgantą? Vargu. Tumo asmuo visais laikais buvo sąžiningo bekompromisio tarnavimo tautai pavyzdys – tiek raštais, tiek visuomenine ir kultūrine veikla. Jei jis pykosi ir kariavo, tai su tais, kurie lietuviams nepripažino prigimtinių jų teisių. Su visais kitais jis sugebėjo drauge dirbti tautos labui. Ir su socialdemokratais, kurie dažnai kenkė tautos ir valstybės kūrimo darbui, ir su A. Jakštu-Dambrausku, su kuriuo nesutardavo estetiniais klausimais, ir su visais kitais. Taip buvo todėl, kad darbą tautos ir valstybės labui Tumas-Vaižgantas kėlė aukščiau už siaurus partinius ar grupinius interesus. Net po nepasisekusių rinkimų į Steigiamąjį seimą, kuriuose dalyvavo Tautos pažangos partijos sąraše, Vaižgantas nieko nekaltino ir nemanė savąją partiją esant aukštesnę ar geresnę už kitas: „Aš nepagalėjau prisiversti, kad galų gale imčiau savo partiją per viena laikyti su visa Lietuvos valstybe ir skelbti: kas man ir mano partijai gera, tai ir valstybei ne tik gera, bet tiesiog vienat viena išganinga. <...> Man, Tautos Pažangos atstovui, tesirodė, jog mes esame užtikę tinkamąjį kelią į tėvynės labą, bet pakeliui galėsime susitikti su kitais, lygiai gerai į tą tėvynės labą keliaujančiais, ir bus mums drąsiau konsiliume statyti

tėvynės negalių diagnozą ar ieškoti priemonių joms pašalinti.“ (*Vaižgantas*. Raštai, t. 11, p. 11).

Būtent bendrą darbą, o ne atskirų pasišventėlių pastangas dažniausiai pabrėžia Vaižgantas. Jis ir pats buvo kompanijos, draugės, organizacijos, minios žmogus. „Einu į minią, kur kruta juda!“ – taip pavadintas vienas jo straipsnių. Net minėdamas jaunystės, mokslo metų nutikimus, kaip didžiausius nusivylimus prisimena tuos momentus, kai negalėjo pabūti su draugais, su jaunimu, su savaisiais.

Galima prisiminti, kad anuometiniams rašytojams neretai buvo būdinga tam tikra specifinė laikysena liaudies, tautos atžvilgiu. Dar nuo XIX a. didaktinės literatūros laikų nemažai rašytojų prisiėmė švietėjų, mokytojų, auklėtojų vaidmenį. Tai buvo neišvengiama, tokį vaidmenį redaguodamas „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“, be abejo, vaidino ir Vaižgantas, bet, laikui bėgant, gausėjant inteligentijos, šviesėjant kaimui, kito ir rašytojo vaidmuo. Tiems, kurie to nesuprato, laikėsi senųjų pozicijų (kaip pavyzdys čia galėtų būti jau minėtas Jakštas-Dambrauskas), teko nusivilti. Kita XX a. pradžios rašytojui būdinga laikysena – pranašo. Panašios pozicijos laikėsi J. A. Herbačiauskas, gerokai vėliau Bernardas Brazdžionis. Keturvėjininkai ar trečiafrontininkai pabrėžė artimumą liaudžiai,

eksploatavo kaimo berno įvaizdį. Vaižgantas sugebėjo išlaikyti aukso vidurį: vienu metu buvo ir nusipelnęs veikėjas, kovotojas už tautos interesus, ir artimas, suprantamas, paprastas, sugebėjo susiliesti su tauta, ne tik judinti žmones, bet ir pats su jais judėti, ne tik mokyti tautą, bet ir kartu su ja mokytis. Jo populiarumas tarp žmonių rėmėsi ne koku nors pranašumu, nors iš tikrųjų buvo visuomenės veikėjas, kovotojas, kurio nuopelnai buvo pripažįstami ir vertinami, bet artimumu, užuojauta paprastam žmogui, kurio džiaugsmas džiaugėsi, kurio sielvartais gyveno, kuriame stengėsi matyti, rasti gėrio daigus, „diemančiukus“.

Kaip visuomenės veikėjas Vaižgantas buvo labai viešas žmogus ir tos viešumos nevengė. Jis ne tik vadovavo daugybei organizacijų, draugijų, susivienijimų, spaudos leidinių, ėjo gausybės visokių pareigų, bet ir buvo kai kurių visuomeninių iniciatyvų pradininkas bei rėmėjas. Iš tokių iniciatyvų galima paminėti raginimą statyti Prisikėlimo baž-

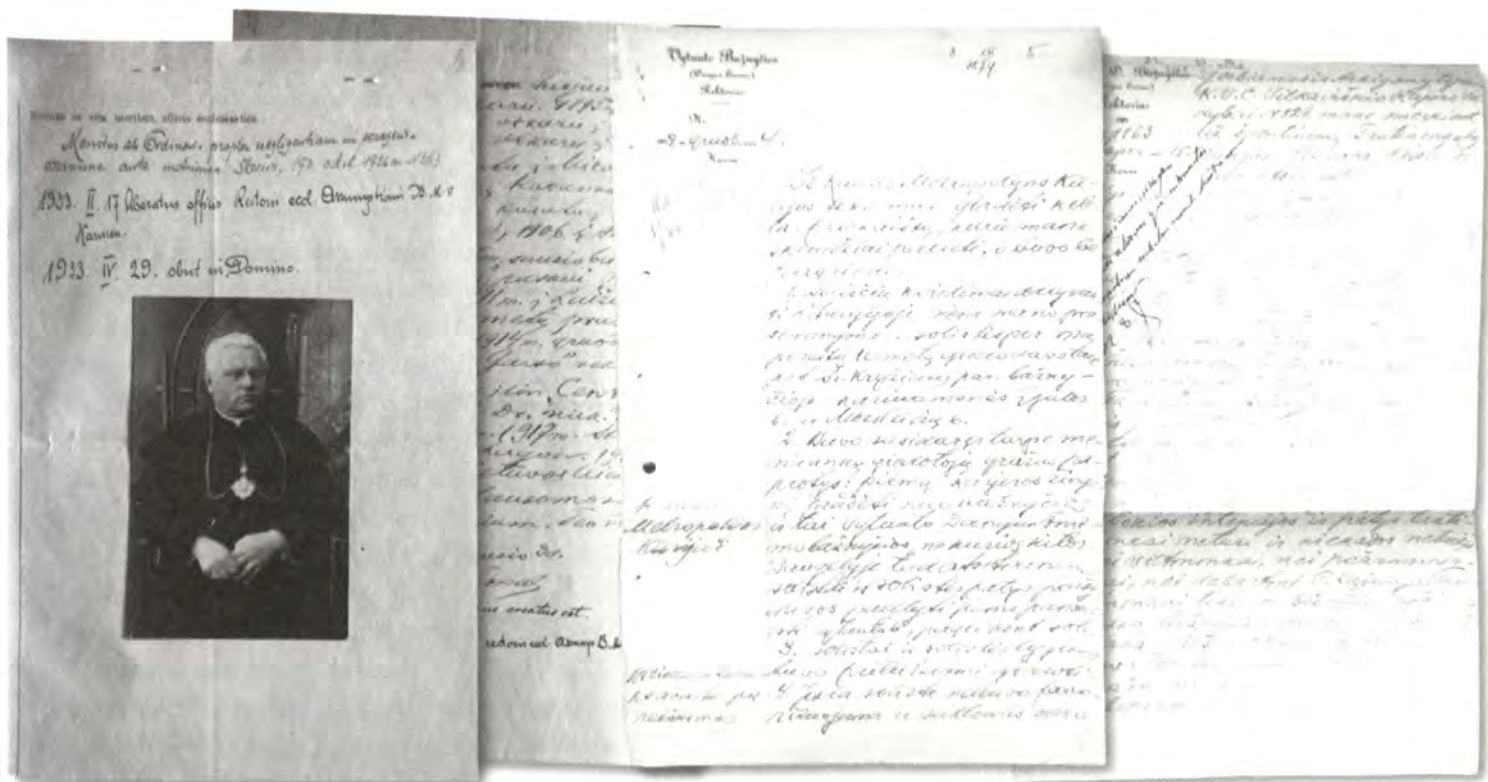
nyčią Kaune (tam skirti straipsniai „Atgimimo paminklas šventykla“, „Prisikėlimo bažnyčios statymas neatidedamas“), darbas rengiant tradicines medžių sodinimo šventes, antialkoholines savaites, kitus renginius, pagaliau bandymas rasti padrašinantį žodį naujiems leidiniams, jauniems kūrėjams. Vaižgantas užtarė keturvėjininkus plačiai nuskambėjusiam „Keturių Vėjų“ teisme, gana teigiamai įvertino pirmąją Salio Šemerio knygą „Granata krūtinė“ (1924) (tiesą pasakius, už tą recenziją jį spaudoje iškoneveikė ir Jakštas, ir pats Šemerys), geru žodžiu palydėjo į kūrybinį kelią ne vieną jaunąjį kūrėją.

Vaižgantas nemėgino slėpti ne tik savo visuomeninės ir kūrybinės veiklos, bet ir asmeninio gyvenimo. Ypač paskutiniuoju savo gyvenimo laikotarpiu Kaune. Jau ir iki tol Vaižganto raštai, ypač jo publicistika, buvo labai autobiografiški, pagal juos labai lengva atkurti paties rašytojo asmenybę ir gyvenimą, o šiuo laikotarpiu savo publicistiko-

je, feljetonuose, humoristiniuose vaizdeliuose Tumas neretai kalba apie Vaižgantą trečiuoju asmeniu, tarsi kurdamas lengvai šaržuotą savo paveikslą. Bet negalima sakyti, kad Vaižgantas viešas ir atviras buvo tik kūryboje. Jis nieko neslėpė net ir iš savo privataus gyvenimo, kartais viešindavo net smulkiausias detales. Ir ne tik laiškuose tokiems artimiems asmenims kaip Klimų šeima, bet ir viešuose pasisakymuose. Viename iš paskutiniųjų interviu „Lietuvos aidui“, spausdintame 1933 metų vasario 25 d. numeryje, atsakydamas į A. Merkelio klausimą apie sveikatą, jis ne tik gana plačiai nupasakojo savo ligas, jų gydymą ir istoriją, bet ir pateikė kraujo tyrimų duomenis.

Galima teigti, kad Vaižgantas jautė visuomenės susidomėjimą rašytojo ar šiaip viešo asmens privačiu gyvenimu ir tokį susidomėjimą laikė natūraliu ir netgi tenkintinu. Ir tai taikė ne tik sau, bet ir bet kuriam rašytojui. Rinkdamas medžiagą savo „Lietuvių literatūros paskaitoms“,

J. Tumo-Vaižganto rankraščiai

jis vertino bet kurią žinę apie lie-
tuvų raštijos veikėjus, stengėsi ją
panaudoti ir paskleisti, nors ne visi
tai įvertindavo ir suprasdavo. Rašy-
damas monografiją apie Antaną Ba-
ranauską, Vaižgantas įtraukė ir poeto
mokslo dienų draugo liudijimą, kad
su Baranausku niekas nenorėjęs
gyventi viename kambaryje, nes
jo kojinės labai smirdėdavę. Prof.
V. Biržiška, apžvelgdamas litera-
tūrinę spaudą, tada pažymėjo, kad
Tumas be reikalo rašęs apie tas Ba-
ranausko kojines. Dabar šis nenuty-
lėtas epizodas daug ką liudija ir apie
Baranauską, ir apie patį Vaižgantą.

Kaip viešas ir matomas, ryškus
asmuo Vaižgantas susilaukdavo dau-
gybės epitetų ir nė vieno jų nesigy-
nė. Sutiko vadinamas visuomenės
barometru ir net savotiškai didžia-
vosi tokiu apibūdinimu, laikydamas
tai ryšio su visuomene, paprastais
žmonėmis paliudijimu. Nepyko ir
Jakšto pavadintas „žilu kūdikiu“.
Nors šis epitetas buvo paleistas tar-
si niekinant Vaižgantą, neva šis ne
visada supranta ką daręs, ilgainiui
įgavo visai kitą prasmę. Vaižgantas,
išlaikydamas tam tikrą „kūdikišką“
naivumą, sugebėdavo būti drąsus
ir pasakyti tai, ko kiti neišdrįsdavo,
nebijodavo pats būti juokingas ir ne
visada gražus. Tokį jį ir randame jo
raštuose.

Kaip rašytoją Vaižgantas prisky-
rė save prie publicistų, taip tarsi
atsiribodamas nuo beletristų, kurie
kuria siužetą, kažką išgalvoja savo
kūriniuose. Vaižgantas minčių ir
siužetų sėmėsi iš savo aplinkos.
Nuolat būnančiam su žmonėmis ir
tarp žmonių jam nereikėjo nieko
išgalvoti. Gal todėl ir jo grožinė
kūryba, ir publicistika tokios gyvos,
tokios autobiografiškos, kad sunku
nubrėžti ribas tarp jų. Jaunystėje jo
turėta gal ir kitokių minčių. Pats
Vaižgantas prisimena, kaip kartą,
parašęs „labai inteligentingą, tad
stebėtiną, gudrų“ straipsnį „Žemai-

čių ir Lietuvos apžvalgai“, nutarė jį
perskaityti viešėjusiam pas jį broliui.
Tas iš pradžių klausėsi įdėmiai, bet
paskui net snausti pradėjo, o rašyto-
jui baigus skaityti, paklausė:

– Tu manai, kas tave supras?

Nuo tada Vaižgantas ir pasižadėjęs
rašyti tik tai, ką gerai žino ir supran-
ta, ir taip, kad visi jį suprastų: „Nuo
to laiko įnikau kaupti atsitikimus,
vos vos juos nudažydamas. <...> Ir
šiandien aš esu visai patenkintas,
kad nerašiau formuluotų princi-
pų, programų, proklamacijų, o vis
dėlto liaudies sąmonę brendinau –
mažmožiais“ (Vaižgantas. Raštai,
t. 13, p. 440).

Kaip kunigas Vaižgantas irgi
prisipažįsta nesąs tobulas. Visuotinė
tautos meilė jam sudarė sąlygas iškilti
virš tautos, būti pranašu ir mokytoju,
ir Vaižgantas 1925 metais išleidžia
knygą „Jaunam veikėjui“, kurios di-
džioji dalis straipsnių skirta jaunajai
kunigų kartai auklėti. Šioje knygoje
jis sąmoningai kratosi autoriteto vai-
dmens, teigiamus pavyzdžius pateikia
iš savo kolegų, o neigiamus – iš savo
paties gyvenimo, nesislėpdamas esąs
nuodėmingas. Ir plaka save skaudžiai.
Prisimindamas tuomet jau mirusią
savo motiną, Vaižgantas gailisi, kad
taip ir neįvykdė jos prašymo parvežti
jai pirktinę skarą: „Prašė išleisdama
kiekvieną kartą. Laukė kantriai per
daug metų. Aš vis neišsitemkau ru-
blio – nupirkti; ji pati lyg tyčia savo
miestelyje nepirko. Taip ji, to malo-
numo neprityrusi, ir numirė, senąsias
skepetaites beryšėdama.

Brolau, kai mane sutiksi ir pa-
žinsi, tai į honorarą už šių knygų
parašymą spjauk man į veidą: man
bus lengviau, ir aš tau ačiū pasa-
kysiu... Atvežk dabar, jei toks esi
„geraširdis“, kai ji mirė, ničnieko
gera neprityrusi iš savo „sūnelio“,
kuriam visą sielą buvo paskyrus!“
(Vaižgantas. Raštai, t. 12, p. 47).

Visų pripažįstamas dailiu žmo-
gum, Vaižgantas nebijo pasirodyti

ir negražus: „Ir aš buvau jaunas.
Dabar senai jau esu žilas kaip obelė,
nors dar nesenai tepradėjau senti,
o buvau juodas kaip vabalas. Pilvas
man ordinariškai, kaip karvei, išsi-
svėrė, jei ne nuo daug gėrimo, tai
nuo daug valgymo, o buvau gražiai,
harmoningai išaugęs. Akys man nuo
darbo pritemo ir ašaroja, o mokėjo iš
tolo ylomis badyti. Padribo burnos
ir paliaukės; nunokusiu obuoliu
rodos nebeištempiami skruostai, o,
sakė žmonės, buvęs gražus. Retai aš
temačiau ir pirmą veidrodį, dabar ir
visiškai nebeeinu prieš jį šukuotis:
man abuoja mano paties išvaizda
matyti.

Liksi ir tu toks. Bet tai menknie-
kis, dykas galas!

Oi, daug blogiau, kad aš ir savo
vidaus nebenoriu bematyti. Nieko
aš ten dora, gražu ir pagirtina ne-
bematau. Mano juokas nebeskamba
tokiuo virpėjimu, kurs kitkart suvir-
pindavo ir kitiems širdis, ir jie laukte
laukdavo, kad aš vėl susijuokčiau“
(t. 12, p. 25).

Gal ir galima būtų palaikyti tokią
laikyseną pozą, nenuoširdumu, jei
jos nepatvirtintų poelgiai. Daugybė
prisiminimų liudija Vaižgantą buvus
negailestingą sau ir autoironišką. Tą
autoironiją Vaižgantas netgi laikė
ne tik savo asmens, bet ir bendrai
rytų aukštaičių bruožu, minėjo juos
mėgstant pasijuokti iš savęs ir kitų
ir dėl to visai nepykstant.

Dažniausiai Tumas šaipydavosi iš
tų savo bruožų, kurie šiaip jau yra
gal net patys gražieji: visuomenišku-
mo, veiklumo, sugebėjimo su visais
sutarti. Ir tos autoironijos neveng-
davo ne tik feljetonuose, kur gražiai
atsiskleidė kaip subtilaus lyrinio
humoro meistras, bet ir rimtuose,
net agitaciniuose straipsniuose.

„Štai centre vienos gurguolės
geras mano pažįstamas Vaižgantas;
ir jis įkaušęs – iš patriotizmo. Iš
vienos pusės jį bučiuoja krikščionis
demokratas, drauge įkalbinėdamas,

jog Pažanga visai be reikalo siuntanti, nes ir pati ne geriau veikusi. Vaižgantas sutinka. Iš kitos pusės jį bučiuoja lenkų frakcijos narys ir drauge „smutnie až do śmierci“ (mirtinai gaudžiai) skundžiasi, jog laisvai atgimusioje Lietuvoje lenkai esą vergai ir beteisiai parijai. Vaižgantas sutinka. Trečion pusėn jį suka visai nepažįstamas vokiečių ekonomistas ir liežuvius, kuriam jau kliūva jo paties kulniai, daro interview: pranašauja Lietuvai Olandijos, Liberijos ar ko panašaus ateitį. Vaižgantas nieko nesupranta, vis dėlto sutinka. Iš tolimojo ketvirtojo šono, užsimiršęs, jog jis ne eskadronu čia komanduoja, iš visų plaučių, lyg laivo kapitonas smarkios audros metu, šaukia jam „Geležinis Vilkas“, lietuviu apsimetęs rusas; per pusę salės šaukia Vaižgantui, jog jis privalas... dar išgerti. Vaižgantas meiliai sutinka ir kiloja stiklėlį į vos regimą tolį. Vienybė, jau ką gi! Jo akiniai besibučiuojant sulankstyti, per juos nebesimato, nors nuolat juos taiso. Jis – komiškas“ (t. 11, p. 213).

Toks sutapęs su kompanija, su minia Vaižgantas, bet jis kartais būna ir vienas prieš visus – užsikrėtęs entuziazmu, į kurį niekas nekreipia dėmesio, bandantis spręsti problemas, kurios iš pirmo žvilgsnio atrodo tokios menkos. Tarkim, visame Kaune girdždančios durys, kurias sutepti niekam nerūpi: „Vaižgantas dažnokai įsišoksta, tai žino kiekvienas krikščionis demokratas.

Tai ir šiuo žygiu įsišoko, kantriai apeidamas miesto patalpas ir visiems kurtiniams įkalbinėdamas, kad jie bent savo seilėmis pasiteptų duris. Atsakydavo: neradikalu. Tai pasnargliuokite – bus radikaliau, o brangumas tas pats: produkcija kustarinė ir gausi. Susimąstyta. Bet kai patarė sviestu patepti, tai gavo į kuprą ir buvo paskelbtas nepatriotu, nes sumanęs eksportą mažinti ir miesto biudžetą daryti nebeaktyvų. Veltui šaukė išmetamas – esą dar siuvmųjų mašinų oliejkų: trykštelėk lašą į tam tikrą tarpą ir mačys! Bet niekas nebeklausė“ (t. 13, p. 235–236).

Tokį viešą, ryškų, matomą Vaižgantą šaržuoti nėra sunku, jo natūra netgi dėkinga tam. Todėl ir dažnuose rašytojų pažinojusių prisiminimuose (J. Aisčio, A. Venclovos ir kt.) jo paveikslas tapomas su lengva ironija. Ko gero, ta ironija atsirado ne be paties Vaižganto pastangų – kokį jis save pateikė, kokį norėjo, kad matytų kiti, tokį jie ir matė. Tokia jo – rašytojo, žmogaus – asmenybės jėga.

Bet buvo (ar tikrai buvo?) dar Tumas privatusis, ne viešasis Vaižgantas, o tas, kuris gyveno namie su tarnaitė, taksiuku Kauku ir kanarėlėmis. Bet Vaižgantas neleido ir jam ramiai gyventi – išvedė į viešumą savo reto grožio feljetonais „Aš, tarnaitė ir kanarėlė“, „Aš, tarnaitė, kačiokas, Kauno elektra ir Lietuvos milicija“ ir „Nemitęs laikraštininkas ir liguis-

ta elektra“ (feljetonai spausdinami Vaižganto raštų 2-ame tome). Šiuose kūriniuose puikiai dera Vaižganto lyrizmas ir autoironija. Būtent juose (straipsniai rašyti 1919–1921 m.) rašytojas bene pirmą kartą taip intymiai, nors ir slėpdamasis už autoironijos, prabyla apie savo vienatvę, kurią praskaidrina tik tarnaitė ir naminiai gyvūnėliai. Šiuos feljetonus Vaižgantas greičiausiai labai mėgo, nes ne kartą yra juos minėjęs, prie jų grįždavo kituose straipsniuose. Ir ne tik straipsniuose, bet ir asmeniniuose laiškuose, kas liudytų tikrą, nesumeluotą buvimą, požiūrį į save.

Ką dabar gali mums, kitos epochos, kito laiko žmonėms, pasakyti Vaižgantas ir jo publicistiški raštai? Ką iš jo galėtume pasiimti? Pirmiausia, kad vaizdas gerokai svarbiau už įvaizdį, nors šiais laikais gerbiami tik įvaizdžio specialistai. Dar, kad reikia ieškoti gerumo, gražumo, „diamančiukų“, nors dabar daugeliui žiniasklaidos priemonių geros naujienos – tik blogos naujienos. Dar, kad jokie nuopelnai ar postai nedaro tavęs geresniu žmogumi, kad tik žmonės ir tautos atmintis įvertins, kas tu esi iš tikrųjų. Kai šiandien susirenkame švęsti Vaižganto, prisimename jį dažniau, iškilmingiau ir šviesiau negu bet kurį jo meto politiką, tai liudija jo reikšmę, jo šviesą ir tiesą, nors gal ir ne visada gerai įsiskaitome į jo raštus. Ir šypsosi Juozas Tumas-Vaižgantas autoironiškai iš anapus...

Vaižganto palūžimas

ALFAS PAKĖNAS

*J. Tumo-Vaižganto memorialinio
muziejaus vedėjas*

Juozas Tumas-Vaižgantas mirė įpusėjęs 64-uosius metus, nors buvo įsitikinęs, kad gyvens 68-erius. Tiek metų išgyveno jo motina Barbora Tumienė ir sesuo Marijona Naku-tienė. Vaižgantui pritrūko ketverių metų. Rašytojas gimė rudenį, o Amžinybėn išėjo pavasarį, sprogs-tant medžiams, to meto Lietuvai ruošiantis pavasariniam žydėjimui. Visi, kas jį pažinojo, matė, bendra-vo, žinojo ir prisiminė kaip labai energingą (kažkas apie jį yra pasa-kęs: energijos nors pūdais semk), gyvą, judrų, jaunatvišką žmogų – iki paskutiniųjų gyvenimo metų. Zigmantas Kuzmickis, prieškarį baigęs Kunigiškių J. Tumo-Vaižgan-to pradinę mokyklą (jo tėvas kurį laiką buvo šios mokyklėlės vedėjas), parašęs apie Vaižgantą atsiminimus, kaip literatūrologas įdomiu aspektu rašęs apie jo kūrybą ir asmenybę, yra vaizdžiai išsireiškęs, kad jaunys-tėje Vaižgantas buvo „juodas kaip vabalas ir judrus kaip kregždė“. Vė-liau, jau metuose, Vaižgantas buvo meiliai pravardžiuojamas „jaunu seniu“, „žilaplaukiu jaunuoliu“. Iš tikro ir fotografijose – jaunatviš-kas, be jokios raukšlėlės veidas ir pirmojo sniego baltumo plaukai. VU rankraštyne suradau trumputį tuometinio Deltuvos klebono kun. Kazio Kazlausko sveikinimo laiškutį Vaižgantui Juozapinių proga: „Brangusis Juozeli! Tavo vardo dienoje siunčiu Tau pilną glėbį

*J. Tumas-Vaižgantas, 1924 m. Nuotr. iš
J. Tumo-Vaižganto memor. muziejaus fondų*

linkėjimų, kad kiekvienas, pamatęs Tavo snukelį, tuoj prisimintų pieną su krauju. Kad mėgėjai Tavo raštų, išvydę Tavo žilę, tuoj ją lygintų prie baltos lelijos ir jos malonaus kvapo. Kad kauniečių absurdiškas Tavęs pravardžiojimas „jaunu seniu“ Tau pritiktų, kol Tu būsi gyvas“. 1927 kovo 19. Tada Vaižgantas ėjo 58-tus metus.

Aišku – Juozas Tumas sirginėjo ir anksčiau. Išpažintiniame esė „Mano girtoji išpažintis“ jis rašo, kad „ke-liolikos metų susirgau anemija. Kal-čiausias buvo nepakankamas valgis, o gydytojas man įsakė stiprintis alum. Išgerdavau po butelį kasdien

per dvejetą savaitę. Patiko, buvo gera, o gal ir maistinga“. Besimoky-damas Žemaičių kunigų seminarijo-je, net buvo priverstas dėl ligos išeiti vadinamųjų akademinių atostogų. Ir vėliau „Laiškuose Klimams“ – labai vaižgantiškoje knygoje, kurią 1999 metais išleido Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto žmonės, Vaiž-gantas artimiesiems žmonėms lyg tarp kitko užsimena apie savo nedi-delius negalavimus. Tačiau tikrasis Vaižganto fizinis palūžimas prasi-dėjo 1932 metų rudenį. Apie tai jis rašo ir Klimams į Paryžių, guodžiasi jį aplankiusiems pažįstamiems bei bičiuliams. Ir to meto spaudoje vis buvo dedamos trumpos žinutės apie jo sveikatą. Štai tų metų gruodžio 19 dieną laiške Bronei Klimienei (savo sesers Severijos dukrai) rašo: „Pas mus vis drėgna + 3 – 4°, tai ir rodytis ore nepatogu. Aš vis sirgi-nėju savo 17 senatvės ligomis, bet atrodau neblogiausia, net ir moterys tebesišaipo“.

1933 d. sausio 17-ąją (prieš ke-letą dienų – sausio 14 – paskutinį kartą perrašęs savo testamentą), jis paguldomas į Valstybinę ligoninę dabartinėje Kuzmos gatvėje, esan-čią priešais Vytautinę bažnyčią ir Vaižganto buto langus: „Šiandien pasibaigė visi bandymai, ir rezultatas paaiškėjo: anemija pernicioza – pik-toji anemija, kaip a. a. mano seselei, o Tavo motinai Severijai. Prasideda kuracija žaliomis jeknomis ir kitaip

maistingai. Bado dykai, negi imsiu, mokėsiu, kiek ir kiti, dar daugiau. Dr. Kuzma sako dabar esą priemonių kovai su anemija,“ – rašo Bronei sausio 21-ąją. Po trijų dienų – vėl trumpas laiškutis Klimams: „Mano anemija geros nuotaikos neduoda, o rentgenoskopija per 2–3 dienas užmušė apetitą, kurs taip stebino poną inžinierių Kazį. (Kazys Rimkus – Vaižganto giminaitis ir testamentą vykdytojas – A. P.). Tai buvo diena! Kopūstų bliūdą sutačiau“.

Dar po keturių dienų, sausio 28-ąją, rašo Bronei: „Nu, o aš pats tapau visai nebegražus. Rudenį kad buvau skaitstaveidis, tai rekordą ėmiau tarp jaunikių. Būdavo, nusiprausi ir žydi. O tai – kaip tik ir būta įsigalinčios anemijos. Dabar esu nuo ryto iki vakaro baltas, tik lūpos parausta, kai esti geriau. Greičiausia esu nusidirbęs per 1928–32 metus. Daug knygų išleidžiau, daugely visuomeninių organizacijų dirbau, o pradžios anemijos būta iš seno. Anemija – tai mažėjimas maitinančių, raudonųjų kraujo dalelių. Iš 5 milijonų man belikta 2 mil. 700 000, vadinasi, tik pusė. O hemoglobino – tik 62 %. Dabar medicina daugina kraują jeknų vitaminais, gaunamais iš žalių. Mėginau valgyti žalią kvošeliną su cibuliais – nesiduoda; tai geriau išspaudas su buljonu – labai gardu, kaip juka. Be to, man daro injekcijas iš tų pat jeknų preparato „Campolon“. Buvau pradėjęs nebepaeiti – širdis nebedirbo ar dirbo kreivai, sopančiai, ir nuo sausio 17 atsidūriau dr. Kuzmos ir prof. Buinevičiaus globoje. Gydo gana sutartinai.“

Ir vasario 13-osios laiškutis; jau iš savo buto: „Mintu žaliomis jeknomis; jų gi preparatą ir į raumenis trieškia. Jau dešims kartų dūrė rūron, kad nei pasėdėti nebegaliu. <...> Aš gydytis visai nemoku. Ligi tik pagerėja, tuoj elgiuos kaip ir visai sveikas ir vėl pablogėju“.

Nuo tų laikų žinomas Vaižganto posakis: „Reikia heroizmo sirgti“. Lygiai mėnuo prieš mirtį Vaižgantas rašo savo dukterėčiai: „Labai pavasaringa, o aš vienas Šv. Luko ligoninėje. Tai ir ateina galvon visokios problemos risti. <...>. Man per paskutinį mėnesį (kovą) dingo 6 kilogramai, o medikai tik juokiasi; girdi, tuda im i daroga; apseisime ir be jų. O iš viso, kiek esu turėjęs Micaičiuose, nebepriskaitau 17 kilo arba viso a. a. buvusio „pūdo“. Turėč būt be galo laimingas, sugrįžęs į jaunystės dienas, kada svėriau 65 kilogramus; tiek, kiek dera liliputiškam mano aukščiui (Vaižganto ūgis buvo 1,65 cm – A. P.)“.

Tuo metu Vaižgantas jau sirgo ir lėtiniu bronchitu, labai kosėdavo, dusdavo. „Būč jau ir nebekosėjęs, kad nebūt gripas nutvėręs. Nebetikiu į cudaunumą ir antigripino. Bronchitis mane priėdė iki 65 kilogramų ir dar žemiau. Kelnės nebesilaiko, o savas kailis padribo, kad bjauru bepažiūrėti kitąsyk į veidą...“ Tai paskutinis savo ligos paminėjimas, paskutiniame laiške Klimams į Paryžių – balandžio 10 dieną. Rytojaus dieną Vaižgantas parašo paskutinį savo gyvenime laišką – gražų, kupiną meilės vaikams, gamtai ir gyvūnijai laišką, skirtą Klimų vaikams – Eglutei ir Petriukui.

„Tumas jau praėjusį rudenį pradėjo sirgti, bet ilgai nenorėjo pasiduoti ir toliau dalyvavo visuomeniniame veikime. Tik štai balandžio 22 dieną susirgo plaučių uždegimu. Ligonį gydęs dr. A. Petrikas susirūpino, kad ligonis ligos nebepakels, nors buvo dedamos visos pastangos jį gelbėti. Balandžio 29-tos dienos rytą kanauninkas labai susilpnėjo. Tuoj atvyko gydytojai. Ligonis vis silpnėjo... Apie 13 val. naujas gydytojų konsiliumas konstatavo, kad kanauninko gyvybės niekaip nebus galima išgelbėti“. – 1933 m. gegužės 1 d. rašė dienraštis „Lietuvos aidas“.

Vytauto Didžiojo bažnyčios zakristijonas ir kanauninko Tumo reikalų vedėjas Vladas Cibulskis ligoniui perskaitė arkivyskupo Pranciškaus Karevičiaus paguodžiantį laišką: „Gerbiamasis ir mielas Kanauninke! Šiandien „Lietuvos aide“ išskaičiau, kad sunkiai sergi. Nuoširdžiai reiškiu užuojautos ir meldžiu Dievą, kad saulytė, gavindama gamtą šiltais spinduliais, ir Tamstos sveikatą sustiprintų. O jeigu Dievulis kviestų jau Tamstą pas save, meldžiu su pasitikėjimu, kad priimtų į skaičių savo ištikimųjų tarnų, koku Jam būti ištesėjai. Lieku su tikra pagarba ir meile Kristuje. Tavo arkivyskupas Pranciškus Karevičius“. (Laiškas buvo rašytas balandžio 27 d. Marijampolėje).

Apie 2 val. po pietų prasidėjo agonija. Paskutiniai kanauninko žodžiai, kuriuos jis pasakė aplankiusiai p. Marcelei Kubiliūtei – Užsienio reikalų ministerijos tarnautojai, 1919–1920 metais redagavusiai „Nepriklausomą Lietuvą“, buvo: „Gelbėkit Lietuvą!“ 19 val. 40 min. kartu su gėstančia pavasario diena amžiams užgeso ir Vaižganto gyvybė. Žinia tuoj pasklido Kaune, o netrukus ir visoje Lietuvoje.

Apie Juozo Tumo-Vaižganto mirtį 1933-ųjų gegužės pradžioje rašė visi Lietuvos laikraščiai ir žurnalai. Sklaidau to meto „Naująją Romuvą“. Redaktorius Juozas Keliuotis vedamajame praneša skaitytojams, kad balandžio 29-ąją, vakare, mirė rašytojas ir kanauninkas Juozas Tumas-Vaižgantas: „Šia mirtimi lietuvių tauta neteko vieno savo didžiausių dvasios vadų. Su juo yra susijusi visa mūsų tautiško atgimimo epocha. Jis buvo tautos trimitas, kuris garsiai ir nuolatos visus šaukė į idėjos žygius. Nors daug dirbo, daug vargo, daug kliūčių sutiko, bet niekad nepavargo ir nenusiminė. Visad pasiliko energiškas, šviesus ir veiklus. Iškilo, išaugo iš tautos gelmės,

patekėjo kaip saulė. Ji visiems švietė ir visus šildė, gaivino. Kiti mūsų veteranai, atėjus naujai generacijai, kažkaip pasiliko gyvenimo nuošaly, o Tumas tarytum nepaseno, neliko paribiuos: jis draugiškai susigyveno su naujais, jaunais žmonėmis, alsavo moderniojo gyvenimo ritmu. Tad jis, rodos, buvo gimęs būti amžinai jaunu. Ir todėl jo mirtis tokia netikėta ir klaiki“.

Vincas Mykolaitis-Putinas, sužinojęs apie Vaižganto mirtį, rašė: „Be Vaižganto mūsų gyvenimas pasidarė tamsesnis, liūdnesnis ir tarsi net blogesnis, nes nėra to, kuris, taip jautriai reaguodamas į kiekvieną gėrio pasireiškimą, skleidė aplink mus optimizmą, pasitikėjimą ir šviesą. Jis buvo ir yra šviesioji lietuvių tautinio atgimimo legenda, kartu gili, dramatiška ir moderniška asmenybė“.

„Paprastumas, nuoširdumas ir bekrastis atvirumas leido kun. J. Tumui tarp žmonių reikštis tokiu, koks jis buvo iš tikrųjų. Tie būdo savumai darė jį originalų, skirtingą nuo tų, kurie savo elgseną apriboja etiketo bei gero tono formomis. Dėl savo impulsyvaus charakterio bei stiprios individualybės jis netilpo bendrinėje etiketo formose, bet reiškėsi labai savitai. Todėl jo elgsenoje bei santykiuose su žmonėmis nieko nebuvo dirbtinio – nei puikybės, nei išdidumo jis neturėjo, o su visais buvo paprastas ir nuoširdus“, – rašė Vaižganto biografas Aleksandras Merkelis.

Tai tik keli iš daugybės atsiliepimų apie Vaižgantą po jo mirties. Iš tikro jis buvo gyvai suaugęs su Lietuva: su Kaunu, jo žmonėmis, su savo tėviške Svėdasų krašte. Jis pats tarsi kūrė tautą – tą veiklų lietuvių, tą gyvą ir tvirtą kraštą, tautą su šviesiomis mintimis. Aukojosi jai mylėdamas. Visiems pažįstami ir ne kartą girdėti Vaižganto žodžiai, parašyti lyg atsisveikinimui: „Kone nuo pat kūdikio lopšio ir iki pasenusio lazdos

aš nieko tiek nemylėjau, kiek slieko širdžia tą velėną, po kurią aš štai jau septintą dešimtį metų landžioju. Man viena tebuvo tikrai skanu ir malonu – čėplioti kad ir nešvarų, bet tik tautinį čiulpiką. Vyžota, lopyta mano Lietuvėlė, bet – mano! Lininiai arielkininkai, mėšluočiai, dažnai padlecai tie lietuviai, bet mano broliai!“ – 1932 metų „Naujojoje Romuvoje“ prisipažino Vaižgantas.

1933 metų pradžioje šiame žurnale jis išspausdino paskutinį savo rašinį iš ciklo „Palaidi dalykai“. Tai buvo straipsnis apie kunigą ir rašytoją Julijoną Lindę-Dobilą. Kitame žurnalo numeryje jau rašoma, kad „kanauninkas J. Tumas buvo susirgęs, bet dabar baigia sveikti. Kad ir sirgdamas ligonis nenurimsta ir vis dirba“. Pažymima, kad Tumui jau sueina 40 metų kunigystės ir 30 metų literatūrinės veiklos.

Balandžio 30-osios rytą Vaižganto kūnas buvo balzamuotas ir pašarvotas Klimų viloje Vaižganto gatvėje, Žaliakalnyje, kur rašytojas praleido paskutinius du savo gyvenimo mėnesius. Velionį lankė daugybė žmonių, tarp jų ir Respublikos prezidentas A. Smetona su žmona, ministras pirmininkas J. Tūbelis. Gegužės 1-ąją gražiai dekoruotu automobiliu Vaižganto palaikai buvo atlydėti į Vytauto bažnyčią. Visas liūdnas eisenos kelias buvo nubarstytas eglių šakomis. Grojo keli orkestrai. Daugybė žmonių lydėjo savo mylimą Vaižgantą į paskutinę kelionę: vyriausybės nariai, Vytauto Didžiojo universiteto ir Žemės ūkio akademijos profesūra, studentai, žurnalistai, rašytojai, įvairios studentų organizacijos, gimnazijos ir paprasti kauniečiai. Eisena nusitęsė kelis kilometrus – nuo Parodos kalno iki Universiteto, vėliau teatro rūmų, Prezidentūros. Iki pat Vytautinės bažnyčios.

„Laidojo Vaižgantą kaip karalių. Atrodė, ne tik kauniečiai, bet ir visa

Lietuva sugarmėjo į Kauną – nusielenkti, atiduoti paskutinę pagarbą šitam ne tik dideliame rašytojui ir „Pragiedrulių“ autoriui, Lietuvos atgimimo pionieriui, bet ir šitai titaniškai asmenybei, kokių daugiau Lietuvoje nėra. Visos Kauno gatvės buvo užtventtos žmonėmis. Seni, jauni, maži motinoms ant rankų, šauliai, kariuomenė ir ypač universiteto studentija, kuri velionį begaliniai mylėjo. Net žydai tame gedule dalyvavo... Ir taip iki Vytauto bažnyčios, šviesios atminties Vaižganto Citadelės. Grojant Gedulo muzikai, daug kas verkė. Jautė, ko neteko...“ – atsiminimuose apie Vaižgantą rašė šviesuolis Kazimieras Skebėra.

Ankstų gegužės 2-osios rytą Vytauto bažnyčioje pranciškonai atlaikė gedulingas pamaldas, skirtas Vaižgantui. Po to karstas buvo perneštas į Baziliką. Čia arkivyskupas Juozapas Skvireckas aukojo šv. Mišias, kanauninkas Pranciškus Penkauskas pasakė pamokslą. Jaudinančią atsisveikinimo kalbą tarė Prezidentas Antanas Smetona. Pamaldose ir laidotuvėse dalyvavo tūkstančiai žmonių. Karstas su J. Tumo-Vaižganto palaikais buvo laikinai padėtas Bazilikos kriptoje šalia vyskupo Motiejaus Valančiaus ir kitų žymių Bažnyčios dignitarių sarkofagų.

Lietuvos šaulių žurnale „Trimittas“, kurį kadaise teko redaguoti Vaižgantui, 1934 metais, praėjus metams po rašytojo ir kanauninko mirties, buvo rašoma, kad „Vaižganto laidotuvių komiteto rūpesčiu kan. Tumas bus palaidotas Vytauto Didžiojo bažnyčioje, kurios rektorium buvo ilgus metus ir kurią buvo taip pamilęs. Dabar kairėje bažnyčios apsidėje, prie šv. Pranciškaus altoriaus, sienoje daroma kripta, į kurią kanauninko karstas bus perkeltas“.

Tų pačių metų žurnale „Akademikas“ vienas iš populiarios jaunimo korporacijos „Jaunoji Lietuva“ narių, pasakodamas apie Vaižganto

išsikraustymą iš Aleksoto gatvės į Žaliakalnį, rašo: „Paskutinį kartą mūsų kanauninką aplankiau prieš porą mėnesių Bazilikos rūsyje. Dieve tu mano, kaip nejauku Jam ten gulėti: apdulkėjęs, rūbai sujaukti, karsto viršus sulankstytas.

– Kodėl gi nesutvarkot, neapšvarinat? – užklausiau zakristijoną, kuris mane lydėjo.

– Na, mat neilgai jis čia gulės. Jam ruošiamą kriptą Vytauto bažnyčioje. Išleisdami nuprausim, rūbus pervilksim, – paaiškino žmogysta, įleidusi mus į rūšį“.

Vėlesnių metų laikraščiuose trumpai rašoma, kad tai ir buvo padaryta.

Daugelis Lietuvos žmonių mano, kad J. Tumo-Vaižganto palaikai ilsisi Vytauto bažnyčios kriptoje, šalia šv. Pranciškaus altoriaus, kur iš lauko pusės marmuro lentoje iškalti žodžiai iš jo 1933 metų sausį parašyto testamento: „Žemaičių Katedros Garbės Kanauninkas, Lietuvos Universiteto lietuvių literatūros Garbės Doktoras, Vytauto Didžiojo bažnyčios rektorius, o šiaip jau – Tretininkas kun. Juozas Tumas-Vaižgantas“.

1946 metais Kaune susikūrė speciali žmonių grupė Vaižganto palaikams perkelti į Svėdasus. Pats Vaižgantas savo testamente ir laiškuose Klimams ne kartą yra užsiminęs, kad norėtų būti palaidotas Svėdasuose, nes „Svėdasai – mano gimtoji parapija, aš juos nepaprastai mėgstu ir manau, kad kultūros dalykas – šen ten palikioti žymesnybių ir sudaryti tai vietai atrakcijų. Nemažiau per 13 metų pamėgau ir Vytautinę bažnytelę, iš kur tokiu atsidėjimu plėčiau lietuviškas Kauno ir Valstybės tradicijas. Nejaugi ji mane užmirš?“ Tačiau į tėviškę rašytojo ir kanauninko palaikai taip ir nebuvo perkelti, nes pagal bažnyčios kanonus tai galėjo padaryti tik tai mirusiojo giminės. Sugrįžęs iš tremties, Vaižganto brolio

*J. Tumas-Vaižgantas ir Kazys Bizauskas savo svetainėje, apie 1925-1927 m.
Nuotr. iš J. Tumo-Vaižganto memor. muziejaus fondų*

Jono sūnus Andrius Tumas stengėsi įvykdyti mirusio dėdės valią. Jis iš naujo sukūrė iniciatyvinę grupę Vaižganto palaikams perkelti į Svėdasus. Tačiau tuometinė sovietinė valdžia tam leidimo nedavė.

Čia ir prasideda tuščio kapo legenda. Beveik penkerius metus (nuo 1990 m.) Vytauto bažnyčioje rektoriavęs kunigas ir poetas Ričardas Mikutavičius remontavo ir puošė bažnyčią, tyrinėjo jos kriptas ir rūsius. Jis pirmasis patvirtino, kad kriptoje Vaižganto palaikų nėra. „Iš pradžių manėme, kad Vaižgantas yra palaidotas kairiojoje bažnyčios navoje po grindimis. Remontuojant bažnyčią, grindis atidengėme, tačiau ten palaikų nebuvo. Po grindimis sienoje radome nišą, bet ji buvo tuščia. Manau, kad Vaižgantas palaidotas bažnyčios išorėje, prie sienos, ten, kur dabar pritvirtinta memorialinė lenta.“ – tokia buvo R. Mikutavičiaus nuomonė.

Tačiau ir čia palaikų neaptikta. Tuometiniai Kauno kultūros paveldo darbuotojai, tyrę Vaižganto kapavietę, dešinėsios bažnyčios navos sienoje buvo aptikę horizontalią apie 2 metrų ilgio tuščią nišą, kuri buvo aklina užmūryta. Joje laisvai

galėtų tilpti karstas. Remdamiesi tuo, jie padarė prielaidą, kad tokia pat niša yra po paminkline lenta su Vaižganto bareljefu, kur galėtų būti užmūryti Vaižganto palaikai.

Viena aišku, kad Vaižganto palaidojimo vieta iš tiesų nėra fiksuota.

Vaižgantas, dar gyvas būdamas, tapo legenda. Legendų rūkas jį gaubia ir dabar. Kalbama, kad po 1946-ųjų metų didžiulio potvynio Vytauto bažnyčioje palaidotųjų karstai ilgokai skendėjo vandenyje. Potvyniui nuslūgus, vanduo iš karstų buvo išpiltas, o palaikams buvo suteikti nauji bažnytiniai aprėdai, ir jie visi liko savo vietoje. Tačiau šandien sunku pasakyti, kur iš tikrųjų yra Juozo Tumo-Vaižganto palaikai. Tai patvirtino ir dabartinis Vytauto bažnyčios šeimininkas kunigas Kęstutis Rugevičius, ir Kaune gyvenanti Vaižganto sesers Marijonos anūkė buvusi gydytoja Irena Nakutytė-Bartusevičienė.

Tam tikrų sluoksnių archyvuose gali būti žinių apie Vaižganto palaikų likimą arba paslaptinę jų perlaidojimą. Reikia tik surasti ir praverti tas duris. Laikas tai parodys.

O dabar – lieka graži tuščio kapo legenda...

Vaižganto paliudijimai Rokiškio krašte

ALICIJA MATIUKIENĖ

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios

bibliotekos direktorė

*– Aš čia gyvenu, – jis pasakoja, – gamtos
padavimų įspūdžiais ir taikių žmonių
meile. Tie veiksniai sudarė mano sielą,
jais ir tegaliu save išaiškinti. Mano raštų
tipai, vietų vardai, aprašymai ir padavimai
iš čia semti, nepramanyti.“*

J. Tumas-Vaižgantas

Liudyti Vaižganto buvimą Rokiškio krašte – tai pirmiausia liudyti jo gimimą vaizdingame Svėdasų krašte, po administracinių reformų priklausiusį Rokiškio apskrčiai, liudyti jo gimtinę, Vaižganto artimųjų gyvenimus čia, ties Kamajais. Tai tame krašte užteko laisvės iki valios būsimojo rašytojo vaikiškoms mintims dēliotis, augo jis tėvų meilės ir dėmesio apsupty, iš čia išsinešė į gyvenimą gerumo ir gražaus gyvenimo pavyzdžių. Vaizdinga aukštaitiška kalba lydėjo visus Vaižganto rašto darbus. Jis yra pasakęs „Tokios sklandžios ir turiningos lietuvių kalbos – aš daugiau nē nebeužtikau. Ko gero mano raštų kalboje rasite, tai bus ne mano, tik iš sesers Marijonos išmokta“. O kur dar gimtųjų apylinkių grožis: Malaišių slėnis prie Kamajų parapijos sienos, Šventoji, Salų dvaras su pasakiškais parkais, Dviragio ežeras. Ši romantiška mūsų krašto aplinka, šilti santykiai tėvų namuose suformavo didelę pagarbą gimtosioms vietoms ir krašto žmonėms, kuri išliko per visą gyvenimą.

Spaudos draudimo metais jis pergyveno, kad gimtinės žmonės neturi lietuviškų knygų, rūpinosi jų atgabenimu. Tame pavojingame darbe padėjo brolis Jonas. Vienos tokios konspiracinės kelionės metu, vežęs draudžiamas knygas Vaižganto lagamine, Jonas atsidūrė žandarų rankose. Artimųjų neišduotas, Vaižgantas pergyveno dėl brolio suėmimo, paskui tremties. Brolio žmona nebeišgalėjo viena ūkio išlaikyti, „pralaimėjo tėviškę iki paskutiniojo kiemo akmenėlio... Labai skauda atminus, lyg tau kas būtų praeitį išrovęs“, – rašo Vaižgantas. Tačiau tas namas, kuriame gimė Vaižgantas, išlikęs, tik pakeistas ir perstatytas stovi Rokiškio rajono Kalvių kaime, prie kelio į Anykščius.

Apie Vaižganto buvimą Rokiškyje skaitome Juozo Keliuočio „Atsiminimuose“. Jis rašo, kad pirmą kartą Vaižgantą pamatė 1921 metų pavasarį. „Tai atsitiko mano gimtajame mieste – Rokiškyje. Buvo šviesus ir gaivus pavasario sekmadienis. Viename mieste išklijuoti skelbimai, jog

po pamaldų įvyks Pažangos partijos mitingas, kuriame kalbės iš Kauno atvažiavęs Vaižgantas. Kalbėtojo pavardė mane labai sudomino... Tada buvau penktos klasės moksleivis Rokiškio gimnazijoje, buvau perskaitęs Vaižganto „Pragiedrulius“ ir jais labai sužavėtas. Džiaugiaus galėsiąs pamatyti gyvą garsų Lietuvos rašytoją. <...> Mitingas įvyko didžiulėje miesto aikštėje – rinkoje. Žmonių jau buvo susirinkę didelis būrys, kai čia atvyko J. Tumas-Vaižgantas. Tai buvo vidutinio ūgio kunigas, dar jaunas, bet jau baltais plaukais, su akiniais ir apsirengęs sutana. Atvyko vienas... Vaižgantas pats atidarė mitingą ir ėmė kalbėti. Aš godžiai gaudžiau kiekvieną jo žodį ir gestą. Jis kalbėjo nuo Blaivybės draugijos arbatinės laiptų. Jam iš kairės, netoliese, stiebėsi į viršų milžiniška ir žinoma savo gotikos grožiu bažnyčia. Į dešinę nuo jo, kiek toliau, bolavo puikūs grafo Pszezdeckio rūmai, priešais plytėjo miesto aikštė. Vaižgantas kalbėjo apie buvusią caro priespaudą ir tautinį atgimimą.

Šiame mitinge pasirodo dar viena gerai žinoma mūsų krašto figūra – dailininkas Justinas Vienožinskis. Dailininkas padėkojo Vaižgantui už tautinę veiklą, pavadino romantiku ir svajotoju, kuris jau turėtų užleisti vietą realiams krašto sutvarkymo darbams, apie kuriuos, pasak Justino Vienožinskio, romantikai neturi jokio supratimo. „Vaižgantas, girdėdamas šiuos žodžius, atrodė, smarkiai susijaudino, visas suvirpo, sujudėjo ir ėmė gyvai ir karštai kalbėti... mes mylime savo tautą ir norime jai sukurti geresnį gyvenimą. Mes dar norime gyventi, o jūs mums siūlote garbingai numirti.“ Mitingą uždarė Vaižgantas. J. Vienožinskio ir Vaižganto susitikimų, matyt, būta ne vieno. 1930 metais dailininkas Justinas Vienožinskis nutapė reprezentacinį Juozo Tumo-Vaižganto portretą, kuris saugomas Rokiškio krašto muziejuje. Juozas Keliutis asmeniškai su Tumu susipažino po trejų metų. Tada J. Keliutis dirbo

žurnalo „Pavasaris“ redaktoriumi ir minint Seimo 20-metį atėjo pas Vaižgantą paprašyti ta proga parašyti straipsnį. J. Keliutis Vaižgantas priėmė labai draugiškai, sutarė dėl straipsnio, kurį J. Keliutis išspausdino kaip vedamąjį. Tačiau artimesniam bendravimui nebuvo pagrindo iki 1929 metų. Kai baigęs Sorbonos universitetą, J. Keliutis grįžo į Kauną, tuoj buvo paskirtas „Ryto“ redaktoriumi, o Vaižgantas tuomet minėjo savo jubiliejų. Juozas Keliutis žurnale ta proga paskelbė Mykolaičio-Putino straipsnį „Šviesioji Vaižganto kūryba“, už kurį Keliučiui gerokai kliuvo. Vaižgantas ir Juozas Keliutis bendrauti nuolat pradėjo, kai J. Keliutis ėmė leisti „Naująją Romuvą“. Juk redaktorių vieną pirmųjų bendradarbiauti žurnale pakvietė būtent Vaižgantas. Jis entuziastingai pasveikino šį sumanymą, mielai sutiko bendradarbiauti ir pažadėjo kiekvienam numeriui ką nors parašyti. Ir žodį tesėjo. Tuomet

prasidėjo abiejų gražus bendravimas, šilti susitikimai Vaižganto namuose. J. Keliutis paprašė Vaižganto, kad jis sutiktų būti „Naujosios Romuvos“ redakcinės kolegijos nariu. „Tada nesijausčiau toks vienišas ir turėčiau su kuo nuolat pasitarti“, – rašo J. Keliutis. Gavęs tokį moralinį kanaaninko pastiprinimą, Keliutis dirbo. „Juozas Tumas-Vaižgantas su kaupiu tesėjo visus žurnalui duotus įsipareigojimus. Ištikimai ligi mirties jame bendradarbiavo, kartais, man trumpam išvykus, ėjo redaktoriaus pareigas“. Vienos tokios poilsinės Juozo Keliučio kelionės metu, kai Vaižgantas redaktoriavo, Juozas Keliutis valdžios buvo apkaltintas, kad „Naujosios Romuvos“ klubo susirinkimuose rengiamas politinis perversmas. Tuomet Vaižgantas užstojo Keliutį ir jo veiklą. Vaižgantas, kaip artimas Smetonos bičiulis, nuėjo aiškintis ir įrodė, kad „Naujosios Romuvos“ klube nepolitikuojama, nes ne kartą

Malaišių kaimas, kuriame gimė J. Tumas-Vaižgantas. Nuotr. Zenono Baltrušio

pačiam Vaižgantui teko būti klubo suėjimuose. Kai J. Keliuotis grįžo iš Palangos, Vaižgantas jam pasakė: „Šį kartą aš jus išgelbėjau. Būkit atsargesni“. Vaižgantas „Naujamajai Romuvai“ pateikdavo gyvenimo aktualijų, kurių spausdinimui Juozas Keliuotis įsteigė atskirą skyrių „Pastabos“. Vaižganto ir Keliuočio santykiuose buvo didelio supratimo, tolerancijos. Keliuotis prisimena „Niekad neteko su juo susikirsti; pastebėjęs kuriuo nors klausimu mano skirtingą nuomonę, tuoj nusileisdavo. Nors savo pažiūros nekeisdavo, bet nekeldavo jokių ginčų“. „Naujoji Romuva“ spausdino Vaižganto kūrybą, publicistiką, literatūros istorijos ir kritikos straipsnius, literatūrines recenzijas, bibliografines informacijas. Keliuočio ir Vaižganto pažintis tęsėsi iki Vaižganto mirties. Keliuotis kasdien jį lankė sergantį, atnešdavo Vaižgantui visus dienos laikraščius ir žurnalus. Keliuotis

matė, kad Vaižgantas labai vienišas. Atėjęs dažniausiai rasdavo tik jo biografa Aleksandrą Merkelį. Keliuočio „Naujoji Romuva“ ėjo devynerius metus, iš kurių trejus metus – su Vaižgantu. Vaižganto buvimas šalia Keliuočiui buvo didelis moralinis ir kūrybinis žurnalo palaikymas. Kiek daug nuveikė abu šie mūsų krašto žmonės Lietuvos kultūrai, surėmę pečius, sudėję savo gabumus ir išmintį. Gaila, kad tų bendravimo metų buvo tiek nedaug...

Kiek kartų Vaižganto buvota Panemunėlyje, kas dabar gali pasakyti. Jo bendrystė su kunigu Jonu Katele mums liudija dažnus vizitus pas Katelę, kai Tumas buvo Kauno seminarijos paskutiniojo kurso studentas. Su Katele jį supažindino Kamajų klebonas Tuminas. Kartą į Panemunėlį Tumas atvežė rankraštyje pjesę „Nepadėjus nér ko kasti“. Šį pavadinimą Tumas išgirdęs kupiškėnų liaudies dainoje, ku-

rią dainavo pirmos viešnagės metu kunigas Katelė. Tada gimė mintis pastatyti spektaklį pagal šią Tumo pjesę. 1893 metais įvyko pirmas slaptas vaidinimas Naujikių klojime. Suvaidinta Tumo Vaižganto pjesė „Nepadėjus nér ko kasti“. Iki pat gyvenimo pabaigos kunigas Katelė laukdavo Vaižganto apsilankymo. Tada abu keliaudavo po parapiją. Kelionės neprailgdavo, nes lydėdavo Vaižgantas ir brolio sūnus Juozas Katelė, kuris vėliau (1921–1936 m.) vargonavo Vytau-

to bažnyčioje ir buvo vadinamas Vaižganto vargonininku. Rokiškėnas ministras Juozas Tūbelis rašo: „Savo būdo tiesumu, atvirumu ir nuoširdumu kunigas Katelė priminė Tumą“.

Knygą „Kunigas Katelė ir jo laikai. 1831–1908“ V. Bičiūnas parašė paskatintas Vaižganto, kai Pirmojo pasaulinio karo metais su autoriumi gyveno Peterburge. Mirus kunigui Katelei, Vaižgantas gėdija panemunėliečius, kad jie nepaskelbė laikraščiuose žinios apie kunigo mirtį. Vaižgantas rašo: „Skaitydami lenkų „Kurjere“ tą liūdną žinią, nenorime tikėti“. Vaižgantas tvirtina, kad kunigas Katelė vertas gero paminėjimo. Katelės nuopelnas, kad parapijoj nebeliko beraščių. Mokė, ko tik galėjo. Prie Pirmosios komunijos neleisdavo nė vieno vaiko tol, kol jis nepasirodydavo, kaip rašo. Vaikai eidami prie klausyklos, kartu nešėsi ir sąsiuvinius. Jau senas būdamas, dirbo, taisė teatrus. Kartą Vaižgantas subaręs Katelę, kam su jaunimu lenkiškai kalba. Turbūt nér ko abejoti, kieno dėka Panemunėlio bažnyčioje išnyko „godzinkų“ lenkiškas giedojimas. Vaižgantas „Raštuose“ rašo, kad vasarą Panemunėlio gimnazija būdavo sode, o žiemą – kaimuose, po gryčias. Vaižganto biografijoje minimas ir vienas jam labai skaudus įvykis, susijęs su Panemunėliu. Sučiupus Vaižganto brolių su draudžiama literatūra Mosėdyje, Panemunėlio geležinkelio stotyje buvo tardomi jo artimieji. Čia 1896 metų gruodį atvykę Kauno apygardos teismo prokuroras ir Kauno gubernijos žandarų valdybos viršininkas atliko Jono Tumo žmonos Karolinos ir jos tėvo Juozo Vilio kvotą. Panemunėlis Rokiškio krašte buvo tarsi „lietuviybės ir kultūros centras“. Ši vietovė mena ne tik Vaižgantą, mena jį ir Maironį, J. Basanavičių, A. Smetoną, J. Jablonskį, A. Dambrauską-Jakštą.

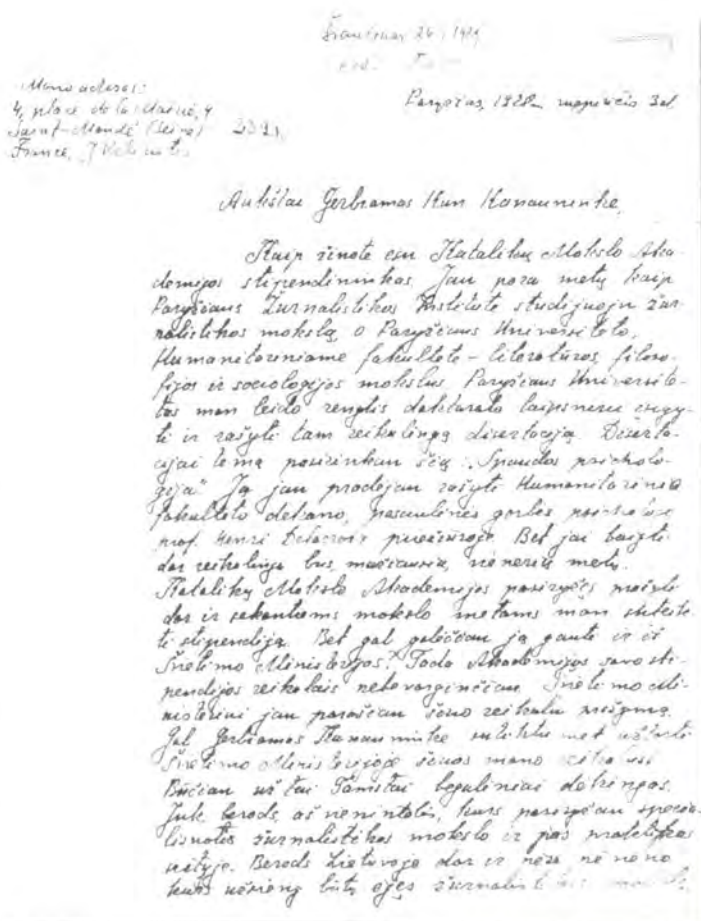

Alfonso Keliuočio prisiminimų apie J. Tumą-Vaižgantą rankraštis

Vaižgantas savo veikla ir aktyvumu yra prisilietęs prie daugelio kitų Rokiškio kraštui svarbių dalykų. Jis rūpinosi, kad Kamajų kunigo, poeto Antano Strazdo mirties šimtmečiui būtų pastatytas paminklas. Jis rašo: „Lietuvių tauta, jos pasiturintys vaikai turi pasižymėti paminklėliais savo žmones, kurie reiškia jos laiko tarpus“. Buvo sudarytas komitetas Strazdelio paminklui pastatyti, o komiteto garbės pirmininkas buvo pats Vaižgantas. Jis rinko aukas ir buvo nepatenkintas, kad apie Strazdą temokame anekdotus pasakoti.

Jei ne Vaižganto literatūrinis talentas ir darbštumas, vargu ar turėtume tiek žinių apie literatūros istoriją. Jo „Raštuose“ skaitome Pandėlio klebono, poeto Mikalojaus Dagilėlio biografiją, Dagilėlio sakmes, lyriką, išspausdintą Vaižganto redaguotame „Tėvynės sarge“, „Žinyčioje“. Vaižgantui „švietė skaisti Dagilėlio menininko ateitis. Jis man atrodė būsiąs talentingiausias iš visų iki tol buvusių eilinių, nebent vieno Maironies nepralengsiąs“. Aleksandravėlės kunigo Pranciškaus Savicko „Pustymų“ ir „Apsakymų“ turbūt ir nežinotume šiandien, jei Vaižgantas nebūtų jų 1929 metais paskelbęs „Tiesos kelio“ 4-ajame numeryje. Pats rimčiausias šaltinis kraštiečio poeto Antano Vienažindžio gyvenimo ir kūrybos nagrinėjimui yra Vaižganto paskaitos. Jis, atvykęs į Laižuvą, iš gyvų žmonių surinko padrikas žinias apie poetą, užrašė jo dainas. Mokytojų kursuose, remdamasis šia medžiaga, Vaižgantas jau dėsto Antaną Vienažindį. 1925 metais išspausdina paskaitą apie Vienužį. Tai nebuvo mokslinis darbas, bet poeto biografijai – tai neįkainojama. Vaižgantas teigė, kad A. Vienažindžio poetiškumas darė įtaką Maironio gamtinei lyrikai, o ir paties Vaižganto sielą šildė Vienužio lyrika.

Vaižganto aprašytame epizode, skirtame kraštiečių rašytojos Liudvi-

Juozo Keliuotio laiškas J. Tumui-Vaižgantui iš Paryžiaus, rašytas 1928 m. rugpjūčio 3 d.

kos Didžiulienės-Žmonos biografiškai, atsiveria Salų durys su Dviragio paežere. „<...> Saloje puikūs grafų Marikonijų rūmai, pastatyti Vilniaus katedros ar Masalskio rūmų stiliuje su kolonomis. Aplink ežerą kaip žierkolę daugybė kaimų. Gražus, geras vieškelis, kuriuo daug važiuoja į Panemunėlio stotį.“ Tokie aprašymai liudija, kad autoriaus čia lankytasi. Gražių sąsajų su Vaižganto kūryba randame žymiausios mūsų krašto išeivijos rašytojos Alės Rūtos kūryboje. Jos romanams būdingi plataus aprašomojo pobūdžio pasakojimai primena Vaižganto „Pragiedrulius“. Literatūrologai net neabejoja vaižgantiškos tradicijos buvimą Alės Rūtos kūryboje, nes rašytojos mamos Emilijos Sklėriūtės tėviškė – gimtieji Vaižganto Kunigiškiai, be to, Vaižgantas buvo Alės Rūtos motinos krikštatėvis.

Šiltą ir labai gyvybingą prisiminimą apie J. Tumą-Vaižgantą paliko mokytojas Alfonsas Keliuotis. Jis rašo, kad apie Vaižgantą buvo kuriamos legendos, o Rokiškio apskritis didžiavosi turėdama tokį garsų žemietį. Vaižgantas irgi mylėjo rokiškėnus ir stengėsi kuo galėdamas pagelbėti. Gimnazija, Alfonso Keliuotio liudijimu, buvo pastatyta Vaižgantui užtariant ir rūpinantis. Dar vaikas būdamas, Alfonsas iš brolių girdėjo apie linksną ir įdomų kunigą Tumą. O gimnazijoje jau pats sąmoningai gaudė žinias apie Vaižgantą. Alfonsas susižavėjęs skaito Vaižgantą. Be to, gimnazijoje mokėsi moksleivių iš gimtųjų Vaižganto Malaišių ir Kunigiškių apylinkių. O su Vaižganto gimnainičiu Juozu Zaborskiu Alfonsas Keliuotis net viename suole sėdėjo. Didelę drąsą parodė Alfonsas

Keliuotis, kai parašė Vaižgantui laišką, kaip jam tada atrodė, labai aktuali klausimu. 1930-ieji metai – Vytauto metai, 500 metų nuo Vytauto mirties. Visa Lietuva šventė, o tų metų abiturientų laukė pavasario egzaminai. Pasijutę neteisingai pamiršti, paraginti draugų Kauno abiturientų laiškų nutarė ieškoti įtakingo žmogaus, kuris užtartų tų metų abiturientus ministerijoje ir atleistų nuo egzaminų. Alfonsas, kadangi valdė plunksną, raginamas draugų, parašė Vaižgantui į Kauną laišką su išdėstyta skaudžia abiturientams problema. Ir po savaitės gavo atsakymą, kuriame rašytojas praneša, kad mokinių klausimu buvo ministerijoje, tik ministerija nelinekusi svarstyti ir abiturientams daryti kažkokių lengvatų. Taigi egzaminus visi laikė, o Alfonsui Keliuočiui juos sėkmingai išlaikiusiam, jau vėrėsi Kauno universiteto durys, kuriame jis tikėjosi klausytis Vaižganto skaitomų literatūros paskaitų. Alfonsui teko nusivilti, nes kaip tik nuo rugsėjo mėn. Vaižgantas buvo atleistas iš pareigų. Tačiau Vaižgantas po metų sugrįžo į universitetą ir skaitė neprivalomą kursą apie lietuvių moterų kūrybą. Todėl Alfonsas Keliuotis turėjo galimybę išgirsti rašytojo gyvybingai ir nuoširdžiai skaitomų literatūros mokslo paskaitų. Alfonsas Keliuotis, be abejo, Vaižgantą sutikdavo „Naujosios Romuvos“ redakcijoje, žurnalo reikalais buvo jo ir jo namuose. Alfonsas prisimena ir Vaižganto mirties dieną, kai ateitininkų vakarėlio metu sužinoję apie rašytojo mirtį, jaunuoliai tyliai išsiskirstė.

Po Vaižganto mirties, 1933 metais, Vyriausybės nutarimu Rokiškio gimnazija buvo pavadinta

kanauninko Juozo Tumo-Vaižganto vardu. Čia tuoj lietuvių kalbos mokytojo Juozo Tarvydo iniciatyva ėmė kurtis Vaižganto kampelis. Jame – mokinių referatai, ištraukos iš Vaižganto kūrinių, nuotraukos. Gaila, tačiau karo metais ši medžiaga dingo. Direktoriui M. Kvikliui rūpinantis, šalia mokyklos imtas statyti paminklas Vaižgantui. 1936 metų aštuntokai su mokytoju kunigu Gižinsku atvežė pamatinį akmenį. Direktoriui M. Kvikliui išvykus, darbą tęsė direktoriumi tapęs Juozas Janulionis, artimai bendravęs su Vaižgantu. Tai Vaižgantas, Janulioniui besimokant Petrogrado mokytojų seminarijoje, išrūpino darbą lietuvių bendrabutyje ir pašalpą. 1923 metais Vaižgantas sutuokė Juozą Janulionį su žmona Liuda, kuri tik prieš keletą metų išėjo į amžinybę. 1937 m. paminklas, kurio skulptorius B. Bučas, buvo pastatytas. Iškilmingo atidarymo metu pirmą kartą nuskambėjo Kantata Vaižgantui. (Muzika K. Jovaišos, žodžiai B. Serevičiaus). Mokyklos literatai leido laikraščius, kurių pavadinimai siejosi su Vaižganto kūrinių pavadinimais. Pvz., „Valiulio palėpėj“, „Malaišos šnekos“ ir kt. Jie gerai buvo vertinami Lietuvos moksleivių žurnale „Mokslo dienos“, 1938 metų viename numeryje buvo rašoma: „Žymu, kad didelis prisirišimas prie gimnazijos patalynės Vaižganto idėjų. Tai matyti tiek straipsniuose, tiek eilėraščiuose, tiek Vaižganto dedamuose posakiuose. Matyt, kad gimnazija tikrai auklėja Vaižganto dvasia.“ Ir tai buvo gražu. Ši mokykla, turėdama tokią dvasingą pradžią pradžią, dabar didžiuojasi savo iškiliais abiturientais mokslininkais, literatais, dva-

sininkais, menininkais. Kanauninko Vaižganto vardą mokykla turėjo iki 1940 metų. Nors 1941 metais mokykla atgavo gimnazijos statusą, Vaižganto vardas nebuvo grąžintas. 1968 metais buvo įkurtas mokyklos muziejus, o 1989-aisiais m. rajono taryba sugrąžino istorinį Vaižganto vardą.

Ne vieno krašto žymaus kultūros veikėjo kely susitikimas su Vaižgantu įstrigo ilgam. Štai Petras Jakštas – spaudos darbuotojas, XXVII knygos draugijos narys, Nepriklausomos Lietuvos karininkas – atsiminimuose rašo, kaip Petrapilyje lietuvių moksleivių buvo statomas Vaižganto vaizdelis „Namai – pragarai“. Kartą į repeticiją, grįždamas iš Švedijos, atėjo pats Vaižgantas. Rokiškio rajone Duokiškio muziejuje išlikę liaudies meistro Kazimiero Paunksnio prisiminimai apie Vaižganto artimuosius, kurie spausdinti žurnale „Prie Nemunėlio“ (2007, Nr. 2). Nėra jokių abejonių, kad su Vaižgantu bendravo, jo paskaitų Kauno Vytauto Didžiojo universitete klausė būsimasis vyskupas Antanas Deksnys, kilimo nuo Onušio. Pirmoji knyga, palikusi didžiausią įspūdį būsimajam vyskupui – Vaižganto „Pragiedruliai“. Abu jie statė bažnyčias, tik vyskupas Deksnys toli nuo tėvynės – Čikagoje. O Vaižgantas, taip per visą gyvenimą ir nepalikęs tėvynės, atstatinėjo apleistas kaimelių, pakraščių bažnyteles, tvarkė jų ūkius, kol iš savo svajonių iškėlė Vytauto bažnyčią.

Visur ieškodamas deimančiukų, Vaižgantas ir pats jų pribarstė Rokiškio krašto žmonių sielose, palikęs jei ne tiesioginės artimos pažinties šilumą, tai stiprios ir dvasingos asmenybės pėdsaką savo kūryba ir veikla.

Petras Jakštas

Rokiškėnas Petras Jakštas – Lietuvos kariuomenės karininkas, spaudos darbuotojas, bibliofilas – iškili Lietuvos pirmosios nepriklausomybės laikotarpio asmenybė. Gimė 1899 m. spalio 29 d. Stramilių kaime Rokiškio rajone, nuo 1955 m. metų gyveno Šilutėje, kur 1988 m. lapkričio 14 d. ir mirė sulaukęs garbaus amžiaus. Palaidotas senosiose Šilutės katalikų kapinėse.

Kaip Kauno karo mokyklos auklėtinis, Lietuvos kariuomenės Vyriausiojo štabo majoras prieškarinio Lietuvoje jis buvo atsakingas už švietimą, spaudą ir karių kapų globą. Petras Jakštas tiesiogiai dalyvavo kuriant žuvusių lietuvių karių memorialą Červonkoje (Latvija) ir Nežinomo kareivio kapą Kaune. Šio karininko nuopelnai Lietuvos valstybei buvo įvertinti aukštais apdovanojimais – ketvirtojo laipsnio Gedimino ordinu ir Nepriklausomybės medaliu.

Neapleisdamas karo tarnybos, Petras Jakštas studijavo lyginamąją kalbotyrą Vytauto Didžiojo universitete, buvo aktyvus Lietuvių kalbos draugijos bei XXVII knygos mėgėjų draugijos narys, nuolat rūpinosi jaunimo pilietiniu ugdymu. Visą gyvenimą siekė mokslo žinių, degė meile Knygai, du kartus gyvenime surinko didžiulę lituanistinę biblioteką (pirmąją 7000 tomų 1945 m. sudegino rusų kareiviai). Ainiams jis paliko 6,5 tūkst. pavadinimų knygų

Petras Jakštas, 1981 m. Nuotr. iš Šilutės F. Bajoraičio viešosios bibliotekos Knygos muziejaus fondų

ir periodikos, 43 darbų rankraščius. Jų turinys ir žanras įvairus: Mažosios Lietuvos istorija, kraštotyra, knygos kultūra, iškilios asmenybės, kelionių apybraižos.

Sovietinės ir hitlerinės okupacijos metais Petrui Jakštui teko pasitraukti ne tik iš kariuomenės, bet ir iš aktyvios visuomeninės veiklos, ilgą laiką net gyventi svetima pavarde, slapstytis Lietuvoje ir Latvijoje. Petras Jakštas legalizavosi po Stalino mirties, kai jau gyveno Šilutėje ir dirbo kelių statybos įmonėje. Pasak šilutiškių, jis buvo gerbiamas ne tik už nepriekaištingą darbą, bet ir išsiskyrė vidine kultūra, taktiškumu, humaniškumu. Būdamas aukštaitis, jis pamilo šį Pamarį kraštą, tapo

nepamainomu Šilutės miesto ir krašto praeities žinovu, Mažosios Lietuvos istorijos tyrėju ir puoselėtoju. Šilutiškiai jam dėkingi už informatyvų veikalą „Vadovas po literatūrinę Šilutę“, leidinį „Senoji Rusnė“, „Šilutės miesto gatvių istorija“ bei už daugelį kitų šiam kraštui skirtų kraštotyros darbų. Po autoriaus mirties atskiromis knygomis paskelbti rankraščiai „Senoji Šilutė“ (1994), „Knygos“ (2003), o jam dar gyvam esant iš didesnių darbų yra pasirodžiusi knyga „Lietuvos karinė spauda, 1918–1938“ (1939) ir Šilutės „Pamaris“ laikraštyje atkarpomis spausdinta dokumentinė apybraiža „Literatūrinė Šilutė“ (1988–1989). Šilutės rajono savivaldybės Fridricho Bajoraičio viešosios bibliotekos fonduose ir Knygos muziejuje – gausus Petro Jakšto archyvas ir ikonografinė medžiaga.

Gražias tradicijas, pagerbiant šią iškilią asmenybę, sukūrė Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto studentai (organizatorius – Vilniaus universiteto prof. Domas Kaunas, 2004 metais parengęs monografiją apie Petrą Jakštą „Knygos kultūros karininkas“) ir Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos kariūnai, 2004-aisiais metais surengę keletą renginių Vilniuje ir išvyką į Petro Jakšto gimtinę – Stramilių kaimą, kur tvarkė Petro Jakšto sodybos teritorijoje esantį pilkapį su senomis kapinaitėmis,

*Petras Jakštas (dešinėje) ir Tauragės mokytojų seminarijos inspektorius Antanas Šimkus.
Nuotr. iš Domo Kauno asmeninio archyvo*

taip pat dalyvavo Rokiškio viešosios bibliotekos Kalbos ir knygos diena skirtame renginyje.

Neabejotinai Petro Jakšto asmenybė ir jo veikla brangintina gimtinėje – Rokiškio krašte. 2004-aisiais metais, minint lietuviškos spaudos atgavimo 100-metį, Stramilių kaime ant namo sienos buvo pritvirtinta nauja, Karo akademijos rūpesčiu pagaminta atminimo lenta, skel-

bianti, jog: „Šioje sodyboje gimė Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo majoras, švietėjas ir bibliofilas Petras Jakštas (1899–1988) ir kovoje su priešu kritęs partizanas, policijos vachmistras Vytautas Jakštas (1911–1945).“ Pirmoji, Leono Juozonio išdrožta medinė atminimo lenta perduota saugoti Rokiškio krašto muziejui. 2004-aisiais – jubiliejiniais Petro Jakšto metais – Rokiškio vie-

šios bibliotekos iniciatyva surengta konferencija 105-osioms jo gimimo metinėms paminėti ir garbaus kraštiečio vardu pavadinta viena iš Rokiškio gatvių. Atskira knyga „Atsiminimų tėkmėje. Stramiliai, Rokiškis, Sankt Peterburgas“ išleisti gimtajam Rokiškio kraštui skirti Petro Jakšto rankraščiai „Stramiliai“ (parašyti apie 1968 m., saugomi VU bibliotekoje) ir „Mokyklos“ (be datos, originalas nežinomas, jo kopiją iš autoriaus įpėdinių įsigijo prof. Domas Kaunas), turintys išliekamąją ir pažintinę vertę kaip reikšmingi veikalai, suteikiantys žinių apie Aukštaitijos gyvenimą XIX a. pabaigoje ir XX a. pirmojoje pusėje.

Rokiškio kraštas didžiuojasi, kad ši žemė davė Lietuvai Petrą Jakštą – plačios erudicijos ir didelės vidinės kultūros Žmogų, savo visuomenine, kūrybine, švietėjiška veikla palikusį svarius ženklus gimtinės, Pamario krašto bei visos Lietuvos istorijoje ir kultūroje.

Žurnalo redakcinė kolegija

Žibutė

(Iš atsiminimų apie Vydūną)

PETRAS JAKŠTAS

Šilutė, 1983 m. balandžio 27 d.

Kiekvieno normalaus vyro, ypač rašytojo ar menininko, gyvenime svarbus vaidmuo tenka moteriai. Nebuvo išimtis ir Vydūnas. Tačiau jis, jo paties žodžiais, buvo „sau žmogus“. Todėl ir jo santykiai su moterimis buvo savotiški. Jam ypač patikdavo ilgakasės mergaitės.

Antai 1922 m. pavasarį Vydūnas atvažiavo į Rokiškį ir gimnazijoje skaitė paskaitą. Po to Rokiškio

mokytojai surengė vakarienę jam pagerbti. Jos metu prie vaišių stalo šeimininkavo pradinės mokyklos mokytoja Steputė Žvynytė, kurios gelsvos kasos siekė žemiau juosmens. Įkrito ji Vydūnui į akį. Tų pačių metų rudenį Vydūnas, nekviečiamas ir nelaukiamas, netikėtai vėl atvažiavo į Rokiškį ir apsigyveno pas gimnazijos lietuvių kalbos mokytoją Stasį Naginską. O minėtoji moky-

toja gyveno pas Šulcus, savo sesers šeimoje, su kuria aš nuo seniau buvau gerai pažįstamas. Pasak Šulcų, kasdien 10 val. ryto pašto dėžutėje atsirasdavo laiškas Steputei, o 3 val. popiet jai būdavo skiriamas pasimatymas už Rokiškio dvaro. Viešnagė trukusi porą savaitių.

1923–1924 mokslo metais Steputė mokytojavo greta mano tėviškės, Moškėnų pradinėje mokykloje.

Atostogaudamas aš su ja susitikdavau. Kartą ji man parodė 4 ar 5 laiškus sa-
kydama: „Paskaitykite ir pasakykite
savo nuomonę, o kas rašė, nesakysiu“. Aš iš karto pažinau, kad rašysena ir
stilius Vydūno, nors gale laiško jokio
parašo nebuvo. Tačiau ji kiek nukaito
ir tarė: „Ne, jis tik vydūniškai rašo“. Bet man toliau skaitant laišką, tyliai
prasitarė: „Taip, jis rašė“.

Visų laiškų, išskyrus vieną, for-
ma ir turinys buvo vienodi. Tai buvo
lyrinė proza – himnas kasoms, kasų
garbinimas. Beveik po kiekvieno sa-
kinio tartum refrenas: „Tavo kaselės
kaip berželio svyruonėlio šakelės“. O
vienas laiškas vis dėlto buvo rimtes-
nio turinio, jame rašė apie teosofiją
ir baigė sakiniu, kad žmogus dvasinę
ramybę galės rasti tik teosofijoje. Laiškų kreipinys buvo „Žibute“, be
jokių epitetų. Kartą vakarieniaujant
pas Šulcus, šeimininkė tarė: „Ma-
tai, tamsta, koks tas jūsų Vydūnas.
Mano seserį praminė Žibute, tartum
ji būtų karvė“. Pati Steputė kartą
man gyrėsi, kad Vydūnas jau žadė-
jęs ją kaip Žibutę pavaizduoti savo
dramoje ar tragedijoje.

Aš neaptikau Vydūno raštuose
Žibutės. Gali būti, kad praleidau
kurį nors vėlesnį jo kūrinį. O gal tas
veikalas su Žibute liko rankraštyje.
Pagaliau gal Žibutė pakeista kitu
vardu. Tačiau jeigu jau Vydūno
raštuose yra ar būtų Žibutė, tai
norėčiau pateikti truputį žinių apie
Žibutės prototipą.

Ji gimė Zarasų krašte, intelligen-
tiškoje, bet nelaimingoje šeimoje.
Mokėsi Kauno „Aušros“ gimnazijo-
je. Buvo įstojusi į Pažaislio kazimie-
riečių vienuolyną. Metusi vienuoly-
ną, mokytojavo Rokiškio apskrityje.
Buvo susižiedavusi su gydytoju ir
rengėsi tekėti. Bet, nelaimei, pa-
sipainiojo inteligentiškas Rokiškio
kalėjimo kalinys, kuriam buvo leista
dažyti Šulcų butą. Steputė su juo
susidraugavo, o draugystė netrukus
virto karšta meile. Žinoma, tėvai ir

visi giminės griežtai pasipriešino,
uždraudė su juo draugauti ir susi-
rašinėti. O ji įpuolė į nusiminimą ir
ėmė galvoti apie savižudybę.

Giminės nutarė, kad Steputei
būtų geriau iš Rokiškio išvažiuo-
ti kitur, toliau nuo savo meilės
objekto. Ir ji 1924 m. vasarą iš-
važiavo į Šakius, pas savo brolių,
apskrities viršininką. Rudeniop ten
ji nusinuodijo strichninu. Sesers
Šulcienės pasakojimu, išvakarėse
velionė išsimaudžiusi, susišukavusi,
susipynusi kasas, apsivilkusi naują
juodą suknelę, atsigulusi į lovą,
prarijusi nuodų, sudėjusi rankas ant
krūtinės, ir rytmetį ją radę lovoje jau
sustingusią. Tokią ir įdėjo į karstą.
Palaidota Šakių kapinėse.

O velionė buvo protinga, gabi,
geros širdies mergaitė. Ir išstojusi
iš vienuolyno gyveno vienuoliškai.
Norėjo be kopėčių įkopti į dangų.
Siekė idealų. Deja, gyvenime jų
nerado. Nervai neišlaikė, ir savo
trumpą gyvenimą baigė kaip Ži-
butė. Vydūno jai duotas vardas
pasiteisino.

Kai sužinojau apie a. a. Steputės
mirtį, kreipiausi į jos seserį pra-

*Moškėnų pradinės mokyklos mokytoja
Steputė Žuonytė, 1924 m. Nuotr. iš Domo
Kauno asmeninio archyvo*

šydamas man perduoti arba leisti
nusirašyti Vydūno laiškus. Deja,
gavau atsakymą, kad jokių laiškų ir
fotografijų neberadę. Velionė prieš
mirtį juos sudeginusi. O gaila, kad
jie neišliko. Jau kelios dešimtys
metų praėjo nuo čia minimų įvykių.
Vienas iš jų ilsisi tolimame Detmol-
de, kita – Šakiuose.

*Vydūnas su Rokiškio gimnazijos mokiniais ir mokytojais išvykoje Serapiniškio miške,
1923 m. gegužė. Nuotr. iš Domo Kauno asmeninio archyvo*

Spalvų ir šviesos harmonija

VIOLETA MELVYDIENĖ

*Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos
dailininkė metodininkė*

Petro Kiaulėno tapyba, išreiškianti šviesos ir harmonijos nuotakas, skleidžianti vibruojančių, vaiskių spalvų grožį, patraukia akį savo virtuoziškos tapysenos subtilybėmis. Jo kūriniai sulaukė pripažinimo visame pasaulyje, eksponuoti kartu su XX a. dailės grandų (1944 m. Paryžiuje, Visconti galerijoje, su Henri'o Matisse'o, Andre Deraino, Amedeo Modigliani, Suzanne Valadon) kūriniais. Apie žymų mūsų krašto dailininką Petrą Kiaulėną plačiau sužinojome tik po jo mirties: 1993 m. Lietuvos dailės muziejuje parodyta gana didelė šio dailininko kūrinių kolekcija (22 drobės ir 11 piešinių), kurią atvežė ir padovanojo dailininko žmona Vassia Nicolakaki-Kiaulėnienė. Vėliau spaudoje buvo publikuojami jo laišakai, straipsniai apie jo kūrybą, jį pažinojusiųjų prisiminimai.

Minint dailininko 100-ąsias gimimo metines, Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje veikė Petro Kiaulėno tapybos darbų paroda iš Lietuvos dailės muziejaus fondų. Martynonių kaimo biblioteka paminėjo dailininko jubiliejų. Dalyvavo dailininko sesuo Paulina iš Panevėžio, sūnėnas Šarūnas iš Kauno, giminaitis Benjaminas iš dailininko gimtojo Naniškių kaimo. Visi dalyvavusieji dalijosi prisiminimais apie dailininką. Sesuo Paulina pristatė savo prisiminimų knygą „Gyvenimas prie Lėvens“.

Petras Kiaulėnas

Tapytojas, architektas Petras Kiaulėnas gimė 1909 sausio 10 d. Naniškių kaime, Pandėlio valsčiuje, Rokiškio apskrityje, Jono ir Elzbiotos Kiaulėnų šeimoje. Noriai siekė mokslų. Iš pradžių vaikščiojo pas mokytoją Katele į Martynonis, įgijo pradinį mokslą, paskui lankė Kupiškio progimnaziją. 1928–1934 metais mokėsi Kauno meno mokykloje. Kaip talentingiausiam mokiniiui Švietimo ministerija paskyrė užsienio stipendiją. Ją gavęs, išvyko į užsienį ir 1934–1937 metais Romos karališkojoje dailės akademijoje studijavo tapybą. Ją baigė su aukščiausiu žymeniu „Briliant“. Išvyko į Prancūziją, kur 1937–1942 metais tobulino savo talentą Paryžiaus dekoratyvinės dailės mokykloje ir tuo pačiu metu (1938–1940) Paryžiaus universiteto Miestų planavimo institute studijavo

architektūrą. Paryžiuje formavosi ir ypatingas tapybinis dailininko kūrybos stilius. Kelionės po Europos šalis ir muziejus (Italija, Vokietija, Belgija, Olandija), o ypač Paryžiaus penktojo dešimtmečio pirmosios pusės aplinka praplėtė jo akiratį, paskatino keisti tapymo stilių.

Rašytoja Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė šiltai prisimena: „Vassia Nicolakaki, aštrokų, gražių bruožų, valinga, išdidi graikė iš Aleksandrijos, su Petru Kiaulėnu susipažino 1937 metais Paryžiuje, kur abu studijavo architektūrą. Po metų Petras ir Vassia paskutinę viešnagės dieną Kaune, prieš grįždami į Prancūziją, slapta nuo Kiaulėno tėvų susituokė Aleksoto bažnyčioje. Šią porą visą gyvenimą siejo abipusė meilė.“ Pasak juos pažinojusiųjų, jie didžiavosi vienas kito talentu, gėrėjosi vienas kito darbais, žavėjosi sumanymais. Šilti ir gražūs jų tarpusavio santykiai darė įtaką ir Petro Kiaulėno kūrybai, kuriai nebuvo atseikėta daug laiko.

Iš Petro Kiaulėno dienoraščių, rašytų 1943 m. Paryžiuje, galima manyti, kad tuo metu jis ypač gilinosi į tapybos technikos ypatybes, spalvos, linijos, potėpio ir tapymo būdų galimybes. Dailininkas vertino Michelangelo, Tiziano, Botticelli'o tapybą, pabrėžė piešinio svarbą kūrybos procese, gilinosi į senųjų meistrų tapymo techniką. Domėjosi ir Renoir'o, Bonnardo, Matisse'o ir kitų kūryba. 1946 m. vasarą

Petras Kiaulėnas su žmona ir dukrele Laura atsikėlė į Čikagą, kuri, anot jo žmonos Vassios, jam nepatikusi – norėjęs meninės aplinkos, muziejų, galerijų. 1952 metais persikėlė gyventi į Niujorką. Susirgęs leukemija, žinodamas apie greitą ir neišvengiamą gyvenimo baigtį, jis kaip niekad aiškiai pamatė iš rankų slystančio gyvenimo grožį, subtiliausius aplinkinio pasaulio spalvų virpesius ir šviesos dramatiškumą.

Anot dailėtyrininko Viktoro Liutkaus, tapyboje išsiskleidė lengva, vaiski spalvų gama, vibruojanti ypatinga, iš paveikslo gilumos sklindanti šviesa, ištobulėjo jautrus ir elegantiškas, virtuoziską tempą išlaikantis teptuko judesys. Nutapė nemažai peizažų, natiurmortų, figūrinių kompozicijų, su žmona architektė Vassia Kiaulėnienė parengė gyvenamųjų namų, vilų, sakralinių pastatų projektų.

Devyneri metai Paryžiuje, kur jis intensyviai tapė ir, surengęs tris parodas, pajuto pripažinimo skonį. Devyneri metai Amerikoje – dvejojai lemtingi: palankūs kūrybai, kai jo tapyba, galutinai išsivadavusi iš akademinių taisyklių ir įtakų, ėmė

laisvai, savitai alsuoti, bet nepalankūs sveikatai, dailininkas mirė 1955 m. rugpjūčio 15 d., būdamas 46-erių, palaidotas Niujorke, Šv. Kazimiero kapinėse.

Nors tapytojas mirė anksti, palikimas gana gausus: vieny teigimu, apie 500, kitų – apie 350 paveikslų. Liko trapiu teptuko virpesiu paženklinti portretai, natiurmortai. Daugelis rašiusiųjų apie Petrą Kiaulėną pastebi jo kūrybos ryšį su prancūzų daile, lygina jį su Paulu Cezanne'u ir Van Gogu. „Dailininkas sėmėsi įkvėpimo iš prancūzų meistrų, ir tai padėjo jam sėkmingai kurti darbus, kupinus emocijų, spalvų ir ritmo“, – rašė Rene Domergue'as.

Iš impresionistų perėmęs ir toliau išplėtojęs spalvų teoriją, iš ekspresionistų – potėpio galią, jis žengė toliau. Niujorko meno istorikas ir dailininkas Gordonas Brownas teigė, kad jo stilius išaugo iš istorinio impresionizmo, drauge atliepdamas ir į dabarties laikų susidomėjimą spalvų bei šviesos klausimais. Siejosi jų spalvų paletė, dažo dengimo būdas, tapybinės technikos lengvumas ir vaiskus, šviečiantis koloritas.

Jo tapybos studijų, technikos subtilumo šaltinis buvo gamta, mokymasis iš jos ir nuoseklus plastinių tapybos ypatybių išsiaiškinimas. 1943 m. savo dienoraštyje dailininkas atskleidžia savo santykį su tapyba ir savo kūrybos santykį su gamta: „Mano ateitis turi būti labai paprasta: žmogaus pakėlimas suartinant jį su gamta – tapyboje, architektūroje ir urbanistikoje“. <...> „Svarbu paimti iš gamtos visa tai, kas tau labiausiai artima, ką tu labiausiai myli, kas tau labiausiai patinka spalvoje ir formoje. Tuo pergyventu grožiu tu pripildysi visus savo darbus“. <...> „Reikia jausti meilę gamtai nuo pradžios iki galo, ieškant joje Dieviškosios harmonijos.“

Jo kūrinių žerinti ir subtili spalvų gama išplaukia iš menininko pastabumo, su kuriuo kiekviename gamtos kūne jis įžiūri pačius būdingiausius, pačius subtiliausius spalvų niuansus ir juos perkelia droben pačiomis švariausiomis ir skaidriausiomis savo paletės spalvomis. Jo paveikslų spalvinė gama neturi nei siauro, nei kokio nors apibrėžto

Petro Kiaulėno darbai

kolorito: visos vaivorykštės spalvos randa savo vietą kiekviename kūrinyje.

Dailės kritikai itin gerai vertino jo kūrinį, vaizduojantį du obuolius, sukurtą 1943 m. Jų nuomone, šiame kūrinyje matomi, nors ir ryški Renoir'o įtaka, pirmieji individualūs teptuko brūkšniai – piešinio ir spalvos deriniai, kurie vėlesniuose darbuose sudaro charakteringiausią jo tapybos bruožą.

Bene garsiausi kūriniai, kuriuose autorius sugebėjo taikliais teptuko brūkštelėjimais sukurti ramios, šviesoje skendinčios gamtos nuotaiką („Pavasaris kaimynystėje“, 1952), saulėlydžius („Saulėlydis“, 1954), tvenkinius, po senais tiltais tekančias upes, laukymes su medžiais, gatveles („Sena gatvė Lisabonoje“, 1939), („Ruduo Pond parko alėjoje“, 1954), („Vasara Long Ailende“, 1955), („Laukas su beržu“, 1954). Natiurmortai, kuriuose dailininkas sukūrė ypatingą daiktų darną („Gėlės, citrinos ir figūrėlė“, 1955), („Granatai“, 1951), („Rožės“, 1953), o portretuose – labai gyvą, taiklią charakteristiką („Skaitanti mergaitė“, 1954), dailininko Adomo Varno (1953), vyskupo Petro Pranciškaus Bučio (1946) portretai.

Tapytojo drobės neišduoda jo gyvenimo lemties, jose nėra liūdesio skausmo ar kančios. Anot Vassios Kiaulėnienės, visi sakydavo, kad jo kūriniai pilni saulės. Savaitę prieš mirtį, žiūrėdamas į ką tik baigtą darbą, jis šypsojosi „Žinau, kad greitai mirsiu, bet esu toks laimingas“.

Petras Kiaulėnas – architektas ir tapytojas – savo drobėse įamžino šviesos, saulės, spalvos kultą. Iš impresionistų jis perėmė ir toliau plėtojo spalvų teoriją.

Jo kūrybos vertę dar 1946–1948 m. suvokė Paryžiaus meno kritikai, o vėliau pripažino ir pasauliniai autoritetai.

Prancūzų meno kritikas Maurice'as Schereris 1946 m. parašė apie jį monografiją. Dailininko tapybą jis apibūdino taip: „Nors Petras Kiaulėnas sąmoningai atmeta visa tai, kas jo ankstyvuosiuose darbuose rodė tiesioginę lietuviškojo mentaliteto, poezijos ir liaudies meno įtaką, ir ima sekti didžiuosius XX amžiaus prancūzų koloristus, tačiau jo pamėgtos spalvos ir beveik mineralinė daiktų pajauta rodo tapytojo šiaurietišką kilmę ir temperamentą. Nors tai yra lygiai tolimesnė Renoir'o harmonijų vaiskumui taip, kaip ir fovistų pamiltam spalvų tirštumui. Toji šiaurietiškoji meilė gražiai spalvai, prancūzo akims primenanti daugiau Rubensą ar Ensorą negu Bonnardą ar Matisse'ą, be abejo, yra vienas iš jo charakteringiausių bruožų“.

Svarbiausios parodos: Paryžiuje (1943, 1944, 1946, 1957), Čikagoje (1985), Vilniuje (1993). Nuo 1973 metų Farmingville (Niujorko valstija) veikia Petro Kiaulėno muziejus.

1957 m. pomirtinėje parodoje Andre Weilo galerijoje Paryžiuje lietuvių kūryba įvardyta kaip viena talentingiausių mūsų epochoje.

Petro Kiaulėno kūrybą ypač gerai vertino prancūzų kritikai: „Ši paroda iš tiesų buvo viena geriausių mūsų laikais. Tai sodri ir nuostabi džiaugsmo išraiška, išsiliejanči vienu harmoningu spalvų proveržiu. Kiekvienas paveikslas – entuziastingas himnas Gamtai, gyvai, turtinai ir žydinčiai.“

Koks nuostolis šitokio menininko netektis.

Petras Kiaulėnas gali būti laikomas aukščiausio lygio impresionistu. Jo darbai, kurie kartu yra ir subalansuoti, tvirti, ekspresyvi, ir jaudinantys, išreiškia jo jautrią, poetišką jauną sielą,“ – rašė kritikas H.I.T.

Gražiai Petro Kiaulėno tapybą apibūdino meno kritikas Jeanas

Chabanonas (leidinyje „Le Peintre“): „Kiaulėno pomirtinė paroda... iškelia nepaprastą jautrumą žmogaus, kuris suprato, kaip pagauti gražiausias gamtos išraiškas ir neuždaryti jos pačios į kalėjimą, o sužavėti ją savo spalvotu rankraščiu.“

Petro Kiaulėno tapybą vertino ir lietuviai dailininkai. Anot Viktoro Vizgirdos, Kiaulėno kūryba pasižymi jaunatviškumu, skaidrumu ir gaivumu. Iš jo drobių dvelkia gyvenimo laimė ir džiaugsmas. Kiekviename jo paveiksle randa vietos visos paletės spalvos, išreikšti jausmai yra pastovūs kaip gamta.

Jis buvo toli nuo Lietuvos, tačiau jo paveiksluose vyravo gimtojo krašto vaivorykštės spalvos, prancūzų daili artimomis formomis besireiškianti lietuviška dvasia ir nuotaika: „Jo širdis yra su Lietuva, nors jo technika europinė“ (S. Brownas). Jis visada norėjo, kad jo kūriniai sugrįžtų į Lietuvą, ši jo svajonė išsipildė. Jo kūrybos palikimas saugomas Lietuvos dailės muziejuje.

Petro Kiaulėno, kaip nepaprastai kilnios dvasios žmogaus, spinduliuojančio šviesa, gerumu, gyvenimo džiaugsmu ir išmintimi, atminimas išliks jį pažinojusių žmonių prisiminimuose.

Tokia buvo ir jo kūryba, anot dailininko Kazimiero Žoromskio, „rami dvasioje, bet lanksti kalboje, pilna meilės, nuoširdumo, šilumos ir pasiaukojimo. Tai didelės dainos nedidelėse drobėse, tai šauksmas gamtai ir daiktams, stovintiems prieš jo akis ir jo teptuką, tai su tvėrėjo himnai, girdimi pavasario pumpurų spragsėjime, tai tikrų, nors ir nematomų, paukščių giesmės. Tai kosminis ritmas, kuriuo naktimis žvaigždės kalbasi, kuriuo marios tyvuliuoja, kuriuo bitelės medų neša. O priemonių tų ne per daug: nieko nereikalingo ir nieko per daug.“

Panemunio laukų ažuolas

DAIVA VILKICKIENĖ

Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos
direktorės pavaduotoja

Antanas Jakulis gimė 1939 m. gegužės 28 d. Rokiškio rajono Panemunio kaime. Tėvai buvo valstiečiai. Mokėsi Panemunio pradinėje ir septynmetėje, Pandėlio vidurinėje mokyklose. Studijavo Vilniaus universitete lietuvių kalbą ir literatūrą. 1961–1964 m. mokytojavo Dubingių vidurinėje mokykloje, nuo 1967 m. – Šiaulių pedagoginio instituto Lietuvių kalbos katedros vyresnysis dėstytojas. Tais pačiais metais apgynė disertaciją „Lietuvių kalbos būsimosios laikų formų istorija“. Nuo 1971 m. iki mirties (1984 m.) vadovavo LTSR konservatorijos Klaipėdos fakultetų Lietuvių literatūros ir režisūros (vėliau Lietuvių kalbos ir literatūros) katedrai. Tyrinėjo senąją lietuvių kalbos raštiją. Po mirties išleista knyga „Knygos nobažnystės leksika“ (1995), kurią spaudai parengė dukra Dalia Jakulytė.

Gyvenime tenka sutikti ir pažinti daugybę žmonių. Praeinančių pro šalį, tampančių draugais ar priešais, greit užmirštamų ar paliekančių atmintyje neišdildomą pėdsaką. Ir kaip nuostabu, kai likimas suteikia progą ne tik prisiminti, bet ir patirti atradimo džiaugsmą, menant sutiktus išskirtinius žmones. Vienas iš jų – lyg staigios vėtros palaužtas ažuolas gimtojo Panemunio kalnelin amžinojo poilsio šalia mamos atgulęs – kalbininkas ir pedagogas, docentas, filologijos mokslų kandidatas Antanas Jakulis.

Šis straipsnis skirtas šviesiam kraštiečio, apie kurį tiek nedaug težinojau aš, buvusi jo studentė, ir galbūt dar mažiau žino gimtasis kraštas, atminimui. Impulsą jam atsirasti davė Antano Jakulio brolio

Edvardo dovanota knygelė „Antanas Jakulis: atsiminimai“, bendravimas elektroninėmis žinutėmis su Erdvilu Jakuliu, kuriam esu dėkinga už sutikimą pasidalyti prisiminimais apie tėtį. Noras aplankyti buvusią lietuvių kalbos ir literatūros mokytoją Aldoną Rakūnienę ir paprašyti kaip visada gyvų ir įsimintinų įspūdžių, deja, nenuspėjamai graudus – auklėtoja šių metų liepos mėnesį iškeliavo į amžinybę... Ši žinia patvirtino tiesą, kad to, ką turi padaryti šiandien, negalima atidėlioti rytdienai, nes pavėlavus gali būti labai apmaudu.

Pirmą kartą Antano Jakulio pavardę išgirdau prieš baigiamuosius mokyklinius egzaminus. Klasės auklėtoja Aldona Rakūnienė, man, niekaip neapsisprendžiančiai kur mokyti, pasiūlė važiuoti į Lietuvos

konservatorijos Klaipėdos fakultetus studijuoti lietuvių kalbos, literatūros ir režisūros, kurios katedrai tuo metu vadovavo buvęs jos mokinys – ne-nuorama išsiblaškęs „Jakuliokas“. Pirmoji pažintis su būsimuoju dėstytoju įvyko per stojamųjų žodinių lietuvių kalbos egzaminą. Visam laikui atsiminsiu klausimą apie tarptautinių žodžių kirčiavimą. Kai greitakalbe išbėrusi viską, ką mokėjau, buvau paprašyta pateikti tarptautinių žodžių pavyzdžių ir kai ties kažkuo sukliuvusi išgirdau kimų, bet griežtą ir ironišką balsą: „O kam mano krašto mergaitei, pasirinkusiai humanitarines studijas, buvo reikalingas FOTO-NAS (neakivaizdinė jaunųjų fizikų mokykla, apie kurios baigimą buvo pažymėta mano charakteristikoje)?“. Nebepamenu, ką atsakiau, tik spėjau

susivokti, kad taip kažkas iš egzaminuotojų sufleruoja tarptautinio žodžio kirčiavimo pavyzdį. Tai buvo A. Jakulis, toje situacijoje privertęs mane gerokai pasimesti. Tame epizode išryškėja Dėstytojo asmenybės bruožai: aštrumas, sąmojingumas, nepiktas kandumas ir ironija, o kartu ir prielankumas, geranoriškumas. O dėl mokslų, tai „saviškei“, kaip ne kartą yra mus, kraštiečius, vadinęs, nebuvo taikomos jokios nuolaidos ar privilegijos.

Atmenu 1984 metų pradžią, kai sužinojau apie dėstytojo ligą. Žaibiška, skaudi ir tragiška žinia apie A. Jakulio mirtį užklupo per patį egzaminų įkarštį. Po dėstytojo mirties praėjus keletui metų, trumputę gyvenimo atkarpą teko praleisti Panemunyje, vaikščioti tais pačiais skliautuotais dvaro koridoriais, kuriais bėgiojo septynmetės mokyklos moksleivis A. Jakulis. Pačią pirmąją 1987 metų mokslo metų dieną suradau medžių pavėsyje besiilsinčias kapinaites. Nežinodama, kur Dėstytojo kapas, pamažu lipau į kalnelį. Pačioje jo viršūnėje ant pilko granito plokštės pamačiau užrašą „Docentas Antanas Jakulis“. Padėjau margaspalvę Rugsėjo pirmosios jurginų puokštę. Savo Dėstytojui, apie kurį, pasirodo, tiek nedaug nežinojau... Kol šių metų birželį į rankas pateko A. Jakulio brolio Edvardo, gyvenančio Rokiškyje, dovanota 1998 metais Klaipėdos universiteto leidykloje išleista knygelė „Antanas Jakulis: atsiminimai“.

Tokį Jį ir atmenu – kaip knygos viršelyje: su valiūkiška, vaikiška šypsena lūpose, nesiderinančia prie tvirto sudėjimo; aukštyn sukeltais neklusniais plaukais, retkarčiais sutramdomais stiprios valstietiškos plaštakos. Visų pažinojusiųjų atminty A. Jakulis išlikęs „kupas energijos ir gyvybės, švytinčiomis iš smalsumo ir nuostabos akimis, kiek išdidoka, kartais kandžia, bet dažniausiai gera šypsena“ (p. 49). Skaitydama atsi-

minimus, sužinojau, kad šypsenoje švietęs tarpelis tarp dantų likęs po vienos iš vaikystės šėlionių – kaip prisimena klasės draugė N. Bogomolova: „Priekinis dantis iš to judrumo seniai nuskeltas“ buvęs dėl pasiutiško jo būdo (p. 11). Pasak mokytojos A. Rakūnienės, mokykloje Antanas nebuvęs didelis lituanistas, rašinius rašęs su klaidomis, nors ir turėjęs galvą, bet po ją dažniausiai skersvėjai siausdavę, vis jam rūpėdavę kokią „zbitką“ iškrėsti. Knygos viršelio nuotraukoje tetrūksta tik cigaretės rankos, nes A. Jakulis, pasak kolegų, „vis intensyviai rūkęs „Primos“ markės cigaretes be filtro“ (p. 64).

I akis pirmiausia krito vyriška A. Jakulio laikysena, augalotas stotas. Anot studijų draugės Mildos Telksnytės, jis „visame Istorijos-filosofijos fakultete garsėjo savo fizine jėga“, <...> „studentų išvykose į gamtą, merginoms sustojus ties platesniais upeliais, „Antanas, ištiesęs savo stiprią ranką, pertraukdavo jas į kitą krantą arba pernešdavo“ (p. 17). Dalia Striogaitė atmena pirmąją pažintį su A. Jakuliu: „Sklaistosi kėbule toks kitoniškas – tvirtas, kampuotas, sveikata trykštantis ūkininkaitis su senamadiška (gal tėvuko) ryžių šiaudelių skrybėle. Rodos, ne tik kolūkj, bet ir pačią žemę sudrebins – šitiek jaunatviškos energijos ir kaimietiško tvirtumo“ (p. 50). Buvusį kolegą ir studijų draugą Simą Rečiūną stebino A. Jakulio dvasinės ir fizinės jėgos: „Mokytojų grupei plaukiojant vienos išvykos metu Dubingių ežere, „kaip labiausiai patyręs irklavo Antanas. Staiga pakilo vėjas. Bangos pradėjo tikėti per kraštą valtėlėn. Nejuokais išsigandom, išskyrus Antaną. Jis ramiai ir šaltai, laimingai išmanevavo valtėlę į krantą“ (p. 16).

Profesorius Vytautas Jakavičius regi A. Jakulio išorinių ir būdo bruožų įspūdingą dermę: „Išorė – D. Poškos personažų kažkoks pasikar-tojimas: stotingas, nedaug dėmesio

skiriantis išvaizdai; širdimi – tikras šventas Antanas: patiklus, užjaučiantis, tiesus, geranoriškas, o protu prano savo mokslo kandidato laipsnį, tikras mokslų daktaras: kiek daug jis žinojo ir dar pažinti norėjo“ (p. 64). Kaip pastebi Aleksandras Šidlauskas, „jo ir eisena buvo neskubri, bet tvirta, kalba monotoniška, bet tiksli ir gilia-prasmė – niekad žodžiais nesibarstė, žiniomis nesididžiavo. Ramaus, mąslaus aukštaičio būta“ (p. 23).

O didžiutis buvo kuo. Kolegos prisimena: „1971 m. įkūrus ŠPI Klaipėdos muzikos fakultetą, buvo įsteigta ir visai nauja specialybė Lietuvoje – lietuvių kalba, literatūra ir režisūra. A. Jakulis stovėjo prie šios specialybės ištakų, daug lėmė formuojant pedagogų darbo kryptį, nustatant bendruosius darbo principus <...> Čia jis buvo ir puikus vadovas, ir išradingas organizatorius (p. 5). Draugai, kolegos, bendramoksliai pastebi jame daugybę įgimtų būdo ir išsiugdytų mokslininko, pedagogo, vadovo padiktuotų elgsenos savybių. Vaikystėje stebinęs puikiais rašiniais, studijų metais A. Jakulis atsiskleidė kaip kalbininkas. Kalba jam buvo darbas ir aistra, kasdieninė duona ir laisvalaikio užsiėmimas. „Visur jautėsi mokslininko, anot K. Župerkos, „knibčiaus“ ranka – preciziška tvarka, apibendrinimai, išbaigtumas, sistema. Pasak kolegų, apie A. Jakulį, kaip gimtosios kalbos puoselėtoją ir gynėją, Klaipėdoje sklandė legendos, „po jo mirties daugelis žargono puoselėtojų atsikvėpė lengviau: kito tokio drąsaus ir kvalifikuoto gimtosios kalbos gynėjo neatsirado“ (p. 6). Pats A. Jakulis yra sakęs, kad inteligentas negali būti beraštis, todėl stengėsi, kad visi studijuojantys aukštojoje mokykloje turėtų gimtosios kalbos pagrindus. Kolegų žodžiais, visą A. Jakulio gyvenimą lydėjo didžiulis žinių troškulys. Jis buvo reiklus pirmiausia sau, „po to ir kitiems: kolegoms, studentams,

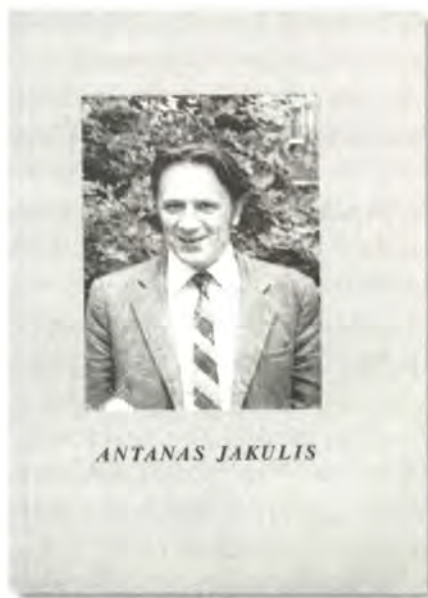
valdininkams, nemokantiems gimtosios kalbos“ (p. 6).

1653 m. Kėdainiuose kalvinių išleistos „Knygos nobažnystės krikščioniškos“ tyrinėjimai – vienas paskutiniųjų nebaigtų A. Jakulio darbų, kurį užbaigė dukra Dalia. Jie – akivaizdus ir neginčijamas A. Jakulio, kaip darbštaus, kruopštaus, sistemingo mokslininko, darbo paliudijimas. A. Jakulis gilinosi į XVII amžiaus lietuvių reformatų raštus dažnai užmiršdamas buitinius reikalus, netausodamas sveikatos. Pasak kolegų, jis artėjo prie daktarinės disertacijos, „suspėjo parašyti „Knygos nobažnystės“ 1653 m. leidimo registrą, suskaičiavo atskirų kalbos dalių ir tikrinių vardų vartojimo dažnumą. Padarytas didžiulis darbas, reikėjo tik apibendrinti tyrimų rezultatus. Deja, liga jau nebeleido sėdėti prie rašomojo stalo, kurį taip mėgo. Dirbo jis nuolatos, labai metodiškai. Nepaprastas mokslininko sąžiningumas neleido jam palikti nepatikrinto nė vieno fakto“ (p. 6). Visi kolegos, kalbėdami apie A. Jakulį, pažymi, kad „jo itin vyriškas esmės suvokimas, principingumas, mokslinis sąžiningumas galėjo daugiau duoti kalbos mokslui“ (p. 51), jei ne staigi netikėta liga ir ankstyva mirtis.

Šalia mokslinio „Antanas nevenė pedagoginio darbo – jo komunikabilumas, humoro supratimas, kalbėsenos grynumas puošė kiekvieną pamoką“ (p. 25.). Pats A. Jakulis ne kartą yra prasitaręs, kad svarbiausia jam – darbas su studentais.

Savo gyvenimu ir darbu A. Jakulis teigė vieną iš gyvenimo vertybių – teisingumą. Pažinojusių atminty A. Jakulis išliko kaip „pasitikintis savo jėgomis, mokantis ginti savo nuomonę, kritiškai vertinantis autoritetus, jaunatviškai ambicingas, šiek tiek pašaipus, bet teisingas“ (p. 52). „Jam teisingumas buvo didžiausia vertybė, ir tai jis principingai gynė“ (p. 5). „Principingas, tolerantiškas,

reiklus ir taktiškas,“ – toks A. Jakulis „skleidė tikrumą“ (p. 11). Ypač ryškiai jis atsiskleidė kaip „kompetentingas Vadovas kultūros srityje ne tik savo žiniomis, bet ir savo kultūringumu“ (p. 56). Kaip pastebi kolega Jurgis Mališauskas, „instrukcijoms, nusileidžiančioms iš viršaus, rekomendacijoms, ateinančioms iš šono, dejonėms, kylančioms katedroje, Antanas turėjo tarsi rėtį, pro kurį praleisdavo tik tai, kas svarbu, o smulkmenas sulaikydavo ir siūsdavo

Knygos „Antanas Jakulis: atsiminimai“ viršelis

makulatūrai“ (p. 63). Šalia jo nebuvo vietos kaip radiacija visa persmelkiančiai demagogijai, pusiau tiesai – pusiau melui, jokiam prisitaikymui prie visko, dvasiniam pairimui...“ (p. 5). „Nepakęsdavo žmonių, bet kuria kaina besistengiančių pralįsti net pro adatos skylutę, kad tik pasiektų savanaudiškų tikslų“ (p. 49).

Šalia fizinės jėgos, principingumo jame labai gražiai glaudėsi draugiškumas, žmogiškumas ir jautrumas. Apie tai kalbama atsiminimuose: „Kartu su fizine jėga Antano asmeny derinosi švelnumas, atidumas kitam žmogui, mokėjimas suprasti ir atjausti“ (p. 17). „A. Jakulio veikloje labiausiai imponavo sugebėjimas

labai natūraliai derinti taktą, reiklumą, principingumą, žmoniškumą. „Vis dėlto jis buvo aiškiai pakilęs virš savo laiko – savo tikrumu, proto aštrumu, nevaidinamu sąžiningumu ir taurumu“ (p. 5).

Visi pažinojusieji A. Jakulį išskiria jo gerumą, humaniškumą: „Jeigu reikėtų išryškinti vieną kurį Jakulio bruožą, nedvejodama pasakyčiau: gerumas. Jis buvo labai geras žmogus, doras, tyras, nepakenčias neteisybės, veidmainiškumo, tikras lietuvis. Jis buvo labai jautrus kito žmogaus dėmesiui, gerumui. Tik man atrodo, kad jam turėjo būti sunku toli nuo gamtos, gyventi miesto papročių ir ribotos miesto erdvės aplinkoje“ (p. 18). „Jo gerumas buvo ypatingas, autentiškas <...> teisingas <...>. Po vyrišku tvirtu elgesiu slypėjo subtilus, lyriškas, jausmingas „aš“, ypatingas jautrumas, subtilumas, nuolatinis galvojimas ir stiprus ilgėjimasis grožio, gerumo, teisingumo“ (p. 5).

Kaip šviesus nesuvaldintas pagyrimas A. Jakuliui skamba profesoriaus Donato Saukos laiške parašyti žodžiai: „Reikalus tvarkyti, savo darbą dirbti yra moka. Ne taip jau daug, bet yra. O štai kad toks rimtas pareigūnas dar turėtų užanty kažkokio stebuklingo balzamo, kad galėtų ir tiesą į akis pasakyti, ir gražiai pajuokauti... – oi, brangi retenybė mūsų laikais tokie Antanai Jakuliai! <...> Tiesiog stebiuos – atleisk tokį negražų pagyrimą į akis, – kaip susiderina Tavy šeimininkiškas rūpestingumas, savo pareigų sąžiningas atlikimas, ištikimybė profesijai ir specialybei su aukštaitišku nuoširdumu, draugiškumu, prielankumu“ (p. 47).

Kolegų teigimu, „A. Jakulis nebuvo eilinis žmogus, kuris vienoks darbe, kitoks su pažįstamais, trečioks šeimoje. Jis buvo vientisas“ (p. 5). Pasak Vytauto Jakavičiaus – „žmogus daugiausia. Kuo tai iškilus ir silpnų turintis“ (p. 64). A. Jakulis vertino klasiką ir tautosaką, buvo palankus

liaudies meno mylėtojams, „tokiais jis siekė išugdyti savo dukras ir sūnų ir lituanistikos studentus“ (p. 59). Kaip ir jo žmona Audronė Kaukienė-Jakulienė, vadovavusi folkloro ansamblui „Vorusnė“, kuris tais laikais buvo tarsis mažytė lietuviybė, Mažosios Lietuvos, lietuvininkų dvasios salelė fakultetuose. Iš esmės Jakulių šeima – atsakingų mokslininkų, nelinkusių į patogumus, buitinį komfortą, be jokio socialinio pasipūtimo, be pragmatiško gudrumo – tikrų lietuvių idealistų šeima. Pasak kolegų, A. Jakulis „buvo žmogus, kuris ugdė ir globojo tautos sąmonę, sąžinę ir dvasią, kuris artino mus prie tautinio atgimimo laikų, pats jų nebesulaukęs“ (p. 7). Buvęs veikėjų už lietuvišką žodį ir lietuviybę plačiąja prasme sambūrio priešaky, išliko kaip „šviesaus žmogaus ir nepailsusio kovotojo pavyzdys“ (p. 67). „Šiandien atrodo,“ – pastebi Dalia Striogaite, „kad mes, kolegos, draugai ir pažįstami, tebuvome suvokę tik kai kurias šios šviesios asmenybės puses ir įsivaizdavome Antaną vis dėlto gerokai siauresnį, negu jis iš tikrųjų buvo. Tai buvo žmogus, radęs savo vietą, aiškiai žinojęs „ką turi padaryti, turėjęs daug vidinės energijos dirbti gerai ir prasmingai“ (p. 51). A. Jakulio protas, meilė žmogui, mokslui ir didelis darbštumas – išskirtiniai bruožai, išlikę kolegų atmintyje.

Turėjęs gyvą, aštrų protą, A. Jakulis pasižymėjo stipriu humoro jausmu. Kolegų žodžiais, jo „humoras buvo natūralus ir gilus, be pigios bravūros, tikrąją prasme liaudiškas“ (p. 5). Pasak Aleksandro Šidlausko, „laisvalaikiu apie jį spiedavosi kolegos arba jis prisigretindavo prie linksmesnio būrelio su pastabomis, su pasiginčijimais, su replikomis ar detaliais pastebėjimais (p. 24). „Jis nemėgo daug šnekėti apie save, o jei tekdavo, visada jausdavai, kad į savo asmenį žiūri su tam tikra ironija.“ – atmena Regina Petkevičienė (p. 49). Kartu

jis buvo kuklus ir paprastas, „lengvai pažeidžiamas, jautrus ir nuoširdus pašnekovas“ (p. 52). „A. Jakulis mėgo bendrauti ir labai vertino draugystę, pokalbius, nuolatinės diskusijas“ (p. 27). „Sakiau turėjęs Antaną pasakotojo talentą. Dar daugiau. Gebėjo ne tik pasakoti, bet ir pavaizduoti, suvaidinti. Jis turėjo subtilų humoro jausmą, pats mokėjo pajuokauti, mėgo gyvą, šmaikštų pasakymą (Pvz., „Tada nebuvo *apsipačiavęs*“ – t. y. vedęs). Antanas mokėjo ir mėgo pasakoti, gebėjo gyvai, taikliai apibūdinti žmones. Ypač įstrigo jo pasakojimas apie gimtuosius namus, artimuosius – tėvą, motiną (tada jau mirusią), brolius. Supratau, kad tie žmonės jam labai brangūs, kad dvasiniai ryšiai su tėviške nepaprastai stiprūs – jų nenutraukė dviejų dešimtmečių gyvenimas didžiuosiuose Lietuvos miestuose (Vilniuje, Šiauliuose, Klaipėdoje)“ (p. 54). Su Antanu Jakuliu galima buvo šnekėtis apie viską. „Ypač jis mėgdavo pasakoti apie savo tėviškę, jos žmones. Man atrodo, kad Antanas visada ilgėjosi savo gimtinės“, – prisimena Milda Telksnytė (p. 17).

A. Jakulis domėjosi savo gimtojo krašto tarme, tyrinėjo Panemunio šnektos fonetikos ypatybes. Aleksandras Šidlauskas prisimena: „Aš pavydėdavau Antanui jo tarmės, su pratęsimais balsiais, melodiningomis priegaidėmis, keistais, negirdėtais žodžiais“ (p. 24). Buvę kolegos, bendrakursiai pastebi: A. Jakulis „svajingai kalbėjo apie gimtąsias vietas, malonių ir pagarbių žodžių tarė apie savo tėvą. Tai jam esąs dėkingas už dvasingumą (jei jo kiek turįs), už polinkį analizuoti kalbą ir suprasti ne tik jos, bet ir gyvenimo grožį apskritai“ (p. 49). Tikroji A. Jakulio prigimtis – „subtili, lyriška, gal kiek svajinga, paveldėta iš Rytų Lietuvos, iš gilių, turtingos dvasios tėvų, kaimo žmonių“ (p. 5). „Antanas buvo liaudiškojo, geriausios prasme senamadiškojo, lietuvių inteligento tipas – jautęs gilų ryšį su

gimtaine, apskritai su tradicijomis, be rafinuotumo, tuščiagarbiškumo, be pretenzijų veržtis į Vilnių“ (p. 51). Pasak Jurgio Mališausko, „Antanas ir valgi mėgo kaimišką. Jis rauginčius kopūstus virdavo pats ir dažnai. Mokėdavo nutaikyti ir rūgštumą, ir riebumą <...> Tik prie Jakulių stalo aš patyriau, kad po kopūstų ir alus įgauna nektaro skonį“ (p. 62).

A. Jakulis turėjo ypatingą gamtos jausmą, grožio pajautą. Studijų metais jis buvo išvykęs į gamtą iniciatorius. „Kaip švytėdavo tamsios Antano akys, išvydus laukų platybes, jis mokėjo džiaugtis paukščių balsais, išsprogusiais miškeliais, šnekliais žydrais upeliais,“ – prisimena Milda Telksnytė (p. 17). Gyvendamas Klaipėdoje, ieškojo vietos gamtoje, kuri primintų gimtinę. „Antanas išmokė mane atrasti grožio ir vėlyvame rudenyje, kada lapai baigia kristi. Kartą man padejavus dėl lietaus, jis sako: „Ar negražu, kai rudenį miške lyja?“ Pagalvojau ir tikrai pamačiau, kad gražu. Taip gražu, kaip ir rūko kamuoliai, kurie, pučiant vakarų vėjui, ritasi kopomis ar kalnapušių viršūnėmis iš jūros į marias... Čia buvo jo Panemunis. Lietaus permerktų lapų ir samanų kvapas jam turėjo priminti plūgo atverstos velėnos kvapą. Ne kurorto kvapą“ (p. 62) – prisimena Jurgis Mališauskas.

Ypatingas ryšys siejo A. Jakulį su tėvu. Kalbos šmaikštumą, pastabumą detalėms, dvasingumą – šias ir daugelį kitų savybių paveldėjo jis iš tėvo – „gero, jautraus, valstiečio, vaišingo aukštaičio“ (p. 23). Prisimindamas diplomų įteikimo dieną, dr. Algirdas Sabaliauskas rašo: „Anų šlovinimų neprisimenu, tačiau iš atminties neišdilo jaudinantis Antano tėvo žodis. Tai buvo lietuviško kaimiečio, tačiau „poniškoje“ aplinkoje visai nesivaržančio, gerai savo vertę žinančio žmogaus žodis. Tėvas buvo laimingas, džiaugėsi sūnaus pasiekimu“ (p. 29). „Kai Jakulių bute apsigyveno iš

Aukštaitijos kaimo atvažiuavęs Antano tėvelis – pastebėjau daug jo panašumų su sūnumi. Toks pat aukštaitiškas nuoširdumas su kaimynais; pabrėžtina meilė Tėvynei Lietuvai. Panašios kuklios kaimietiškos asmenybės pastangos nevaržyti kitų savo pageidavimais, pasirengimas padėti kuo išgalint,“ – prisimena profesorius Aleksandras Jacikevičius (p. 59).

A. Jakulio tėvelio neaplenkė skaudė tiesa – tėvas turėjo laidoti sūnų. Laidotuvėse „susitikau vėl, kaip kadaise su Antano tėvu, geru, maloniu aukštaičiu. Kalbėjomės tylėdami, įausdami didelę netektį, amžiną praradimą, nesulaikomą laiko bėgsmą,“ – su skausmu atmena Aleksandras Šidlauskas (p. 26). Visus pažinojusius A. Jakulį skaudžiai palietė jo mirtis:

„A. Jakulis buvo pradėjęs gyventi tik keturiasdešimt šeštuosius metus, ir tai dar labiau didino praradimo skausmą“ (p. 8). Sukrečiantys gyvenimo lūžiai, netektys, pasiekimai ir atradimai, suktų žmonių gyvenimo pavyzdžiai – visi šie potyriai verčia susimąstyti, kokia prasminga yra kiekviena diena. „Kai vyras pačiame jėgų brandume, vilčių sužydėjime staiga krinta, lyg augalas dalgio pakirstas, nejučiomis apsidairai ir klausi savęs: kas gi Tau beliko įveikti? – retorinį klausimą pateikia Jonas Siaurukas (p. 56). Telieta tik džiaugtis, kad praskubančių metų srovė pasiglemžia atsitiktinius, bet išsaugoja giliaprasmius dalykus, iš užmaršties prikeldama gražias akimirkas, suteikdama galimybę iš naujo prisiliesti prie ryškią šviesą skleidusių

neeilinių asmenybių, nesiekusių tapti „žvaigždėmis“.

Toks jis ir išliks mano atminty. Tvirtas Panemunio laukų ažuolas. Rimtas ir su šelmiška šypsena lūpose. Reiklus, principingas Dėstytojas. Atlaidus, dosnios ir plačios širdies Žmogus. Be jokios tuštybės ir išorinio blizgesio, kupinas gyvybės, žiburiuojančiomis iš nuostabos ir smalsumo akimis. Sugrįžęs amžiams ten, kur visados veržėsi jo siela. Į gimtąjį šiaurės rytų Lietuvos kampelį. Prie guviai aukštaitiškai garmančio ir amžinai skubančio pro piliakalnį Nemunėlio.

Naudota literatūra

Antanas Jakulis: atsiminimai / Klaipėdos universitetas. – Klaipėda: Klaipėdos univ. 1-kla, 1998.

„Knygos nobažnystės“ tyrinėjimai

Filologijos habil. dr.

AUDRONĖ KAUKIENĖ-JAKULIENĖ

Klaipėdos universiteto

Baltų kalbotyros ir etnologijos katedros profesorė,

Baltistikos centro direktorė

Kultūros paminklų tyrinėjimas turi savo istoriją, kurios vingiai kartais esti visai netikėti. Taip atsitiko ir su „Knyga nobažnystės“. Visiems žinoma, kad tiriant šio leidinio kalbą, daugiausia pasidarbavo Antanas Jakulis. Jis tam paskyrė labai didelę savo gyvenimo ir pedagoginės veiklos laikotarpį iki pat ankstyvos mirties. Tačiau šio darbo pradžia ir pirmieji žingsniai buvo gana įdomūs ir neįprasti.

Tai buvo, regis, 1968 metai. Antanas buvo tik ką apgynęs kandidatinę disertaciją, skirtą būsimąjo laiko istorijai, ėmęs darbuotis Šiaulių pedagoginiame institute katedros vedėju, tačiau Sovietų armijos vadovybei pasirodė kur kas svarbiau

drauge su kitais 1939 metų gimimo atsargos karininkais porai metų apvilkti į leitenanto uniformą. Šie „kurortai“ prasidėjo Vilniuje. Ir šiaip nelengvas karinis gyvenimas buvo „pajvairinamas“ naktiniais budėjimais, „nariadais“, aliarmais ir t. t. Žmogui, įpratusiam nuolat mąstyti ir kurti, buvo sunku vien tik klausyti įsakymų ar pačiam komanduoti. Todėl jis kaip ištroškęs vandens puolė prie vienos mano parneštos minties. Aš tuo metu rašiau disertaciją, tyrinėjau sangrąžinius veiksmazodžius. Rinkau medžiagą iš visų senųjų raštų, jau buvau bebaigianti apeiti visus rankraštynus ir dirbau Respublikinėje (dabar M. Mažvydo) bibliotekoje. Atsitiktinumas lėmė,

kad tą pačią dieną į rankas pateko „Knyga nobažnystės“ ir 1680 metų katekizmas. Abiejuose radau tokiaime pat sakinyje tą patį sangrąžinį veiksmazodį su tokia pačia labai ryškia korektūros klaida. Šis panašumas buvo toks keistas ir netikėtas, kad apie tai papasakojau Antanui. Jis tuo labai susidomėjo. Laisvomis nuo karo tarnybos valandėlėmis bėgdavo į biblioteką ir gretino abiejų leidinių tekstus. Turbūt per visą Sovietų armijos istoriją nebuvo ir jau nebebus tokio įvykio, kad kadrinis karininkas su leitenanto uniformą (be jos nebuvo galima pasirodyti) sėdėtų bibliotekoje ir studijuotų senuosius lietuvių raštus. Tekstų sugretinimas parodė, kad „Knygos

nobažnystės“ katekizmas ir 1680 metų katekizmas yra tarsi broliai dvyniai, tik vienas dalykas keistas: 1653 m. leidinys lyg ir pilnesnis, išbaigtesnis už savo 1680 m. „brolelį“. Kaip tai galėjo atsitikti? Ėmėme vartyti įvairias bibliografines knygas apie šiuos leidinius, tačiau niekur neradome bent užsimenant apie kokį nors jų ryšį. Tuomet Antanas rimtai ėmėsi rašyti straipsnį, kuriame rengėsi paskelbti savo atradimą. Taip ir būtų buvę, jeigu jo buvęs kurso draugas, dabar žinomas bibliografas Tumelis, nebūtų paskelbęs straipsnio su pritrenkiančia žinia: 1653 m. katekizmas esąs visai ne tikrasis pirmasis leidimas, o daug vėlesnis – kontrafaktinis! Štai ką reiškė tituliname puslapyje tarsi visai nekaltas sakinyš „Antrą kartą perdrukavota“! Vadinasi, visiems žinoma „Knyga nobažnystės“ buvo išleista ne tik gerokai vėliau už 1653 metus, bet ir po 1680 metų. Abiejų katekizmų skirtumai tapo lengvai paaiškinami. Žinoma, dabar jau baigiamą rašyti straipsnį nebebuvo prasmės skelbti. Tačiau buvo galima imtis kito darbo. Tas pats Tumelis nurodė, kad pirmojo leidimo fragmentai rasti Mokslų akademijoje. Antanas susirado šiuos fragmentus ir ėmėsi lyginti jų tekstą su kontrafaktinio leidimo tekstu. Jam pavyko rasti ne tik tai, kuo tie tekstai skiriasi, bet ir pastebėti skirtumų dėsningumus. Pagal juos buvo galima spėti, kurios kontrafaktinio leidinio dalys buvo perspausdintos iš senojo leidimo, o kurios naujai pridėtos. Vėl ėmėsi rašyti straipsnį, kuriame buvo nurodoma net puslapiams ir pastraipomis, kurios teksto dalys yra senojo teksto papildymai. Pagaliau straipsnis buvo baigtas ir atiduotas „Baltistikai“. Belaukiant, kol straipsnis bus išspausdintas, vėl pasirodė naujas Tumelio straipsnis su džiugia žinia: visas senasis 1653 metų leidimas rastas Upsalos bibliotekoje, ir mums bus greitai atsiųs-

tas šio leidinio mikrofilmas. Gavę mikrofilmą kelioms dienelėms, per naktis sėdėjome naminėje fotolaboratorijoje (vonioje), darydamiesi iš jo fotonuotaukas. Po to – tekstų lyginimas, iš kurio paaiškėjo, kad Antanas buvo „atspėjęs“ viską labai tiksliai! Žinoma, straipsnį jis turėjo atsiimti... Kas iš to, jei jis būtų buvęs išspausdintas po to, kai kiekvienas be vargo galėjo nustatyti, kurios teksto dalys, kurios eilutės skiriasi, kurios sutampa. Ar negalėjo Tumelis su savo naujienomis, na, nors kelis mėnesius palaukti?.. Tačiau taip jau buvo lemta, kad šimtmečius išgulėjusi knyga staiga visu ryškumu sužiba kelių tyrinėtojų padangėje... Na, bent jau galima buvo guostis tuo, kad atliktas darbas neabejotinai parodė kalbininko darbo ir jo metodų prasmingumą, vertę.

Tačiau nesinorėjo, kad pradėtas darbas nueitų veltui, ir Antanas nutarė toliau gilintis į „Knygos nobažnystės“ paslaptis. Šį darbą nutraukė armijos vadovybės nutarimas perkelti... iš Vilniaus į Belogorską (prie pat Amūro, netoli Kinijos sienos). Ten teko išbūti beveik metus.

Pasibaigus karinei tarnybai, buvo galima grįžti prie pradėtų darbų. Susikūrus Klaipėdoje Konservatorijos fakultetui, kuriame, be įvairių menininkų, buvo rengiami ir lituanistai režisieriai, visa šeima persikėlė į Klaipėdą. Drauge atvyko ir mažieji lapeliai – KN fotonuotaukos. Tiems lapeliams teko pakeliauti per daugelį rankų, nes į darbą buvo įtraukti ir studentai, kurie seminariniuose, kursiniuose ir diplominiuose darbuose tyrė KN leksiką ir kitus kalbos ypatumus. Pirmiausia kiekvienas naujas tyrinėtojas buvo mokomas skaityti senomis gotiškomis raidėmis parašytą tekstą, pažinti žodžius, suvokti jų reikšmę ir vartoseną. Ypač sunku buvo įtikinti jaunosius mokslininkus, kad radus parašyta *ghis*, reikia skaityti *jis*. Po to kiekvienam buvo

duodami į rankas keturi teksto lapeliai, iš kurių reikėjo išrinkti visus žodžius su sakiniais ir surašyti į atskirus lapelius (korteles). Tai nebuvo lengva. Išsisukti nuo „nepatogių“ žodžių nebuvo įmanoma, nes darbo vadovas tikrindavo kiekvieną sakinį, kiekvieną žodį ir raidę. (Kiekvienas sakinyš būdavo perrašinėjamas ir tikrinamas tiek kartų, kiek jame buvo žodžių. Šiandieninėje kompiuterinėje visuomenėje tai jau atrodo kaip viduramžiškas darbas.) Fotonuotaukų lapeliai drauge su jų tyrinėtojais keliaudavo po įvairias vietas. Keista, kad jie nedingo, nes ne visi studentai buvo vienodai rūpestingi. Kartą vienas pamiršo savo lapelius auditorijos suole. Po to į tą auditoriją atėjo kitų specialybių studentai, kurie rado vargšus lapelius ir dėl jų labai susirūpino. Nors sunku buvo perskaityti, kas ten parašyta, tačiau buvo aišku, kad tai kažkoks religinis tekstas. Ar nebus čia kokios sekto darbas. Lapeliai tuoj pat buvo nugabenti į komjaunimo komitetą. Laimė, kad sekretorius buvo lituanistas Aleksandras Žalys (dabar docentas, Klaipėdos universiteto HMF dekanas). Jam pačiam buvo tekę tokius lapelius tyrinėti, ir jis iškart suprato reikalą. Buvo gražaus juoko, o juk galėjo baigtis ir liūdniau...

Kai buvo išrinkti viso teksto žodžiai, jie imti grupuoti, dėlioti į krūvas ir krūveles. Rašomasis stalas buvo kraute nukrautas tomis krūvelėmis. Jų tvarką težinojo tik pats Antanas, o kiti nedrįso nieko liesti, kad nieko nesumaišytų. Keista, bet tų lapelių, kai jie dar buvo namie, niekad nelietė augantys vaikai, nors šiaip jie visus namus dažnai gerokai nusiaubdavo. Vėliau, kai su visomis kortelėmis Antanas persikėlė į katedrą, visi bijojo arčiau prisitarti prie jo stalo, nes kai kurios krūvelės buvo labai išaugusios ir net svyravo grasindamos sugriūti. Surūšiavus visą medžiagą, imtas rašyti žodyno

tekstas. Į šį darbą vėl buvo įtraukti ir studentai. Nežinau, ar jie darbą pagreitino, ar ne, nes kartais lengviau pačiam padaryti, negu skaityti ir taisyti, kas netinkamai padaryta. Žinoma, kelios kartos studentų buvo išmokytos ne tik skaityti ir analizuoti KN tekstą, bet ir pamilo šį darbą. Tai jau ne taip ir mažai.

Pagaliau trijų dalių (SE, MK ir K) žodynas buvo baigtas (Giesmyno žodžius Antano vadovaujama rinko H. Siaurukienė. Teksto fotonuotraukas ji slapta nuo Antano vežiodavosi į Dreverną, kurioje gyveno, ir kartą vos jų neprarado). Dauguma lapelių atsidūrė dėžutėse, tačiau nemaža jų dalis vėl atsirasdavo ant stalo, kuris dabar jau buvo apkrautas smulkio- mis raidelėmis prirašytais lapais. Tų lapų krūvos buvo sudėtos, žinoma, labai tvarkingai, tačiau tą tvarką žinojo tik pats Antanas, o visiems kitiems atrodė, kad tai tik didelė popierių šūsnis. Buvo ėmęsis tekstą spausdinti mašinėle, tačiau suspėjo tik porą lapų. Darbą nutraukė nelaukta netikėta mirtina liga.

Netekę savo tyrėjo, ir lapeliai, ir prirašyti lapai buvo nukraustyti nuo stalo ir ilgai laukė, kad kas vėl prie jų sugrįžtų. Bandžiau sudėti parengto rankraščio žodyno lapus pagal KN dalis. Tai nebuvo lengva, nes anksčiau ir vėliau rašyti puslapiai buvo sumaišyti, nebuvo pažymėta, kuriai daliai kuris priklauso. Teko lyginti žodyną su tekstu, kurio lapeliai irgi buvo išmaišyti. Pagaliau darbas buvo baigtas. Fakultetų vadovybė pažadėjo apmokėti teksto spausdinimą mašinėle. Buvo sutarta su pačia geriausia mašininke, ji ėmėsi darbo noriai ir uoliai. Tačiau išspausdinusi kelis puslapius suprato, kad šis darbas ne jos jėgoms ir sveikatai...

Taigi reikėjo ieškoti darbų tęsėjo – žmogaus, kuris ne tik išspausdintų žodyną, bet ir toliau tyrinėtų KN kalbą. Antanas buvo išspausdinęs kelis straipsnius, kiti jo tyrinėjimai

*Pandėlio vidurinės mokyklos abiturientai. A. Jakulis – antroje eilėje pirmas iš dešinės.
Nuotr. Edvardo Jakulio*

ar jų užuomazgos buvo išsimėtę atskiruose popieriaus lapuose. Žinoma, būtų geriausia, jei tėvo darbą tęstų vaikai. Vaiva jau studijavo mediciną, Erdvilas buvo pasirinkęs dainininko kelią. Taigi – Dalia. Tėvui mirus, jai ėjo keturiolikti. Pradėjau ją pratinti prie tos minties, kad jai derėtų imtis tėvo pradėto darbo, ir ji visai mieliai ėmėsi gilintis į KN kalbą. Pradėjome nuo teksto skaitymo, žodžių analizės. Dalia sėkmingai dalyvavo moksleivių darbų konkursuose. Baigusi mokyklą, ėmė studijuoti Klaipėdoje lituanistiką. Visi studentiški darbai buvo skirti KN daiktavardžiui, jo kamienų analizei. Taigi tyrinėjimas vyko toliau, tačiau žodynas vis tebebuvo rankraštyje, lapai jau ėmė gelsti, raidės blukti. Sutarėme, kad Dalia liks dirbti Klaipėdos universitete laborante, o jos darbas bus – perspausdinti tėvo žodyną. Rinkti tekstą mašinėle nebevertėjo, nes tuo metu į mūsų gyvenimą buvo jau pradėjęs jaugti kompiuteris, bet dar mažai kas mokėjo juo naudotis. Nukreipiau Dalią mokytis dirbti kompiuteriu. Ji tai išmoko gana greitai, tačiau ne be skaudžių pamokų. Surinkus jau pusę teksto, dėl kažkokios kompiuterio „ligos“ visas darbas dingo. Teko viską

pradėti iš pradžių. (Be praradimų, šis mokslas turėjo ir savo laimėjimų: mokytojas buvo tiek įsijautęs į savo pareigas, kad vėliau net tapo Dalios vyru ir Antano dukraitės Austėjos tėvu.) Spausdinti nebuvo lengva, dėl daug ko Dalia vis ateidavo pasiaiškinti, pasitarti. Kai ko rankraštyje neįskaitydavo, dėl kai ko abejodavo. Pradžioje į jos klausimus atsakinėti buvo visai lengva, tačiau vėliau ėmiau jų bijoti, nes žinojau, kad bus klausiama rimtų dalykų. Dalia jau buvo prisiklususi prie reikalo esmės, aiškindavosi nebe tai, kaip suprasti rankraštį, o ar tikrai viskas ten gerai. Taip tėvo tekste atsirado ne vienas keitimas, taisymas. Kai darbas buvo išspausdintas, sutarėme, kad tėvo garbei jis bus pavadintas jo vieno vardu. Tačiau Dalia buvo ne vien sudarytoja, kaip parašyta tituliname puslapyje... (A. K.)

Erdvilo Jakulio patikslinimai:

Sūnus Erdvilas, pasirinkęs dainininko kelią, vėliau „patapo“ kalbininku ir tęsė mamos darbus.

Šiandien Antanas Jakulis būtų jau keturių dukros Dalios vaikų – Austėjos, Domanto, Rugilės ir Eimanto – seneliu.

Atsiminimai apie tėtę Antaną Jakulį

Filologijos mokslų dr.

ERDVILAS JAKULIS

Klaipėdos universiteto Europos Komisijos

*Vertimo raštu generalinio departamento Lietuvių kalbos
skyriaus kalbos tvarkytojas ir terminologas*

Paprašytas ką nors parašyti apie tėtę ėmiau galvoti, ką gi prisimenu. Nuo jo mirties prabėgo 25 metai, o ir man tada buvo penkiolika. Tad prisiminimai labai fragmentiški ir gana vaikiški.

Mes su metais jaunesne sesute Dalia, kaip ir visi maži vaikai, nesi-džiaugdavome, kai vakarais liepdavo keliauti į lovą. Visai kas kita, kai į ją nuneša ir paguldo tėtę. Tik kol jis vieną nunešdavo, kitas vėl parbėgdavo pas mamą. Nunešdavo ir antrą kartą. Deja, trečio karto išsikauyti nepavykdavo. Tekdavo kulniuoti koridoriumi patiems.

Kažkada Dalia buvo įsirangiusi į mano lovą. Nors jau seniai turėjom miegoti, pliurpėm išsijuosę. Staiga patamsy prasiveria durys ir įeina tėtę. Spėti į savo lovą nėra šansų. Vienas apsimetė miegąs, kitas šmurkštelėjo po antklode. Tėtę priėjo prie mano lovos, paglostė galvą. Priėjo prie Dalios lovos, irgi paglostė... pagalvę. Ir išėjo. Čia mes neištvėrėm ir pradėjom kvatoti.

Šiaip tėtę man atrodė griežtas. Mokėdavo taip užsimerkti, kad neklausyti nekildavo net minties. Jo numylėtinė Dalia mėgindavo tuo pasinaudoti. Kai dėl ko nors nesutardavom ar susipešdavom, prašydavo:

– Tėti, užsimerk!

Deja, pagal užsakymą jis nesi-markstydamas. Dabar, kai pagalvoju, nebuvo jis ir toks griežtas. Diržo gavęs esu labai mažai. Atsimenu vieną kartą: užsimojo pliaukštelti, bet

aš pakišau ranką, užsimojo antrą – ir vėl sutrukdžiau. Mat nesijaučiau kaltas. Tada pastatė į kampą. Dalia, kuri buvo nemenkai prisidėjusi prie to, kad mane nubaustų, atėjo į tą patį kampą už mane paverkti.

Tėtis buvo aukštas vyras – 182 cm. Aš irgi stiepiausi į viršų. Todėl mokykloje apsilankęs treneris pakvietė lankyti krepšinį. Tuo metu lankiau muzikos mokyklą, tad sprendimas buvo nelengvas. Pasakiau, kad reikia kalbinti ne mane, o tėtį. Vėliau sužinojau, kaip vyko jų pokalbis.

Į prirūkytą tėtės vadovaujamą kalbų katedrą įėjęs treneris kalbėjo:

– Dabar Erdvilo ūgis 170 cm, jis užaugs iki 190–191 cm. Bet su **krepšinio pagalba** galima ištempti iki 200 cm.

– Jei jūs su ta **krepšinio pagalba** galėtumėt jį sumažinti, tai mielai leisčiau.

Treneris nesuprato, kad tėtę šaiposi iš jo netaisyklingos kalbos, o užėjusiems kolegoms buvo smagaus juoko.

Apskritai, tėtę labai mėgdavo juokauti. Būdavo, pasakys ką nors juokingo ar autoironiško – o veidas rimtutėlis, tik iš lūpų galėdavai suprasti, kad juokauja. Taip ir menu tokį vaizdą – stovi Donelaičio aikštėje, su kažkuo kalba, viena koja atkišta į priekį, rankos už nugaros. Atrodo, rimtas, o akys žaižaruoja.

Tėtę buvo labai principingas. Pavyzdžiui, priimdavo studijuoti tuos, kurie būdavo verti, o ne tuos, kurių tėvai ką nors atnešdavo. Pame-

nu, kažkokia moteris paskambino į duris. Tėvų nebuvo namie. Mes su Dalia atidarėme duris, o ji padavė mums didžiulį šakotį. Grįžęs tėtis ėmė klausinėti, iš kur tas šakotis koridoriuje ant suolo. Supratęs, kad jį atnešė būsimojo studento mama, išnešė į kiemą ir padėjo ant pavėsinės. Nesvarbu, kad jis greitai iš ten dingo. Svarbu, kad savo principams nenusižengė.

Tėtę buvo aistringas grybautojas. Paūgėjusį pasiimdavo ir mane. Persikeldavom keltu į Smiltynę ir važiuodavom 21 km. Giliau miške, prie medžio, palikdavome dviračius ir traukdavom į „medžioklę“. Taip išmokau pažinti grybus. Tiesa, vieni grybai buvo vadinami Jankauskais – mat, kad juos galima rinkti, tėtį nurodė kaimynas Jankauskas. Tėtę, atrodė, užuosdavo grybus. Stebėdavaisi, kaip iš niekuo neišsiskiriančio smėlio kauburėlio iškrapštydavo gražiausią žaliuokę.

Kartą grįžę su krepšiais grybų pamatėm, kad nebėra raudonojo tėtės dviračio. Vietoj jo paliktas kažkoks senas juodas. Ką darysi: paleido mane važiuoti vieną, o pats kulniavo tą 21 kilometrą pėsčias. Kitą dieną sugalvojo, kad tas juodasis dviratis greičiausiai buvęs vagies. Bet nuvažinęs patikrinti neberado ir to.

Nebuvau girdėjęs tėtės keikiantis. Vieną kartą sugedo spyna. Galbūt reikėtų sakyti – eilinį kartą. Tėtę ėmėsi priemonių. Galiausiai į darbą buvo paleistas plaktukas. Tik staiga pykšt į nykštį. Skausmas

turėjo būti nežmoniškas, nes išilgai perlūžo visas nagas. O jis, matydamas, kad stoviu šalia, iškošė:

– Ššš...ubertas!

* * *

Gyvenant su mažais vaikais, greitai tenka daryti remontą. Gavo tėtė dažų. Dažė butą kelias dienas, kol vidury koridoriaus dažai ėmė ir baigėsi. Valydamas teptuką ant sienos užrašė: „Šmikiai“. Ir išėjo pirkti dažų... O tais laikais viskas buvo deficitas. Dažų negavo. Tad užrašas ilgai puikavosi ant sienos. Tačiau buvo labai teisingas. Ir vieta labai tinkama. Mat tame koridoriuje būdavo daug veiksmo. Pavyzdžiui, žaidžiamas futbolas ir kamuoliu sudaužoma lempa. Arba žaidžiama „Akla višta“, kurios pagrindinė taisyklė – iš koridoriaus niekur neiti. Bet virtuvės durų stiklas buvo išdaužtas, tad būdavo visai patogu slėptis stiklo angoje atsidarius duris į virtuvę.

Durų stiklai duždavo dažnai. Neretai taip atsitikdavo, kai vyresnioji sesuo, bėgdama nuo manęs, užtrenkdavo prieš nosį duris. Bet virtuvės durų istorija ypatinga. Kartą sumanė tėtė tas duris įstiklinti. Išmatavo ir pasiuntė mudu su Dalia į turgų nupirkti stiklo. Mes nupirkome, bet iki namų nesugebėjome parnešti – sudužo. Tada išėjo pats tėtė. Nupirko, parnešė, bet, užkliudęs laiptinės duris, sudaužė. Vėl nuėjo, nupirko, parnešė, įėjo į laiptinę, įnešė pro laukujas duris, bet priėjęs prie virtuvės durų pasisuko ir užkliudė sienos kampą... Vėl pažiūro stiklai. Galų gale kažkelintas kartas nemelavo. Stiklas atsidūrė duryse. Tik neilgam. Po kelių dienų mes jį vėl išdaužėm. Tai ar ne šmikiai?

* * *

Paskutinę vasarą, kai tėtė dar buvo sveikas ar nežinojo, kad serga, plaukėm su juo baidare iš Lākajų į Dubingius. Man tai buvo tikras

išbandymas. Brovėmės pro brūzgynus, klaidžiojom po užaugusius ežerus, miegojom ant samanų, paryčiais nebeištvėrę šalčio vėl plaukėm. Trečią dieną pasiekus Asveją, smarkus vėjas sukėlė bangas. O tėtėi mėšlungis sutraukė ranką. Teko vienam parirkluoti prieš bangas. Tėtė tada labai didžiavosi savo keturiolikmečiu sūnumi.

1984-ųjų vasarą laikėm aštuntos klasės egzaminus. Deja, tai buvo paskutinė tėtės vasara. Sergantį vėžiu jį paskraidino iš Vilniaus į Klaipėdą. Iš galiūno buvo likęs še-

šelis, tik rankos ir dvasia dar buvo stiprios. Aš miegodavau kartu, kad galėčiau padėti nueiti nusiprausti, o jis, rūpindamasis mano egzaminais, užsidegęs pasakodavo apie tai, koks skrupulingas rašytojas buvo Done-laitis. Kankinamas baisių skausmų tėtis stengėsi kuo mažiau man trukdyti. Kartą pabudau naktį, nes jis sudejavo. Klausiu, kas yra. O jis:

– Nieko, nieko. Miegok.

Jam bebuvo likusi savaitė...

Mirtis buvo paskutinė tėtės pamoka – aš nepradėjau rūkyti.

*A. Jakulis su vaikais prie Panemunio dvaro.
Nuotr. Edvardo Jakulio*

Interrampa – 2009

NERINGA DANIEŅĖ

*Rokiškio kultūros centro režisieriaus
padėjėja*

Spalio 22–25 dienomis Rokiškio kultūros centre vyko 15-asis tarptautinis teatrų festivalis „Interrampa“. Visą savaitę mieste svečiavosi profesionalios ir mėgėjų teatrų trupės iš dešimties šalių: Meksikos, Olandijos, Vokietijos, Čekijos, Danijos, Rusijos, Estijos, Latvijos, Gruzijos ir Lietuvos. Tai pats didžiausias festivalis per visą jo gyvavimo istoriją. Pilnutėlės žiūrovų salės matė 14 spektaklių, iš kurių vienas (pirmą kartą) buvo skirtas vaikams. Dar du spektakliai buvo suvaidinti Daugpilyje ir Jurbarko.

Į festivalį atvyko garbės viešnia NEATA (Šiaurės Europos mėgėjų teatrų aljansas) prezidentė Line Hauger (Danija). Ji stebėjo renginį, vadovavo spektaklių aptarimams-disputams, davė interviu Lietuvos televizijos laidai „Panorama“. Kūrybines laboratorijas festivalio dalyviams ir visiems norintiems rokiškėnams vedė režisierius, teatro pedagogas Gytis Padegimas (Lietuva) ir režisierė Lorentine van Tijn (Olandija). Teatralai atliko ir savotišką savo šalių ambasadorių vaidmenį – trupės lankėsi Rokiškio mokyklose, kur susitikimuose su moksleiviais pristatė savo šalis ir kultūrą, mokė vaikus savo nacionalinių šokių, žaidimų. Rokiškio rajono meras Almantas Blažys pakvietė teatrų režisierius ir festivalio svečius į priėmimą, kuriame buvo išsakyta daug gražių žodžių ir pasikeista suvenyrais.

Festivalio dalyviai aplankė Vilnių, Trakus, Daugpilį, Rokiškio krašto muziejų ir šv. Mato bažnyčią. Teatras iš Rusijos Pochvistnevo miesto su pasisekimu vaidino Daugpilyje, o gruzinai – Jurbarko, kur vyko šio miesto teatro 50-mečio iškilmės. Taigi „Interrampa“ jau seniai išėjo iš Rokiškio kultūros centro ir netgi iš Rokiškio miesto ribų – festivalis ištis tampa šalies reprezentaciniu reiškiniu, prestižiniu renginiu, į kurį net ir šiemet pakliuvo ne visi norintys Lietuvos ir užsienio teatrai.

Gytis Padegimas, analizuodamas spektaklius, buvo maloniai nustebintas itin aukšto jų meninio lygio. Jis pabrėžė, kad „Interrampa“ sugebėjo pasiūlyti kur kas brandesnį repertuarą nei „Baltijos rampa“, kurioje rodomi geriausi Pabaltijo šalių pastatymai. O danų spektaklis „FaustUS“, pasak G. Padegimo, nepadarytų gėdos ir O. Koršunovo organizuojamam „Sirenų“ festivaliui.

Keletas faktų:

- Festivalis buvo vykdomas Lietuvos – Latvijos bendradarbiavimo per sieną 2007–2013 m. programos „Attractive Living Environment and Development of Sustainable Community“ ir LR kultūros ministerijos lėšomis. Projektą kofinansavo Rokiškio rajono savivaldybė.

- Vien dalyvių teatralų skaičius – 135.

- Dirbusiųjų projekte skaičius irgi rekordinis: kultūros centro darbuotojai, meno kolektyvų nariai, moksleiviai, mokytojai, studentai, savanoriai rūpinosi svečių gerove, vertėjavo, lydėjo į keliones, padėjo ruošti spektakliams ir t. t.

- Festivalio dalyviai dviejuose nacionaliniuose vakaruose galėjo susipažinti su dviejų šalių – Lietuvos ir Latvijos – kulinarinėmis subtilybėmis ir pasimokyti liaudiškų šokių, pasilinksminėti kartu su Rokiškio kultūros centro folkloro ansambliu „Gastauta“ bei folkloro ansambliu iš Daugpilio.

- Visi teatrai, be kitų dovanų, gavo ir rokiškėno medžio drožėjo Gintaro Varno statulėles, kurios buvo kurtos individualiai kiekvienam spektakliui pagal iš anksto turimą medžiagą, aprašymus, nuotraukas ir atspindėjo spektaklio idėją. Svečiai buvo sužavėti.

Keletas atsiliepimų iš padėkos laišku:

„Labai ačiū už fantastišką laiką Rokiškyje! Tai buvo taip puiku – mes jautėmės labai laukiami ir jūs taip gerai rūpinotės mumis! Jūs galite didžiulius šiuo festivaliu, ir visa tai jūsų pastangų dėka. Aš žinau, kad ir danų teatro trupė taip pat puikiai praleido laiką Rokiškyje ir Lietuvoje. Jie niekaip negali nustoti apie tai kalbėti, be to, jie susirado tiek draugų iš viso pasaulio.“ (Line Hauger, NEATA prezidentė, Danija)

„Labai ačiū!!! Mes jūsų labai ilgimės! Ir pasakojame apie jus visiems iš eilės čia, Meksikoje, apie jūsų dosnumą (tai vaišingiausia vieta iš visų, kur mums yra tekę būti), jūsų simpatiškumą ir visus gražius Lietuvos žmones.“
(Carlos Cruz, aktorius, Meksika)

„Norėčiau padėkoti už šią neįtikėtiną savaitę. Esu buvęs daugybėje festivalių, ir šis, Rokiškyje, buvo vienas iš geriausių“ (Jan Hnilička, aktorius, Čekija)

„Dar kartą norime jums visiems padėkoti už puikų teatro šventę, kurią suorganizavote! Mes jau trečia diena tik apie tai ir tekalbame, prisimename spektaklius, kūrybines laboratorijas ir visą festivalio atmosferą. Jūs tikri šaunuoliai!“ (Olga Buinova, režisierės asistentė, Estija)

Išpūdžiais apie festivalį savo straipsnyje dalijasi festivalio dalyvė iš Rusijos, Samaros apskrities, Jevgenija Gnedova.

**Jevgenija Gnedova, žurnalistė,
Pochvistnevo mėgėjų teatro
(Rusija) aktorė:**

Meksikoje dabar tikra vasara (kaip, beje, apskritus metus, mūsų, šiauriečių, akimis). Rusijoje, Permėje, turbūt jau pasnigo... Olandijoje jūra, vėjai ir tūkstančiai dviratininkų. Nesu tikra, kad kada nors vaikščiosiu Meksiko ar Tbilisio gatvėmis, bet... Argi gyvenimas ne toks, kokį jį mato žmonės? Jei atvirai, aš visiškai rimtai svarstau, kokia laiminga žvaigždė šviečia virš šio festivalio dalyvių ir žiūrovų, kad mums buvo lemta patirti šį įstabų išgyvenimą: pažvelgti į pasaulį skirtingų šalių ir kontinentų aktorių akimis. Ir padėti sukurti nuostabų įvykį – teatrų festivalį, kuriame nebuvo „vidutinių“ spektaklių – tik puikūs, ir kuriame nebuvo abejingų akių – jos visos švietė.

Mėgėjų teatras, kaip kartoją Aleksejus, režisierius iš Samaros

Cuaupanco teatro trupė (Meksika). W. Jimenez spektaklis vaikams „Katos siaubo pasaka“. Interrampa – 2009. Nuotr. Sigitas Daščioro

apskrities, – kilęs iš žodžio „mėgti“ (любительский театр от слова „любить“ – *vert. past.*). Tokio teatro aktoriai kartais eina į sceną po naktinės pamainos, kur iki paryčių taisė sulūžusį gamyklos konvejerį. Jie išleidžia visas savo vargas santaupas lėktuvo bilietui į svetimą šalį, kur turi įvykti didis stebuklas – teatras, kur jie išeis į sceną ir atvers žiūrovams geriausią savo sielos dalį. O pati sudėtingiausia užduotis laukia šios teatro šventės šeimininkų – sutikti ir sušildyti, pasirūpinti tūkstančiais smulkmenų, pasiekti, kad viskas įvyktų be menkiausios kliūties, be mažiausio užsikirtimo, išgauti kūrybiškumo, draugiškumo atmosferą. Ir priversti svečius įsimylėti jų šalį, jų miestą, jų rampos šviesas. Reikia sutikti, kad receptas labai sudėtingas ir sėkmė aplanko nedaugelį. Bet rokiškėnai čia tiesiog sublizgėjo.

Rokiškis, šiaurės rytų Lietuvos miestelis, pasitiko visu rudens grąžumu, nupraustas lietaus, apsipylęs prabangiais raudonai geltonais klevų lapais. Ir – ką tik suremontuotais

Kultūros centro pastatais, kuriuose įsikūręs Rokiškio liaudies teatras. Jau penkioliktąjį kartą festivalis „Interrampa“ čia pasitinka teatralus iš įvairiausių šalių ir kontinentų.

Festivalį pradėjo trupės iš Čekijos spektaklis „Antigonė“. Klasikinis siužetas visiems žinomas, ir žiūrovai, kurie sėdėjo ne tik salėje, bet ir scenoje, netrukus užmiršo, kad spektaklis vyksta čekų kalba. Viskas buvo suprantama: gyvenimo siūlo, neriamo Parkos, kukliai sėdinčios tiesiog tarp žiūrovų, neįmanoma nutraukti, kaip herojai besistengtų ir bekovotų... Teatro kalba specialių vertimų nereikalauja.

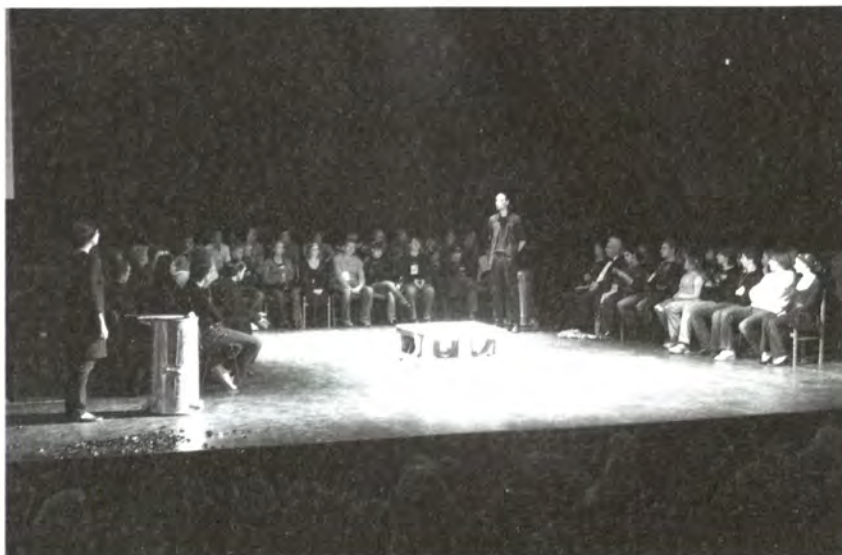
Vakarą tęsė aktoriai iš Gubachos, miestelio Rusijoje netoli Permės. Šampano! Žiūrovams ir ekspertams spektaklis sukėlė lengvo, maloniai nosį kutenančio vyno pojūtį. Jau nieji aktoriai vaidino A. S. Puškino „Grafą Nuliną“ linksmi, lengvai, su visa jaunystės energija ir džiaugsmu, su didžiuliu pasitenkinimu žmonių, be galo mylinčių savo užsiėmimą. Labai „rusiškas“, vaizdingas ir sodrus pasirodymas užkariavo visų širdis.

Talino teatras-studija „ART-Grotesk“. N. V. Gogolio spektaklis „Revizorius“. Interrampa – 2009. Nuotr. Sigitas Daščioro

Teatras Black Box Pangea (Danija). Spektaklis „FaustUS“ pagal G. Stain. Interrampa – 2009. Nuotr. Sigitas Daščioro

Dagmaro teatras-studija (Čekija). J. Anouilh–M. Samec spektaklis „Antigonė“ pagal Sofoklį. Interrampa – 2009. Nuotr. Sigitas Daščioro

Labai sunku susilaikyti ir nepradėti ilgų liaupsinančių tiradų kiekvienam matytam spektakliui, tad pasistengsiu trumpai apžvelgti nors keletą. Taigi Meksika. Spektaklis vaikams pagal meksikietiškas legendas apie žmones ir žvėris. Scenoje – tik du aktoriai. Bet! Jūs po poros minučių pamiršite šį faktą ir negalėsite patikėti savo akimis: kaleidoskopu keičiasi vos ne dešimtys personažų – lėlių ir žmonių. Artistiškai, plastiškai, puikiai kūną valdantys aktoriai – akrobatai – muzikantai – lėlių teatro specialistai. Beje, jie patys dar ir režisieriai! Nuostabiai gražus, režisūriškai išradingas, talentingai suvaidintas spektaklis. Lietuvių vaikučiai, kurių pakaušiai vos matėsi iš krėslų, sėdėjo kaip prikalti, neatitraukdami žvilgsnio nuo scenos, nors nesuprato nė žodžio. Bet puikiau – visi suprato visa kita, manau, ne blogiau nei jų bendraamžiai meksikiečiai. Dar vienas įrodymas, kad teatro kalba nežino sienų.

Monospektaklį „Ratas“ pagal J. Mandelštamo poeziją, kurį suvaidino rusų teatro Berlyne vadovas Grigorijus Kofmanas, festivalio ekspertas Gytis Padegimas pavadino aktoriniu žygdarbiu. Istorija – ratas. Ir niekas iš mūsų neturi teisės užmiršti apie neteisybes, nelaisvę, skaudulius, nors mus nuo jų skiria dešimtmečiai ar tūkstančiai kilometrų. Kur tas istorijos ratas pasisuks ir ką sutraiškys? Spektaklis apie laisvę ir nelaisvės erdvę. Jo kūrėjai apie jį kalba taip: „Nuo šerio-brendžio iki lempų žuvų taukų, nuo žydų maldos iki rusiškos raudos tarybinėje naktėje išsitrina laikas-erdvė, kurioje egzistuoja spektaklio herojus – Josifas Mandelštamas“.

Danai parodė spektaklį „FaustUS“ pagal G. Stain pjesę „Daktaras Faustas uždega šviesą“. Dar vienas puikus spektaklis. Jau vien dėl to, kad pamatytum šį visiškai originalų pastatymą, vertėjo atvažiuoti tūkstančius kilometrų. Trys aktoriai, trys Fausto, pardavusio sielą už elektros šviesos paslaptį, istorijos

variantai. Scenoje – šviesos ratas, iš kurio baisu išeiti, Margarita, kuriai visai nesinori ištiesti pagalbos rankos – o jeigu tai atsisuks prieš tave patį? O pagrindinė šuns pareiga – nepamiršti pasakyti „ačiū“ netgi už tai... kad tave užmuš. Mes, deja, gyvename pasaulyje, kur taip elgtis įprasta. Šioje pjesėje, parašytoje XX a. pradžioje – visos šiuolaikinės postinformacinės visuomenės baimės ir problemos. Nors tiesą sakant, manau, kad tai tik mano asociacijos, galbūt režisierė ir aktoriai savo kūrinys kodavo visai kitas mintis, bet tuo ir įdomūs geri spektakliai: žiūrovai atranda juose tai, ko turbūt kūrėjai net nebandė pasakyti. Ir tai įvyksta todėl, kad scenoje tiesiog susikuria savotiškas, savarankiškas gyvenimas.

Ir keletas minčių apie dar vieną šio festivalio spektaklį. „Strazdas“ pagal S. Gedos poemą pasakoja apie lietuvių poetą Strazdą. Spektaklį pastatė Rokiškio liaudies teatras, režisavo ir pagrindinį vaidmenį atliko Jonas Buziliauskas. Nežinau, kaip tai atsitiko, bet jau po keliolikos minučių nuo spektaklio pradžios akyse pradėjo tvenktis ašaros, nors scenoje nevyko nieko tragiško – tiesiog vystėsi istorija. Istorija Lietuvos, ir istorija žmogaus, poeto, šventiko atskalūno, mylėjusio savo liaudį ir atidavusio jai viską iki paskutinio siūlo. Iš ąsočio tekėjo pienas, iš moters bedugnėmis akimis lūpų – daina, iš merginų ir vaiko (šios šalies ateities) lūpų – juokas. Nesupratau, kodėl, bet jau įpusėjus spektakliui, šios mažai man pažįstamos šalies raudos, papročiai, liūdesys ir viltys pasirodė tokios savos... Jau ėmė atrodyti taip suprantama, apie ką dainuoja ta ramaus žvilgsnio moteris, koks seniai seniai pažįstamas medinių Strazdelio klumpių taukšėjimas – klumpių, kurias jis apaudavo tam, kuriam tuo metu labiausiai reikėjo... Taigi teatras nežino sienų... Ir – ačiū už festivalį!

*Iš rusų kalbos vertė
Neringa Danienė*

Kelionė pas tave...

Pasakojimas apie fotografa Albiną Kuliešį

KĘSTUTIS ČESNAITIS

Režisierius, dramaturgas

Lipdamas sraigtiniais bažnyčios varpinės laiptais Albinas, nešdamas ant pečių sunkų fotografo krepšį, ragino save spartinti žingsnį. Iki saulės laidos liko kelios minutės, danguje, prie horizonto – nyrantis rausvas Saulės diskas, liečiantis čerpėtus namų stogus, todėl fotografo judesiai, nustatant fotoaparato „Canon“ objektyvą į šviesulį, tikslūs. Vidinė intuicija šnabžda abejones: peršoks ar ne tą ribą? Spės ar nespės? Pas-taruoju atveju – apmaudu. Sėkmės atveju – džiaugsminga akimirka, kai šilta panoraminė miesto nuotrauka pajvairins naujai rengiamą kalendorių ar papildys būsimos parodos gamtos tema ekspoziciją. Spėjo.

Žvilgsnis

Pro langelį, kur šalia varpo, ant medinių dulkėtų grindų Albinas Kuliešis pagavo gyvenimo akimirka, savotiškai papildė savo kūrybos metraštį. Jame surašytos pirmos raidės ir mintys, kai baigęs Vilniaus 47-ąją technikos mokyklą ir įgijęs fotografo specialybę, jis 1978–1980 metais tarnauja Baltijos laivyne ir saugo sieną Suomijos įlankoje. Tada jam iš

Fotomenininkas Albinas Kuliešis.

Nuotr. Manto Kristijono Kuliešio

Lietuvos draugai bendramoksliai atsiunčia fotoaparata „Fed“ su kuriuo, kaip sako Albinas, prifatografavo nuotraukų apie jūrą ir jos atšiaurius uolėtus krantus tiek, kad grįždamas iš karinės tarnybos į namus, vežėsi pilną negatyvinių fotojuostų pridėtą lagaminą.

Trisdešimt kūrybinės veiklos metų, žinoma, susidėliojo į etapus. Metams bėgant, su patirtimi kaupiasi miestų vaizdai, žmonių grupės (portretai, aktai) eksponuojamų parodų temos. Kūrybinė patirtis realizavosi dviejuose meninės fotografijos albumuose „Kelionės po Lietuvą akimirkos“ (2007, 2008 m.). Nepastebimai vyresnis sūnus Mantas jam jau padeda maketuoti panoraminės nuotraukos, skirtas kalendoriams.

Palaipsniui jis susiranda savo traukos laukus: yra ilgametis Ukmergės almanacho „Es-kizai“ redakcinės kolegijos narys, tapo Rokiškio žurnalo „Prie Nemunėlio“ fotografu vien dėl jo gyvybingo ir nuolat ieškančio pokalbio kultūriniuose puslapiuose. Jam ne tas pats, kai atsilupinėjusios bažnyčių sienos ar griūvančios dvarų liekanos bado akis, skaudina žmonių abejingumu, nenoru atgaivinti mūsų tautos istorijos paveldą. Tose nuotraukose –

dalį laiko sustabdyta estetinė informacija. Kartais ji verčia skambinti pavojaus varpais... Nepastebimai per trisdešimt kūrybinės veiklos metų jis sudėliojo savo prioritetus, iš kurių: grožio siekimas išsiskiriantis. Po to – erdvės ir jų komponavimas. Stilingas ar natūralus fotografavimo stilius. Neišvengiamai menininkui iškyla ir provokuojanti dilema: kas svarbiau – forma ar turinys? Pagauti erdvę ir ją uždaryti fotografijoje gali kiekvienas pradedantysis. Tačiau kokia ta erdvė ir kaip ją parodysi fotografijose – tai jau aukštojo pilotažo manevras. Laikas atsijoja dirbtinius ir madingus kūrinius, vėliau atrodančius „sukaltais“ be gyvybės, manieringumas išlenda per koliažo daiktų įmantrybę. Madingos nuotraukos vėliau atrodo

lėkšti kadrai, pritemptos tariamu savo filosofiniu svoriu. R. Vikšraičio nuotrauka „Skerstuvės“ po tiek metų, išryškinusi kito gyvenimo talpumą, kai rodoma kaimo šventė prie vaišių stalo, pagaliau po -izmų bumo Vakaruose gavo prestižinį apdovanojimą...

Kartais per skubėjimą sugadinama daug gerų kadrai... Tada užpuola savigrauža... Stengiasi atsiriboti nuo negatyvių minčių, tam tikslui turi savo amuletą ir tiki užkalbėjimais prie Angelo sargo durų. Kartais neišsimiegojus pavėluojama į traukinį ar autobusą, dėl to iškyla kitokių problemų su projektų partneriais. Būta ir įvairių nelaimių, kai iš keturių fotoaparātų nedarė nė vienas. Kai susilaužius ranką, tenka įsigudrinti viena ranka laikyti fotoaparātą ir nuspausti mygtuką...

Šiomet, 2009 metais, jo penkiasdešimtmečio proga surengtos fotoparodos Panevėžyje, Fotografijos galerijoje, Kupiškio rajono bibliotekoje, Rokiškio J. Keliuočio bibliotekoje, Ukmergėje, Kėdainiuose,

Kavarske turėjo atgarsį tarp norinčių pamatyti fotografijas, kurioms Albinas sukūrė eiliuotus tekstus, tarsi vidinius žodinius impulsus, padedančius suprasti jo matymo lauką. Jo parodose vyrauja kelios temos, iš kurių fotografo raktas tikėtų dvejoms pažinimo durims. Pirmas raktas turi simbolinį pavadinimą „Trisdešimt akimirkų“, antras: „Meilės virazai“. O durys – tai Dievo pasaulis. Todėl neišvengiamai atradau priežastį: jo kūryboje (fotografijose ir eilėse) esančios gyvybingos veiklos šaknys, susidedančios iš žodžių jungties – Meilės ir Mirties – yra nepaliaujamai vykstantis procesas Gamtoje. Albino metraštyje sklindančios energijos perduoda mums pasakojimus per jo nostalgiskus ir lyriškus peizažus (ežero pakrantės, miško proskynos, gėlių laukai). Iš prigimties Albinas yra romantikas. Portretinės nuotraukos, kurias kaupia metų metus, dar sulauks savo ekspozicijos. Albino kūryba apie gyvenimo kelionę, vedančią pas Tave, yra išeities taškas ir viso to gyvybingumo priežastis...

Horizontas...

Kartais Grožis net ir įžymiems menininkams paspendžia spąstus: tampa per daug rafinuotas (modeliai stilizuotoje aplinkoje), tad priemonės tam perteikti suvienodėja, tampa banalios. Štai R. Dichavičiaus fotoalbumas „Žiedai tarp žiedų“ (1990), sukėlęs diskusijų audrą dėl aktų prikišamo nuogumo, turėjo savo epigonų gretas, dabar, kaip prisipažino šio albumo nuotraukų fotografas, daug kur pačiam nuotraukose išlenda sentimentalumas. Vadinas, nė vienas fotografas nėra apdraustas nuo nesėkmių ar paviršutiniškų darbų. Tada reikia įjungti savo cenzorių. Bet kuriuo atveju nuotraukoje pavaizduoti objektai turi būti nuoširdūs, tikroviški.

Todėl fotografika, einanti eksperimentų keliu (fotografuojama pro degtukų dėžutę ar paleidžiami dūmai ir vyro ar moters modeliui liepiama stovėti užvertus galvą), rizikuoja. Kartais pavyksta. Kartais – kadrus išmeti į šiukšlių dėžę...

Gamtos vaiku pavadinčiau fotografą Albiną Kuliešį, kuris Siesikų apylinkes pažįsta kaip savo fotostudiją „Žvilgsnis“ Ukmergėje. Todėl ir jubiliejinę parodą „Trisdešimt akimirkų“ 2009 metų vasarį, pirmiausia pradėjo eksponuoti tėviškėje, Siesikų bibliotekoje, kur sukvietė savo artimuosius, pažįstamus ir draugus. Vaizdinga Siesikų apylinkė: Siesikų ežeras ir šalia baigiami restauruoti Siesikų renesansinio stiliaus rūmai. Iš Siesikų yra kilę įžymių politikų, literatų, menininkų. Todėl Albinui Kuliešiui, kaip ir kitiems siesikičiams, erdvės grožio pajautimas susidėliojo natūraliai. O jaunystės kelionėse pasąmonėje užprogramuota natūralios gamtos vaizdų kaita. Jis surado savo nišą fotografijoje. Dėl to įkūręs Ukmergės kino ir foto draugiją ir tapęs jos pirmininku, spontaniškai surado klubo logotipą – sklendantį danguje paukštį ir žodinį pavadinimą – „Horizontas“.

Noriu plačiau apžvelgti fotografo Albino Kuliešio šiemet eksponuotą fotografijos darbų parodą „Du požiūriai“, rodytą Vokietijoje... Nuotraukas, kuriose paliesta amžinybės slinkties tema. Ją reikėjo pagauti... Pagavo... Padedant savo Angelui sargui...

Laiko medžiotojas

...Rodos, tik dabar, po tiek metų, sustojo kaimo kapinėse ir pajuto besidaužančią širdį: už tvoros į pušį atremtas kopėčias, paliktas, matyt, šakų genėtojo, o kapinėse – šalia pasvirusį nuo laiko paminklą su kryžiumi. Kokia natūrali kompozicija it daugiabalsė metafora stojosi prieš Albino akis!.. Nereikėjo pritempti ar retušuoti nuotrauką, bandyti laboratorijoje dirbtinai ją sendinti ar naikinti pašalines detales... Albinas pasirodė jam skirtu laiku ir reikiamoje vietoje vedamas savo Angelo

sargo... Tai minimalistinė, rodos, paprasta nespalsvota fotografija „Viltis“, kurioje aš matau literatūrinę užuomazgą. Juk fotografija turi pasakoti istoriją, seną, skaudžią ar linksmą, kartais net šokiruojančią. Albinas atrado Grožio ir Meno duris. Jas atverti, jeigu atsiveri pats... Jeigu esi nuoširdus sau ir kitiems...

Albinas yra „pasakorius“, sugeba pasakodamas intuityviai atskleisti savo vidines nuojautas ir priminti įdomias fotografavimo detales, rasti vis naujų pikantiškų akimirkų, kurios mane sugrąžina į tos dienos tėkmę ir kurios yra svarbios fotografui. Nuotraukose „Atverk“ ir „Išėjo“ matome tas skaudžias laiko rūdis, tos durys su spyňa, kurios simbolis šioje nuotraukoje: netekimo, prabėgusios kaimo šeimos gyvenimo atkarpa, nūnai tapusia dylančia istorija... Sunku tai suvokti ir priimti, kai matai Laiko slinktį... Ji neišvengiamai atsikartoja... Norim to ar ne... Liūdna? Yra džiaugsmingų akimirkų...

Albinas pateikia ir kitų gyvenimo spalvų. Meninei fotografijai aukotis reikia ne tik amato meistriškumo, bet ir lakios svajonės, kai erdvė, supanti ant tilto ir vedanti į jūrą plieskiant Saulės diskui ir debesėliui plaukstantis šalia, Albino nuotraukoje pavadinta „Ieškojimai“. Ak taip. Dar vienas Ikaro skrydžio mitas?.. Nenugalima svajonė paliesti Saulę... Kosmoso žvaigždė... Ar utopinis žmogaus troškimas? Ar toks ieškojimas iš karto nulemtas nesėkmės? Pakilk, sako Albinas, vadinas, palik savo žemiškus vargus ir bėdas... Pabūk Laisvas su tuo debesiu danguje... Kas žino, gal nenudegsi sparnų...

Albinas vertina juodai baltas fotografijas. Jose turinys neužgožiamas pašalinių spalvotų detalių – kampuotų ar apvalių. Dėmesį sutelki į nuotraukos fabulą, ieškai minties ir peno širdžiai. Mane visą laiką sustab-

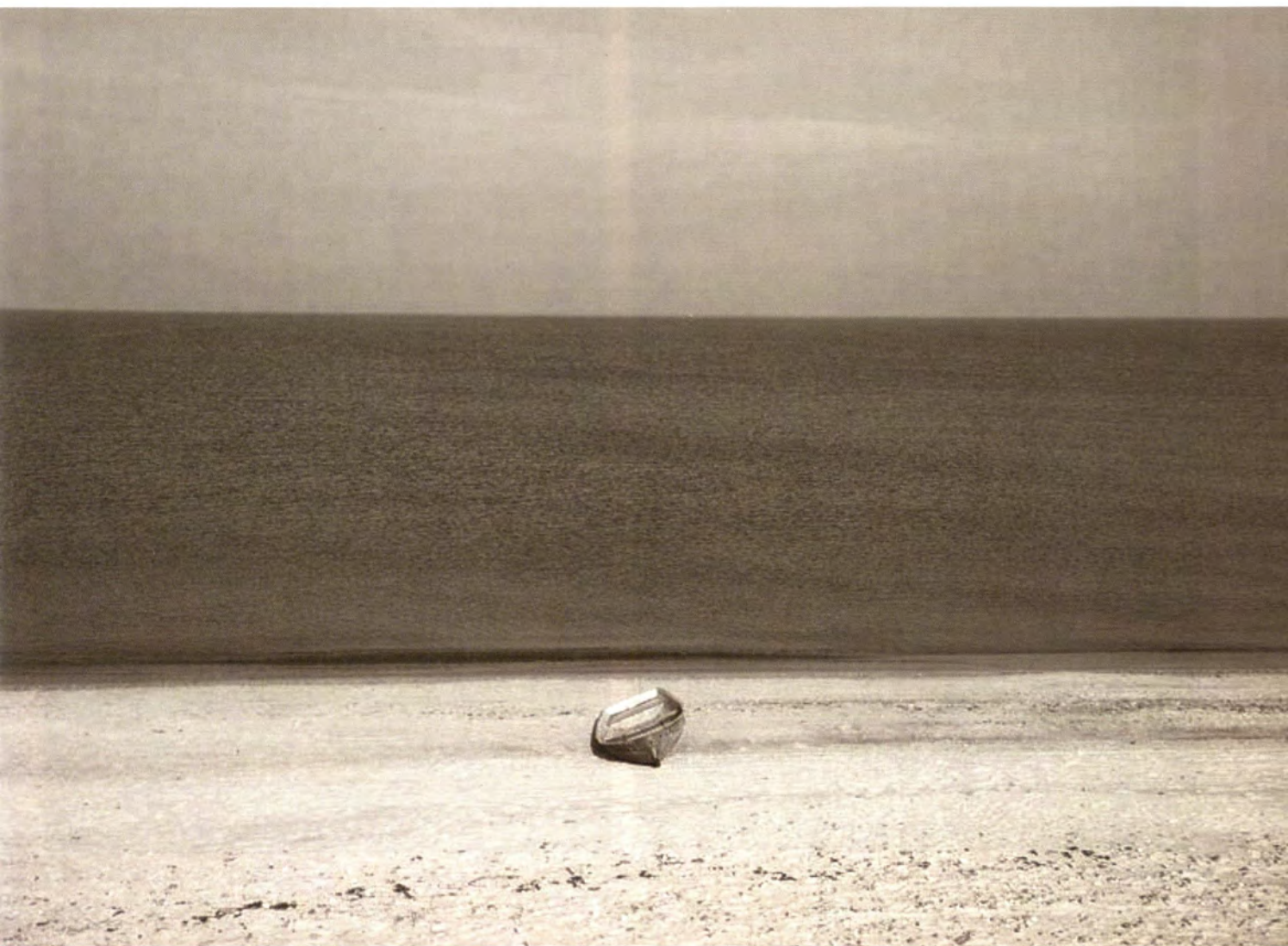
do toks vaikiškas prisiminimas prie jūros, kurią Albinas „pagavo“ nuo krantinės šalia nudžiūvusios ir jūros išmestos ant smėlio storos pušies šakos. Nuotraukoje „Legenda“ sugrįžo druskos išsėti vaikiški delnai, smėlio pilių statymas ir kuorai iš būtent tokių jūros nugludintų medžio atplaišų... Norisi romantiškai sušukti: sustok, akimirka žavinga!.. Ir išnyksta problemos, šeimyninės, turtinės, asmeninės (depresijos, kūno ligos), pajunti švarų sakralinį dvelksmą, kai buvai jaunas žmogutis su druska išsėtais delnais ir trūkinėjančia nuo saulės įdegusia ruda oda...

Tačiau Albino nuotraukose yra ir žiemos peizažų... Bet ten šaltis ne geliantis, bet dekoratyvus ir puošnus... Toks Laiko slinkties metraštininkas Albinas Kuliešis...

2007 metais išleistoje Albino Kuliešio poezijos knygoje „Žodžiai, kuriais tu netikėjai“ atradau Albino eilėraščių „Basas Angelas“, atskleidžiantį nemeluotą Albiną, jo širdį, kalbantį apie savo Angelą tarsi jis būtų amžinas jo Alter ego.

„Per sniegą baltas Angelas ateina – / Šaltam žvaigždėtam danguje. / Aš jo sparnų šnarėjimą girdžiu. / Jis neša meilės ugnį. / Jam nešalta / Prie jo ateina pasišildyt / Tūkstančiai širdžių. / O, baltasparni Angele, / Pažvelk šiąnakt pro mylimosios langą / Ir mano šilumą jai atiduok, / Pabūk sparnais apgaubęs jos sapnus, ir, jei gali, mane / Nuo ilgesio tu išvaduok. / Šią naktį basas Angelas per sniegą ejo / Ir nešė mano širdį savo delnuose. / Nebuvo snaigių danguje, / Nebuvo vėjo. / Ir mano siela tyliai skendo / Mylimosios plaukuose...

...Erdvė, kuri persmelkė bažnyčios varpinėje, kai Saulės diskas paniro į horizontą, yra prasminga tau, tavo mąstymui ir tampa kitu tramplynu naujam kūrybingam žingsniui... Į Kelionę...

Albinas Kuliešis. *Gyvenimas*

Albinas Kuliešis. *Atverk*

Albinas Kuliešis. *Išėjo*

Albinas Kuliešis. *Legenda*

Albinas Kuliešis. *Ieškojimai*

Albinas Kuliešis. *Kvietimas*

Albinas Kuliešis. *Viltis*

Langinių tapymo plenerai Rokiškyje

Nuo idėjos iki įgyvendinimo

ARŪNAS AUGUTIS

Dailininkas

Pastaruoju metu sparčiai besikeičianti, gražėjanti Lietuva verčia kiekvieną miestą ir miestelį ieškoti savo tapatumo arba, kitaip sakant, išskirtinių, individualių bruožų. Kiekvienas miestas ir regionas stengiasi garsintis savo istorija, etniniu ir kultūriniu paveldu, unikaliais gamtos kampeliais, kulinarinėmis tradicijomis, architektūra. Kodėl tai yra būtina? Todėl, kad žinomi, įdomūs ir garsūs miestai privilioja daugiau turistų bei investuotojų. Juose verda gyvenimas, „sukasi“ pinigai, gaminamos prekės, suteikiamos paslaugos, mažėja bedar-

bystė, klesti menai ir amatai. Vienas iš būdų atkreipti į mūsų miestą apsilankiusiųjų dėmesį galėtų būti ryškių Aukštaitijos etnokultūrinių bruožų atskleidimas, nes kuo toliau, tuo labiau Rokiškis tampa svarbiu šio regiono kultūriniu centru.

Viena iš įdomiausių ir labiausiai apleistų Rokiškio vietų yra centrinė miesto gatvė (Respublikos g-vė). Rokiškėnai dažnai pavydi aplinkinių rajonų miestams, kurių pagrindinėse gatvėse puikuoja mūriniai daugiaaukščiai pastatai, nes mūsų centrinė gatvė su tarpukario metais (ar dar seniau) statytais vienaaukščiais

mediniais namais labai primena kaimo „ūlyčią“. Tačiau šis miesto „trūkumas“ gali pavirsti didžiuliu privalumu, jei teisingai sudėliosime akcentus, pabrėšime būdingus aukštaitiškos architektūros bruožus, pademonstruosime tautinius ornamentus ir spalvines namų dažymo subtilybes. Pats geriausias tokių sprendimų pavyzdys galėtų būti Nidos miestas, kur senoji žvejų gyvenvietės architektūra, tinkamai tvarkoma ir prižiūrima, tapo vienu iš turistų bei poilsiautojų traukos faktorių. Tiesą sakant, mintys apie Rokiškio langinių tapymo plenerus gimė būtent ten.

5-ojo langinių tapymo plenero dalyviai (iš kairės): Edmundas Petrovas, Arūnas Stančikas, projekto idėjos autorius ir kuratorius Arūnas Augutis, Sigutė Klemkaitė, Asta Keraitienė, Žilvinas Vaičiūnas, Reda Uogintienė, Sigitas Daščioras, Arūnas Uogintas, Rimvydas Pupelis, projekto autorė Nida Lungienė, Edmundas Birgėla, Ligitas Keraitis, tūpi – jauniausias plenero dalyvis Viktoras Birgėla.
Nuotr. iš Rokiškio kultūros centro archyvo

Apie lietuvišką namą

Pradėkime iš toliau. Štai dvi lietuviškos mįslės: „Šimtą metų jis gyveno, kol sulinko ir paseno“ ir „Stiklo akys graudžiai žiūri, kad šiaudinė jo kepurė“. Atsakymas vienas ir tas pats – namas.

Lietuviui namas visada buvo labai svarbi gyvenimo dalis. Seniau jis netgi buvo tapatinamas su gyva būtybe. Pažiūrėkite: šiaudinis stogas – plaukai, durų anga – burna, langai – akys, priebutis (liaudiškai „gonkelis“) – nosis. Namo statymo sunkumai – tarytum skausmingas žmogaus atėjimas į šį pasaulį. Galbūt todėl tiek daug tradiciniame lietuviškame name ornamentų, pjaustinių, drožinių, įdomių ir netikėtų architektūrinių akcentų, kur susijungia funkcionalumas ir puošybos elementai.

Svarbiausi puošybos akcentai aukštaitiškame name susitelkę skliautuose, languose, duryse ir prieangiuose. Išraiškingo profilio bei ornamentikos randame skliautų vėjalentėse ir stogų lėkiuose (žirgeluose).

Tačiau pagrindinis mūsų plenerų objektas – langas, o tiksliau tai, kas dengia langą – langinės. Sprendžiant iš senųjų liaudies tikėjimų, langas (kaip ir slenkstis) buvo dvasinė riba tarp svetimo ir savo pasaulio: šiapus – saugu, o už lango žmogaus tyko įvairūs pavojai, gamtos stichijos.

Pirkios lango, kaip ribos tarp dviejų skirtingų pasaulių, prasmę ryškiai atsekame gimtųjų papročiuose. Tam, kad kūdikis lengviau gimtų, nėščiajai buvo draudžiama landžioti pro langą. Tėvas, norėdamas, kad gimtų ne mergaitė, o sūnus, priešingai, paprašytas pribuvėjos atnešti malkų vandeniui pašildyti, jas paduodavo tikrai pro langą.

Šiais laikais (2002 m.) tapytos langinės Kurklių kaime (Anykščių r.).

Jei kurioje nors šeimoje buvo mirę vienas po kito keletas kūdikių, naujagimių vežantiems krikštyti kūmams taip pat paduodavo pro langą. Taip priimdavo ir jį pakrikštytą. Viena senųjų tikėjimų užrašyme sakoma, kad prieš taip kūdikį paduodant krikštatėviams reikia jį dar triskart apnešti aplink pirkios kaminą. Paskui tuo momentu, kai priėmė jį pro langą paduoda krikštamotei į rankas, reikia juodam gaidžiui ir juodai vištai nukirsti galvas taip, kad vienon lango pusėn kristų jų galvos, kiton kūnas. Įdomu, kad panašiai buvo elgiamasi ir senovės Graikijoje. Kūdikį išnešant ne pro duris, bet pro langą buvo siekiama suklaidinti mirties deivę, kuri savo aukos tykanti prie durų.

Jau minėjau, kad lietuviškoje tautosakoje langas labai dažnai lyginamas su akimis, o kadangi naktį žmonės miega užmerkę akis, tai randame dar vieną panašumą tarp namo ir žmogaus veido – nakčiai namas pasiruošęs tada, kai sutemus uždaromos langinės.

Apie langinių dekoravimo tradicijas

Taigi – langinės. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas taip nusako šio žodžio reikšmę: „Medinės durelės langui iš oro (išorės) uždaryti“; o žodžio rašybos iliustravimui pateiktas sakinytis skamba taip: „Dailiai išmargintos langinės“. Ne vienoje aukštaitiškoje dainoje nuskamba žodžiai apie „maliavotas lunginyčias“. Langinės, kaip lietuviško namo elementas, atsirado XVIII amžiaus pabaigoje – XIX amžiaus pradžioje. Jos skirtos apsaugoti namą nuo prašalaičių, nes šis laikotarpis dėl karų ir kitų suirutų mūsų tėviškėje buvo itin neramus.

Nė viename Lietuvos regione langinėms neskiriamas toks didelis dėmesys kaip Aukštaitijoje. Geriausias to įrodymas galėtų būti 1957 metais Vilniaus valstybinėje grožinės literatūros leidykloje išleista knyga „Lietuvių liaudies menas. Architektūra (Pirmoji knyga)“. Iš 42 iliustracijų, kuriose pristatomi langų

Vidurio Aukštaitijos langinės su rombo ornamentu

Vidurio Aukštaitijos langinės su apskritimais ir šešiakampėmis segmentinėmis žvaigždėmis

puošybos elementai (tarp jų ir langinės) tik 7 priskiriamos kitiems regionams: 1 – Žemaitijai (Gruzdžiai) ir 6 – Dzūkijai (Trakai ir Druskininkai). Reikia pastebėti, kad langinės labai populiarios Pamarėje ir Neringoje. Beje, šioje knygoje dekoruotų ar drožinėčių langinių iš Rokiškio krašto nepateikiama, bet randame langinių iš visų artimiausių kaimyninių rajonų: Zarasų, Utenos, Kupiškio, Biržų, Pakruojo, Ukmergės, Pasvalio.

Pamėginkime pasiaiškinti, kokiais būdais puoštos langinės. Puošybą galėtume suskirstyti į keturias grupes: 1) simetriški geometriniai ornamentai, susidarantys jungiant langinės lentas apie kelis centrus; 2) iškilus simetriškas geometrinis rombo pavidalo ornamentas (dažniausiai dažomas kita spalva); 3) drožinės (reljefinės) langinės, kuriose dažniausiai vaizduojami augaliniai motyvai ir 4) tapybinė puošyba.

Tapytos langinės. Kas buvo vaizduojama?

Kadangi tai ir yra mūsų plenerų objektas, plačiau prie šio langinių puošybos būdo ir apsistokime. Taigi langinės – tai medinės durelės langui uždaryti, sudarytos iš rėmo, kurio viduje išdėstytos 2–3 plokštumos, atskirtos horizontaliomis lentelėmis. Vidinės plokštumos (liaudiškai vadinamos „filingais“) ir yra ta vieta, kuri prašyte prašosi dekoruojama.

Tapytose arba kaip liaudyje sakydavo „maliavotose“ langinėse dažniausiai buvo vaizduojami augaliniai motyvai. Visų pirma tas pats „pasaulio medžio“ motyvas kaip ant kraitinių skrynių bei kaimo meistrų padarytų spintų durų.

„Pasaulio medžio“ simbolis mus pasiekė labai supaprastintas – dažniausiai vaizduojamas, kaip simetriška, įvairialapė, įvairiažiedė vazone pasodinta gėlė.

Ant kraitinių skrynių, spintų durų, langinių, verpsčių, ąsočių, margučių

Stilizuotų augalų motyvai (pagal Mariją Gimbutienę).

Jauniausias plenero dalyvis Viktoras Birgėla.
Nuotr. Arūno Augučio

vaizduojamas „pasaulio medis“ pasižymi tomis pačiomis savybėmis: 1) yra simetriškas arba disimetriškas; 2) jis šakojasi į tris atšakas (magiškas skaičius 3); 3) augalas vaizduojamas dekoratyviai (nerealistiškai), naudojami net fantastiniai elementai; 4) neretai ant medžio patupdomi paukščiai ar kita gyvybė.

Kaip jau minėta, dažniausiai pasitaikantis motyvas – tai „pasaulio medis“, tačiau yra ir kitokių motyvų. Labai mėgstamas rombas – aktyvumo simbolis. Plačiai naudojamas lietuvių tautinėse juostose ir turi daug prasmių: žemė, saulė, diena, moteris, ugnis, vainikas.

Nedažnos, bet įdomios langinės su apskritimais ir segmentinėmis šešiakampėmis žvaigždėmis, kurios lietuvių ornamentikoje reiškia Saulės simbolį ir labai dažnai randamos ant verpsčių.

Pasitaikydavo ir visokiųjų kitokių motyvų, pvz., šachmatine tvarka išdėstytų kvadratėlių. Kvadratas – tai pastovumo, statiškumo simbolis. Žemės ženklas, kartu simbolizuojantis ir keturis metų laikus, keturis žmogaus gyvenimo laikotarpius: kūdikystę, vaikystę, jaunystę ir senatvę.

Galima konstatuoti, kad langinių dekoravimo motyvų būta gerokai daugiau, bet, deja, iki mūsų laikų neišliko, todėl galimos šios tokios improvizacijos, atsargiai naudojant įvairiausių autentišką tautodailės ir etnokultūrinę medžiagą. Tai puošybės elementai, kurių randame keramikos dirbiniuose, margučiuose, audinių ir tautinių lietuviškų juostų raštuose, baldų, verpsčių, drožinių ornamentuose.

Langinių tapymo spalvos

Langines dažniausiai dekoruodavo kaimo meistrai. Dažus naudodavo tuos pačius kaip ir namui dažyti, todėl ištapytos langinės pasižymi ne ryškiomis, o prislopintomis spalvomis, kurios būdingos visai lietuvių tautodailei. Vyrauja santūrios tamsios ir šviesios rudos, neryšios žalios, melsvos, gelsvos spalvų subtilūs tonai. Mėgiama langinių spalva ir balta. Apskritai viso lietuvių liaudies meno spalviniai deriniai pastovūs – ir audinių raštų, ir kraitinių skrynių, ir margučių. Reikėtų tik atkreipti

dėmesį į tai, jog aukštaičiams būdingas šviesesnis ir švelnesnis koloritas negu žemiaičiams ir suvalkiečiams, o pamario gyventojai langines dažė tik balta ir ryškiai mėlyna spalva, kuri Aukštaitijoje iš viso buvo nepopuliari.

Tradiciškai „filingai“ (įsprūdai) dažomi tamsesne spalva (pasitaiko ir atvirkščių variantų), o juos jungiančios lentos šviesesne spalva. Dažnai dažas tik pašviesinamas balta spalva ir gaunamas šviesesnis tos pačios spalvos tonas. Dar pridėję baltą spalvą, kuria išdažydavo įsprūdo kraštus, gaudavo trijų tonų derinį, kuris nubrėždavo langinės konstrukciją.

Pagrindinis tapybinis plotas yra langinės vidurinė dalis. Langinių tapytojais nekopijuodavo natūros, todėl gėlės – „pasaulio medžiai“ – buvo tapomos pačiomis įvairiausiomis spalvomis – vietoj žalios meistras galėjo naudoti baltą, juodą, rudą ir kitas spalvas. Ant vieno augalo esantys žiedai galėjo būti tapomi visomis įmanomomis spalvomis.

Plenerų organizavimas

2005 metais Rokiškio kultūros centras parengė tarptautinį projektą „Sėlijos krašto tradicinio ir šiuolaikinio folkloro šventė „Kur aisiu aisiu“. Greta koncertų bei kitų kultūrinių renginių buvo atidarytas ir pirmasis langinių tapymo pleneras. Didžiąją plenero dalyvių dalį sudarė Rokiškio dailininkų klubo „RODA“ nariai, tačiau pasikvietėme ir svečių – dailininkų iš Šiaulių bei Zarasų. Kūrybinis bendradarbiavimas pasiteisino. Dailininkai buvo sužavėti puikiu plenero organizavimu, darbo sąlygomis, kultūrine programa, o kultūros centras plenero rezultatais – restauruotomis senomis bei naujai padarytomis spalvingai ištapytomis langinėmis, kuriomis pasipuošė

pagrindinė Respublikos gatvė Rokiškyje.

Po pirmosios sėkmės nuspręsta projektą tęsti, ir štai 2009 metų vasarą įvyko jau penktasis langinių tapymo pleneras Rokiškyje. Visų šių projektų autorė ir organizatorė – Nida Lungienė. Plenerų metu ne tik tapomos langinės, bet skaitomos paskaitos ir yra galimybė gauti Švietimo centro kvalifikacijos kėlimo pažymėjimą ne tik dalyviams, bet ir visiems klausytojams. Paskaitas skaitė etnologas Libertas Klimka, Lietuvos etnomologijos muziejaus mokslinis bendradarbis Jonas Vaiškūnas, Rokiškio krašto muziejaus darbuotojos Marytė Mieliauskienė ir Dalia Kiukienė bei kiti. Kultūrinių programų metu Rokiškio krašto folklorą pristatė ansamblis „Gastauta“, o liaudies teatras rodė spektaklius. Dalyviams organizuojamos ekskursijos į Rokiškio krašto lankytinas vietas.

Plenerą ketverius metus finansavo Kultūros rėmimo fondas ir Rokiškio rajono savivaldybė, o 3-įjį – Europos Sąjungos fondai.

Plenerai vyksta Rokiškio kultūros centre, o 4-asis, vykęs kartu su pirmuoju švilpynių lipdymo pleneru (tai taip pat Arūno Augučio idėja), persikėlė į Rokiškio rajone esantį Salų dvarą.

*Dailininkai Reda (kairėje) ir Arūnas Uogintai iš Šiaulių.
Nuotr. Nidos Lungienės*

Penkių langinių tapymo plenerų patirtis (2005–2009 m.). Dalyviai ir pagrindinės temos

Penkiuose pleneruose dalyvavo 61 dailininkas ir medžio meistras iš Lietuvos (Šiaulių, Šakių, Panevėžio, Zarasų r., Dusetų, Rokiškio bei Obe-

lių) bei Latvijos r., kurie ištapė 142 langines (daugiau kaip pusę iš jų dar ir restauravo), 1 duris (dvidures), kraičių skrynią, pagamino vėjalentes ir lėkius. Tapytomis langinėmis pasipuošė 29 Rokiškio miesto Respublikos, Kau-no, Kėstučio, Ažuolų, Sodų gatvių, Rokiškio rajono, Jūzintų, Kamajų, Antakriaunių ir Salų kaimų namai. Šia idėja pamėginome užkrėsti ir apskrities centrą – ištaipytos dailės galerijos „Menų namai“ langinės Panevėžyje.

*5-ojo plenero darbai.
Nuotr. Nidos Lungienės*

**1-asis langinių tapymo
pleneras Rokiškyje 2005 m.**

Dalyvavo 12 dailininkų:

Eugenijus Raugas (*Dusetos,
Zarasų r.*)
Petras Rakštikas (*Šiauliai,
Šiaulių universiteto (ŠU)
Dailės fakulteto docentas*)
Edmundas Birgėla (*Šiauliai, ŠU
Dailės fakulteto dėstytojas*)
Asta Keraitienė (*Rokiškis*)
Ligitas Keraitis (*Rokiškis*)
Sigitas Daščioras (*Rokiškis*)
Sigutė Klemkaitė (*Rokiškis*)
Rimvydas Pupelis (*Rokiškis*)
Edmundas Petrovas (*Rokiškis*)
Žilvinas Vaičiūnas (*Rokiškis*)
Arūnas Augutis (*Rokiškis*)
Eugenijus Deksnys (*Rokiškis*)

Restauruotos ir ištaipytos
26 langinės ant 5 namų.

Tematika:

„Pasaulio medžio“ motyvas.
Dangaus (astronominiai) kūnai
(saulė, mėnulis, žvaigždės).
Lietuviški mitologiniai ženklai.
Tautiniai ornamentai.
Šriftas (tekstas).

**2-asis langinių tapymo
pleneras Rokiškyje 2006 m.**

Dalyvavo 15 dailininkų:

Anda Svarane (*Jekabpilis, Latvija*)
Jolanta Abele (*Jekabpilis, Latvija*)
Edmundas Birgėla (*Šiauliai, ŠU
Dailės fakulteto dėstytojas*)
Ligitas Keraitis (*Rokiškis*)
Asta Keraitienė (*Rokiškis*)
Sigitas Daščioras (*Rokiškis*)
Sigutė Klemkaitė (*Rokiškis*)
Edmundas Petrovas (*Rokiškis*)
Žilvinas Vaičiūnas (*Rokiškis*)
Arūnas Augutis (*Rokiškis*)
Eugenijus Deksnys (*Rokiškis*)
Arūnas Uogintas (*Šiauliai, ŠU
Dailės fakulteto docentas*)
Artūras Stančikas (*Panevėžys*)
Vladas Belovas (*Rokiškis*)

Restauruotos ir ištaipytos
34 langinės ant 6 namų.

Tematika:

„Pasaulio medžio“ motyvas.
Geometrinė ornamentika.
Baltiški mitologiniai ženklai.
Tautiniai ornamentai.
Mitologiniai ir totemų ženklai.

**3-iasis langinių tapymo
pleneras Rokiškyje 2007 m.**

Dalyvavo 11 dailininkų:

Asta Keraitienė (*Rokiškis*)
Lolita Rugytė (*Šakiai*)
Vladas Belovas (*Rokiškis*)
Sigutė Klemkaitė (*Rokiškis*)
Edmundas Petrovas (*Rokiškis*)
Romualdas Pučekas (*Dusetos,
Zarasų r.*)
Arūnas Augutis (*Rokiškis*)
Eugenijus Deksnys (*Rokiškis*)
Arūnas Uogintas (*Šiauliai, ŠU
Dailės fakulteto docentas*)
Reda Uogintienė (*Šiauliai*)
Eugenijus Raugas (*Dusetos,
Zarasų r.*)

Ištaipyta 16 langinių ant 3 namų,
sukurta stenografinė langinė
folkloro renginiams, restauruota
ir ištaipyta kraičio skrynčia.

Tematika:

„Pasaulio medžio“ motyvas.
Geometrinė ornamentika.
Figūrinės kompozicijos.
Tautiniai ornamentai.
Heraldiniai motyvai.
Šriftas (tekstas).

*1-ojo langinių tapymo Rokiškyje
plenero dalyviai. Pirmoje eilėje:
Asta Keraitienė, Edmundas Petrovas,
Sigita Klemkaitė, Rimvydas Pupelis ir
Ligitas Keraitis. Antroje eilėje:
Eugenijus Raugas (iš Zarasų),
Edmundas Birgėla (iš Šiaulių),
Arūnas Augutis (plenero kuratorius),
Sigitas Daščioras, Žilvinas Vaičiūnas
ir Petras Rakštikas (iš Šiaulių).
Nuotr. iš Rokiškio kultūros centro
archyvo*

4-asis langinių tapymo pleneras Rokiškyje 2008 m.

Dalyvavo 11 dailininkų:

Asta Keraitienė (*Rokiškis*)
Asta Radvenskienė (*Panevėžys*)
Sigitas Daščioras (*Rokiškis*)
Sigutė Klemkaitė (*Rokiškis*)
Edmundas Petrovas (*Rokiškis*)
Žilvinas Vaičiūnas (*Rokiškis*)
Arūnas Augutis (*Rokiškis*)
Diana Rudokienė (*Panevėžys*)
Arūnas Uogintas (*Šiauliai, ŠU Dailės fakulteto docentas*)
Alvydas Stauskas (*Dusetos, Zarasų r.*)
Petras Rakštikas (*Šiauliai, ŠU Dailės fakulteto docentas*)

Epizodiškai plenerė dalyvavo:

Reda Uogintienė (*Šiauliai*)
Anda Svarane (*Jekabpilis, Latvija*)
Daina Saulevicia (*Jekabpilis, Latvija*)
Eugenijus Raugas (*Dusetos, Zarasų r.*)

Restauruotos ir ištaipytos
38 langinės ant 8 namų.

Tematika:

„Pasaulio medžio“ motyvas.
Geometrinė ornamentika.
Figūrinės kompozicijos.
Tautiniai ornamentai ir etnografiniai daiktai.
Gyvūnijos motyvai.
Šriftas (tekstas).
Heraldiniai motyvai.
Dangaus (astronominiai) kūnai (saulė, mėnulis, žvaigždės).

5-asis langinių tapymo pleneras Rokiškyje 2009 m., skirtas Lietuvos tūkstantmečiui

Dalyvavo 12 dailininkų:

Asta Keraitienė (*Rokiškis*)
Ligitas Keraitis (*Rokiškis*)
Sigitas Daščioras (*Rokiškis*)
Sigutė Klemkaitė (*Rokiškis*)
Edmundas Petrovas (*Rokiškis*)
Žilvinas Vaičiūnas (*Rokiškis*)
Arūnas Augutis (*Rokiškis*)
Reda Uogintienė (*Šiauliai*)
Arūnas Uogintas (*Šiauliai, ŠU Dailės fakulteto docentas*)
Rimvydas Pupelis (*Rokiškis*)
Edmundas Birgėla (*Šiauliai, ŠU Dailės fakulteto dėstytojas*)
Artūras Stančikas (*Panevėžys*)
Edmundui Birgėlai padėjo sūnus Viktoras.

Restauruotos ir ištaipytos
28 langinės ant 7 namų.

Tematika:

„Pasaulio medžio“ motyvas.
Geometrinė ornamentika.
Gyvūnijos motyvai.
Tautiniai ornamentai.
Heraldiniai motyvai.
Natiurmortas.
Portretas.
Archeologiniai objektai.
Lietuvos tūkstantmečio emblema.

Langinių tapymo plenerų pagrindiniai principai

Penkerių langinių tapymo plenerų patirtį galima apibendrinti taip (nors šie penki punktai nėra neginčijami):

1) kūryba yra kolektyvinė. Dėl riboto plenero laiko ir langinių skaičiaus dailininkai susiskirsto į grupes. Meninio sprendimo ieško visa grupė, kol randa bendrą sutarimą;

2) langinių dekoravimo spalvos derinamos prie bendro namo sienų, stogo ir langų kolorito;

3) pageidautina, kad langinės pabrėžtų pastato paskirtį, šeimos, gyvenančios name, ypatumus, vietines tradicijas, heraldinius ar tautosakinius motyvus;

4) reikėtų paisyti namo gyventojų nuomonės arba atsižvelgti į jų pageidavimus (taip, kad nesikirstų su dailininkų idėjomis);

5) subtiliai išlaviruoti tarp langinių dekoravimo tradicijų ir šiuolaikinio požiūrio į meno objektą.

Plenerų tikslas – atgaivinti langinių tapymo tradiciją – sėkmingai vykdomas, nes atsiranda vis daugiau ir daugiau norinčiųjų pasigaminti ir ištaipyti langines.

Tarptautiniam vargonų muzikos festivaliui, skirtam čekų muzikui, pedagogui, vargonininkui Rudolfui Lymanui – dešimt metų

STANISLAVA JUŠKIENĖ

*Panevėžio kolegijos Rokiškio filialo vadovė,
Dešimtųjų tarptautinių vargonų muzikos festivalių,
skirtų čekų muzikui, pedagogui, vargonininkui
R. Lymanui, pirmininkė*

Senosiose Rokiškio kapinėse tarp kitų paminklų stovi apsami-
nojęs, senove dvelkiantis paminklas
didžiajam čekų sūnui, visą savo
gyvenimą atidavusiam nedidelio
šiaurės rytų Lietuvos miestelio
žmonėms; Rokiškio vargonininkų
mokyklos įkūrėjui, direktoriui, var-
gonininkui, nuostabiam pedagogui
Rudolfui Lymanui. Užsuka jo ap-
lankyti giminės, atvykę kraštiečiai,
festivalio organizatoriai, dalyviai,
svečiai, sustoja atsitiktiniai praeiviai,
kartais kapo ieško besidomintys jo
asmenybe, ieškantys vargonavimo
šaknų Rokiškyje.

Rudolfo Lymano veikla Rokiškio
krašto kultūrai buvo ypač svarbi, to-
dėl jo atminimas deramai saugomas,
tęsiamos jo pradėtos vargonavimo
tradicijos.

Svarbus įvykis Rokiškio miestui
buvo, kai Panevėžio kolegijos Ro-
kiškio filiale (tuo metu – Rokiškio
kolegijoje) pradėti rengti muzikos
pedagogai – bažnyčios vargoninin-
kai. Entuziastų grupė tol beldėsi į
Rokiškio rajono savivaldybės, Lietu-
vos kultūros ir švietimo ministerijų
duris, kol buvo leista pagal parengtą
programą pradėti vykdyti studijas.
Buvo pastatyti vargonų meistro
A. Šauklio vargonai, susirinko pir-

mieji studentai. Jų šventinimas
bažnyčioje, nedrąsūs prisilietimai
prie vargonų, nuolatinis įdomus, bet
sunkus darbas. Entuziazmo netrūko
nei dėstytojams, nei studentams:
vargonų garsai pro mokyklos lan-
gus sklido iki vėlyvo vakaro. Pir-
mieji pasirodymai tėvams, miesto
visuomenei. Pirmoji absolventų
laida. Nuo to laiko praėjo nemažai
metų, parengta dešimtys jaunųjų
vargonininkų, kurie sėkmingai dirba
Lietuvos bažnyčiose.

Panevėžio kolegijos Rokiškio
filiale ir dabar rengiami vargoni-
ninkai. Tik ateinantys studijuoti
ne tokie kaip pirmieji: be didelio
entuziazmo, be noro atsakingai ir
kruopščiai studijuoti, be dvasinio
polėkio.

Kitas labai svarbus įvykis, sėk-
mingai įsiliejęs į Rokiškio kultūrinį
gyvenimą – tarptautinio vargonų
muzikos festivalio, skirto čekų mu-
zikui, pedagogui, vargonininkui R.
Lymanui, pradžia. Pirmasis festivalis
truko vieną dieną Rokiškio Šv. Mato
bažnyčioje, vėliau plėtėsi: vyko
koncertai Panevėžyje, Biržuose,
Kamajuose, Jūzintuose, Obeliuose,
Suvainiškyje, Juodupėje, Pandėlyje,
Panemunyje. Nuo vienos dienos
iki dviejų mėnesių, nuo vieno iki

penkiolikos koncertų. Per dešimt
metų festivalyje dalyvavo atlikė-
jai iš Lietuvos, Latvijos, Čekijos,
Austrijos, Vokietijos, Belgijos.
Chorai, kameriniai ansambliai, pu-
čiamųjų orkestrai, vargonininkai,
solistai, duetai, atlikėjai, grojantys
kitais instrumentais. Didžiausio
klausytojų susidomėjimo sulaukė
Klaipėdos universiteto pučiamųjų
orkestras, atlikęs programą kartu
su vargonais, solistai V. Noreika,
E. Kaniava, J. Leitaitė, smuiko
virtuozas Martynas Švėgžda von
Bekkeris, Lietuvos nacionalinės
filharmonijos kamerinės muzikos
ansamblis „Musica humana“, kame-
rinis ansamblis „Vilniaus arsenalas“,
Lietuvos žemės ūkio ministerijos
choras, Agluonos bazilikos jauni-
mo choras, Vilniaus Arkikatedros
bazilikos jaunimo choras, visi var-
gonininkai iš Čekijos ir kiti atlikėjai.
Pirmaisiais metais prieš kiekvieną
koncertą baimintis dėl klausytojų
gausos, bet ta baimė greitai dingo.
Be to, klausytojai nelygūs, kartais
vienas geras klausytojas gali atstoti
penkiasdešimt. Svarbiausia, kad be-
veik visiems atlikėjams nebuvo taip
svarbu: kiek jų klausėsi – trys šimtai
ar šimtas. Visur ir visada programą
jie atliko nuoširdžiai.

Nesvarbu, kur koncertuota – Rokiškyje ar mažuosiuose miesteliuose, visur buvo juntama didžiulė meilė ir pagarba klausytojams, o jie atsidėjo atidžiu klausymusi, gėlėmis, nuoširdžiais plovimais, gražiais padėkos žodžiais.

Festivaliai baigdavosi konferencijomis, kuriose buvo analizuojami įvairūs kultūros klausimai: Rudolfo Lymano gyvenimas ir veikla, kalbama apie menų sintezę, apie muzikos įtaką dvasiniam žmogaus tobulėjimui ir apie kitus svarbius kultūros dalykus.

Dviejuose jaunųjų vargonininkų konkursuose dalyvavo atlikėjai iš Lietuvos ir Latvijos.

Prie Panevėžio kolegijos Rokiškio filialo atidengtas koplytstulpis, kurį padovanojo Čekijos ambasada Lietuvoje ir čekų skulptorius Jaroslav Buncko, Rokiškio krašto muziejuje surengtos parodos apie čekų kultūrą, Rokiškio J. Keliuočio viešojoje bibliotekoje – apie knygų leidybos meną Čekijoje.

Rengiant penktąjį vargonų muzikos festivalį, buvo išleista knyga apie Rudolfą Lymaną. Tai pirmasis leidinys apie šią iškilią asmenybę.

Pirmojo jaunųjų vargonininkų konkurso dalyviai. Centre – Čekijos Respublikos ambasadorius Lietuvoje P. Voznica. Nuotr. iš Panevėžio kolegijos Rokiškio filialo archyvo

bę. Joje dokumentinė medžiaga, atsiminimai, R. Lymano laiškai. Tai pirmasis bandymas išsamiau paanalizuoti R. Lymano gyvenimą, asmenybę, darbą. Medžiagą padėjo rinkti Rokiškio krašto muziejaus, Rokiškio savivaldybės J. Keliuočio viešosios bibliotekos darbuotojai, giminės, buvo panaudota medžiaga, anksčiau publikuota spaudoje.

Ypač vertingi R. Lymano laiškai, kurie buvo išversti iš čekų kalbos. Tai pirmasis, bet reikia tikėti, kad ne paskutinis leidinys. Kartu buvo išleistas ir R. Lymano giminės medis, kurį spaudai parengė R. Lymano provaikaitis K. Gluoksnis.

Rengiant penktąjį vargonų muzikos festivalį, ypač daug padėjo Čekijos Respublikos Lietuvoje ambasados darbuotojai, ypač ambasadorius P. Voznica.

Festivalių programą pajavairino ir įdomios informacijos klausytojams suteikė edukacinės programos apie vargonus. Jas prieš devintojo festivalio koncertus bažnyčiose vedė vargonininkai, kurie klausytojams pasakojo apie sudėtingą ir unikalų muzikos instrumentą – vargonus. Susidomėjimas edukacinėmis programomis buvo didžiulis: po pasakojimo paslaptingas ir nepažįstamas instrumentas tapo artimesnis, šiltesnis, paprastesnis, jį buvo galima paliesti, pabandyti groti. Šios programos buvo skirtos ir suaugusiems, ir jaunimui, ir vaikams.

Edukacinės programos buvo baigtos konferencija, kurioje kalbėta

Konferencijoje „Vargonų istorija ir vargonavimo tradicijos Lietuvoje ir užsienyje“ pranešimą skaito K. H. Gmehlingas (Vokietija)

*Solistė Judita Leitaite dainuoja Rokiškio krašto muziejaus menėje.
Nuotr. iš Panevėžio kolegijos Rokiškio filialo archyvo*

apie vargonų istoriją, vargonavimo tradicijas Lietuvoje ir užsienyje. Išleista didžiulio susidomėjimo sulaukusi konferencijos medžiaga.

Ar daug kainuoja festivaliai? Tikrai ne. Simboliniai suvenyrai, minimalus maitinimas, gėlės, jokios pompastikos. Dalis atlikėjų beveik penkerius metus važiavo neprašydami jokio užmokesčio ir teigė, kad festivalyje dalyvauti yra didelė

garbė ir malonumas. Organizatoriai dirbo be jokio honoraro ar kito materialinio atpildo šeštadieniais ir sekmadieniais.

Per dešimt metų nuveikta daug prasmingų darbų, kuriuos visada rėmė Čekijos Respublikos ambasada Lietuvoje, Lietuvos Respublikos Seimo nariai, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Lietuvos ir Čekijos draugija, Rokiškio rajono

Festivalio organizatorė Stanislava Juškienė su operos solistu Eduardu Kaniava, vargonininku Gediminu Kvikliu ir svečiais po koncerto Rokiškio krašto muziejuje. Nuotr. V. Mingėlos

savivaldybė, Rokiškio krašto muziejus, rajono verslininkai, kunigai bei bažnyčių bendruomenės.

Dešimtas festivalis baigėsi. Kas toliau? Tęsti prieš dešimt metų pradėtą projektą ar baigti? Baigti yra lengviausia, bet ką pasakys nuolatiniai klausytojai, kurie, pasibaigus festivaliui, domisi, ar bus kitas. Be to, neduos ramybės ir atlikėjai, nes čia jiems buvo gera, visada buvo apsupti nuoširdžių žmonių, kuriuos traukte traukė Rokiškio kultūra, nuostabios bažnyčios, smalsūs, atviri muzikai ypač mažųjų miestelių žmonės.

O ar nebuvo problemų, nuoskaudų, Aišku, buvo. Liūdna, kad ne visose bažnyčiose galima rengti koncertus, nes blogai groja arba visai negroja vargonai. Liūdna, kad dalis Rokiškio visuomenės kartais geriau pažiūri lėkštą spektaklį, negu klausosi gero koncerto. Išskirtinis festivalių metu rengiamų koncertų bruožas yra tas, kad niekada nenaudojamos fonogramos. Nėra, kaip Rudolfo Lymano laikais, tradicijos klausytis popietinių koncertų, sekmadieniais eiti į koncertus su visa šeima. Kol kas nėra, bet reikia tikėti, kad kažkada bus. O dabar, turint viltį ir tikėjimą, nuoširdžiai dirbti ir atkaliai to siekti. Festivalio ugnis neužges tol, kol bus tikinčių darbo, kurį atliekame, prasme ir nauda.

Tarptautiniai vargonų muzikos festivaliai – tai kultūros tradicijų, didžiojo vargonininko Rudolfo Lymano pagerbimo, tai žmonių dvasinio ir muzikinio tobulėjimo forma, kuri vis labiau reikalinga Rokiškio, o ypač Rokiškio rajono žmonėms.

Bažnyčios vargonininkų rengimas, vargonų muzikos festivaliai, parodos, konferencijos, jaunųjų vargonininkų konkursai, edukacinės programos, knygų leidyba – tai darbai, skirti didžiojo vargonininko Rudolfo Lymano atminimui.

Ne tik apie save...

Reda Kiselytė,
Rokiškio „Romuvos“ gimnazijos
bibliotekos vedėja, kalbina
Vytautą Girdzijauską

Laikas vis veržiasi į priekį, už savo nugaros palikdamas žmones, įvykius, džiaugsmus ir kartėlį... Likimas lėmė kalbinti Juos – Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatus: Andrių Konickį, Vandą Juknaitę. Jų charakterius sieja bendri bruožai: paprastumas, nuoširdumas, erudicija, gilus mąstymas... Toks yra ir Vytautas Girdzijauskas – trečiasis Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatas. Jis sutiko atsiverti Rokiškio krašto kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio“ skaitytojams. Jo asmenybė tvirtomis gijomis susipynusi su Juozo Keliuočio kultūrinių vertybių ir tradicijų aktualizavimu bei sklaida. Tad šį kartą apie tai ir ne tik...

R. K.: *Papasakokite rokiškėnams apie save.*

V. G.: Visa, ką svarbaus norėjau pasakoti apie save, yra knygoje „Trylika tekstų apie vieną gyvenimą“. Žinoma, tai nėra labai išsami autobiografija, bet svarbiausios problemos aptartos, akcentai sudėti.

R. K.: *Naujojoje knygoje „Trylika tekstų apie vieną gyvenimą“ rašote apie save, o literatūros kritikas Valentinas Sveticikas teigia: „Žmonės bijo arba dėl šventos ramybės vengia kalbėti apie save šiuose kontekstuose.“ Jūs kalbate. Vadinas, esate drąsus žmogus?*

V. G.: Drąsuoliu savęs nelaikau. Dažniausiai tenka gintis užpultam (minimas knygos defenzyvos variantas), o tada kai ką galbūt ir persūdau.

R. K.: *Jūsų literatūrinės veiklos pradžia. Kokia ji?*

V. G.: Šį klausimą derėtų pagvildinti detaliau, nes vienu sakiniu apibūdinti neįmanoma. Gimnazijoje apie kūrybą galvoti nebuvo jokios galimybės – gyvenome partizaninio karo apsuptyje. Tebesiautėjo stalinistinis teroras. Rytą atėję į mokyklą, dažnai nebepamatydavome vieno ar kito klasės draugo. Neturėjome garantijų, kad bet kurio iš mūsų neištiks toks pat tremtinio likimas. Paskutinėje, aštuntoje, Eržvilko gimnazijos klasėje mums dėstė net keturi tebesantys laisvėje partizanai: direktorius ir fizikos mokytojas *Audronaša*–Vincas Ulevičius (vėliau paaiškėjo, kad tikroji pavardė – Stasys Jurmala), klasės auklėtojas istorikas Narimantas Kleopas Greičius, lotynistas Antanas Jankauskas–*Gintaras*. Žemesnėse klasėse dirbo Bronė Ulevičienė–Jurmalienė. Šis ketvertas leido du rankraštinius laikraščius „Atžalyną“ ir „Varpą“. Tekstus rašė patys mokytojai, o platino žemesniųjų klasių mokiniai. Žinoma, ir aštuntokams į rankas pakliūdavo

vienas kitas lapelis, bet glaudesnių ryšių su leidėjais neturėjome. Matyt, pakako išminties vyresniesiems mus nuo pavojaus atitolinti. O jie buvo čia pat, tiesiog tykote tykojo mūsų. 1949-ųjų birželio 30 d. mums buvo įteikti brandos atestatai, o jau ankstų liepos antrosios rytą prie mokyklos pasigirdo šūviai – buvo gaudomas vienas iš minėto ketvertuko Antanas Jankauskas–*Gintaras*. Kiti trys jau buvo areštuoti ir išvežti į Jurbarko areštinę. Tuo tarpu nė vienas abiturientas nebuvo suimtas, išskyrus, žinoma, nelabai vykusį mėginimą nutraukti man brandos atestato egzaminus (plačiau apie tai kn. „Trylika tekstų apie vieną gyvenimą“, p. 47–48).

Atsidūręs Vilniaus universiteto Istorijos–filologijos fakultete, pirmaisiais ir antraisiais mokslo metais apie literatūrinę kūrybą dar negalvočiau. Tebesiautėjant stalinizmui, publikuoti jokių galimybių vis dar nebuvo, o prisidėti prie jo garbintojų gretų taip pat mintis nekilo. Ieškodamas savosios vietos, pusmetį lankiau Dramos teatro studiją. Nei pasitenkinimo, nei aktorystės talentų savyje neaptikęs, kitų metų pradžioje įstojau į Vilniaus Tallat-Kelpšos muzikos mokyklą. Tai buvo mėginimas realizuoti ir anksčiau kirbėjusią mintį – tapti profesionaliu

2009 metų Juozo Keliučio literatūrinę premiją rašytojui Vytautui Girdzijauskui teikia Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos direktorė Alicija Matiukienė. Nuotr. Kęstučio Svėrio

dainininku. Ją vis pakurstydavo kai kurie mokyklos dėstytojai ir, žinoma, bičiuliai. Bene trečiame universiteto kurse bendrabučio kambario draugų Vytauto Martinėno ir Domo Fertelio paakintas pamėginau pamiklinti plunksną ir aš. Pavyko. Pasirodo, poezijos mūza nėra tokia neprieinama. Ėmėme net rungtyniauti – kuris iš to trejeto greičiau ir profesionaliau suposmuos eilėrašį. Nors mano bičiuliai buvo prirašę po keletą ar net keliolika storų sąsiuvinų, manieji posmai tarp jų jautėsi neblogai, bet apie viešumą ir spaudą minties nekilo. Net ir tada, kai ėmė garsėti kurso draugų Algimanto Baltakio ir Justino Marcinkevičiaus pavardės, apie literatūrinę ateitį dar nesvajojau. Paaiškėjo ir tai, kad muziku profesionalu netapsiu. Kilo minčių apie mokslinę filologo karjerą. Gavęs aukštojo mokslo diplomą, išsilaikiau kai kuriuos kandidatinio minimumo egzaminus ir jau rinkausi disertacijos temą, kai tuos mano planus sugriovė areštai. Tai buvo jau antrasis mėginimas mane suspenduoti. Pirmasis – įspėjamasis – buvo įvykęs dar

1954-ųjų kovą, prieš pat diplomo gynimą. Tada mūsų septynetas – Jonas Pilypaitis, Vytautas ir Petras Martinėnai, Vytautas Mikuličius, Domas Fertelis, Antanas Statkus ir šių eilučių autorius – išsisukome. Iškratė, palaikė trejetą parų belangėje, išbarė ir paleido. Praėjus trejetui su puse metų, reikalai pakrypo į blogąją pusę. Gąsdinimai ir barimai virto trejetu metų nelaisvės. Atsidūrus Taišeto lageryje Sibire, nieko kita neliko, kaip tik imtis plunksnos. Ji vienintelė liko man ištikima. Laiškų iš namų, nors ir galėjau rašyti be apribojimų, nepakako. Tada ir ėmė rasti pirmieji apsakymai. Apie spaudą, žinoma, ir tada dar negalvojau, svarbu buvo kas kita – į ką nors atsiremti, neprarasti galutinės vilties ir gyvenimo skonio. Tikrovė žiauri, man visai nepavaldi, galiu susikurti kitą, man paklusnią, kurioje esu laisvas ir nepriklausomas. Joje esu valdovas ir paliepėjas, čia galiu laisvai diskutuoti ir net įsakinėti, žinoma, neperžengdamas realybės ribų. Atsirado vienas, antras, trečias kūrinėlis, net pati tikrovė ėmė žėrėti kitomis spalvomis. Pajutau,

kad galiu ją valdyti ir išsivaduoti iš jos gniaužtų. 1960-aisiais grįžęs iš Taišeto, ne iš karto išdrįsau kam nors rodyti savo darbelius. Be to, buvo ir kitų rūpesčių – teko keisti profesiją, nes nei vienas, nei kitas diplomą (universiteto ir muzikos mokyklos) nebuvo pripažinti galiojančiais. Jie tapo beverčiai. Teko įsigyti dar vieną – tretįjį. 1961-aisiais jį gavau ir tapau Skaičiavimo mašinų gamyklos technologu, o vėliau ir technologinio biuro viršininku. Vėl kilo pagundų pasidaryti tikru inžinieriumi, bet ir vėl įsikišo saugumas, pasiūlęs savašias paslaugas. Atsisakiau. Tada ir išdrįsau parodyti savo kūrinėlius Rašytojų sąjungos konsultantui Jonui Mikelinskui, o jo padrąsintas plunksnos jau nebepadėjau, ėmiau rengti pirmąją knygą, kuri pasirodė 1971-aisiais. Ji buvo paskelbta ir palyginti neblogai įvertinta, tad 1973-aisiais išėjo antroji, o 1975-aisiais trečioji. Vis dėlto tikru profesionalu savęs dar nelaikiau, nors 1974-aisiais tapau Lietuvos rašytojų sąjungos nariu ir Zybarto premijos laureatu.

Tai tokia buvo pradžia. Gal ne visai pradžia, o šioks toks įsibėgėjimas.

R. K.: *Dienoraščiai, užrašai Jūsų gyvenime... Kaip kaupiate medžiagą kūrybai?*

V. G.: Nuolat dienoraščių nerašau, specialiai medžiagos nekaupiu. Jos apstu gyvenime, tik sugebėk ją apdoroti ir paversti paskaitomais tekstais. „Palangos dienoraštis“ nėra visai nekaltas kasdieninių įvykių fiksavimas. Jį rašydamas slapčiomis tikėjau, jog visa bus paskelbta. Išleidus knygą, noras kasdien ką nors užrašyti dinga. Net nemokėčiau paaiškinti kodėl, tiesiog nematau prasmės gaišti laiko, nes daugelis situacijų kartojasi, kyla poreikis gaminti kitokio pobūdžio tekstus. Jie gimsta beveik patys.

R. K.: *Menininko vaidmuo šian-
dieninėje visuomenėje. Ar nesunku?*

V. G.: Jis menkas, mažai reikš-
mingas. Ne menininkai lemia pa-
saulio įvykių raidą. Geriausiu atveju
paliudija ar pakomentuoja. Susitai-
kyti su tokiu statusu nėra lengva, bet
pakeisti nieko neįmanoma – homo
sapiens pasirinko tokį kelią. Nema-
nau, kad jis teisingas, bet žinau, kad
nei aš, nei kas nors kitas iš rašančiųjų
ar apskritai kuriančiųjų jo nepa-
keis. Jei žmonijos protas nesuskubs
subręsti, jos laukia sunkūs laikai ir
tragiška lemtis.

R. K.: *Muzika Jūsų gyvenime?*

V. G.: Apie muzikos vaidmenį šiek
tik užsiminiau pradžioje. Ji man
svarbi ir dabar. Žinoma, klasika.
Visokia – ir simfoninė, ir kamerinė.
Svarbu, kad būtų atliekama tikrų
profesionalų. Mėgėjiškumas man
nepriimtinas. Visiškai jo neneigiu,
bet tai ne man. Popso nepripažįstu,
nes tai užslėpta destrukcija – griau-
nami patys žmogiškumo pamatai,
bet tai jau kita labai plati tema.

R. K.: *Literatūra. Kas joje žavi?*

V. G.: Literatūrinė situacija ana-
logiška. Moderniojoje prozoje ir
poezijoje daug destrukcijos. Ji man
nepriimtina. Vien klasika pasiten-
kinti taip pat neįmanoma, todėl
tenka labai atidžiai rinktis. Manau,
kad yra destruktyvus ir tas didžiulis
publikacijų srautas – vyrauja men-
kavertė rašliava, o eiliniam skaity-
tojui atkasti ką nors vertinga yra
labai sunku. Žavi talentai, jeigu jie
nenaudojami piktam. Net kokie bu-
kovskiai ar herikai kunčiai ne visada
pataiko į dešimtuką. Kartais atrodo,
kad specialiai netaiko, o pasiduoda
nešami tos visuotinės destruktyvios
bangos.

R. K.: *Kalbos reikšmė. Viename
interviu esate teigęs: „Vis dėlto esu la-
bai dėkingas didžiojo „Lietuvių kalbos*

*Rašytojas Vytautas Girdzijauskas bendrauja su rokiškietėmis (iš kairės) –
Romuvos gimnazijos bibliotekos vedėja Reda Kiselyte, Juozo Keluočio viešosios bibliotekos
direktore Alicija Matiukienė ir pavaduotoja Daiva Vilkickienė. Nuotr. Kęstučio Svėrio*

*žodyno“ ir ypač „Sinonimų žodyno“
autoriams. Ar šiandien mokame bran-
ginti lietuvių kalbą? Ką galvojate apie
žiniasklaidos įtaką visuomenei?*

V. G.: Ką esu sakęs apie mūsų kal-
bą, viskas galioja ir šiandien. Deja,
mažųjų tautų kalbų situacija yra
tragiška. Jas negailestingai niokoja
didžiųjų agresija. Ir ką nors pakeisti
yra beveik beviltiška, nes kalbos ir
tautos paklūsta tai pačiai gamtinei
logikai – didieji ir galingieji slopina
mažuosius. Vienintelė išeitis – iš-
mintinga atspara, tik iš kur jos paim-
si, jei esame išdraskyti ir išsidraskę.
Apie žiniasklaidą apskritai kalbėti
nenoriu. Klesti paperkamumas,
nuperkamumas ir pataikūniškumas.
Ir tai ne tik mūsų bėda – pasaulinė
problema. Net didieji ir garsieji
leidiniai yra kieno nors tarnai, daž-
niausiai valdomi magnatų. Tik jie
sugeba profesionaliai dangstyti. Jų
ir galimybės kitokios. Be to, ten dar
atsiranda šiokios tokios galimybės
egzistuoti ir nepriklausomiems lei-
diniais bei žurnalistams. Pas mus
tokių galimybių beveik nėra. Jei
nesileisi nuperkamas, būsi sunai-
kintas. Geriausiu atveju užmirštas
ir nepastebėtas.

R. K.: *Rašančiam žmogui nepa-
prastai svarbu surasti savo žanrą,
savo sritį. Kaip jūs suradote savąjį ir,
kaip žinome, ne vieną?*

V. G.: Žanrus ir sritis renkuosi ne
aš, o tikrovė. Ji padiktuoja, kaip ir
ką rašyti. Pastarąją knygą, jos temą,
pasirinkau ne aš, o gyvenimas įsakė.
Jei nebūtų buvę 2005-ųjų metų
įvykių, šios knygos nebūtų buvę. Jie
išrašyti „Ožiaragio šokyje“, todėl čia
nesikartosiu. Be to, pasirinkimas,
nors ir ribotas, priklauso ir nuo
gabumų. Įsitikinau, kad geriausiai
man paklūsta prozos žanrai, pri-
klausomai nuo medžiagos, kuria
rašymo metu disponuoju. Žinau,
kad poezijoje būčiau visai menkas,
ne ką įstengčiau nuveikti ir dra-
mos žanre, nors tokių mėginimų
ir būta.

R. K.: *Dvasinės vertybės nuolat
stumiamos į šoną... Kokiomis verty-
bėmis vadovaujatės gyvenime, kūry-
binėje veikloje?*

V. G.: Prisipažinsiu, nežinau, kas
yratos dvasinės vertybės. Žinau gerai –
žmogus yra vientisas, jo neįmanoma
padalinti į keletą sekcijų. Jis arba
geras, arba blogas. Vytautas Rinke-

vičius viename kūrinyje yra pasakęs: „Yra tik dvi žmonių rasės – gerųjų žmonių rasė ir blogųjų žmonių rasė“ (cituojau iš atminties). Deja, gerųjų, o dar tiksliau, išmintingų žmonių rasė, yra kelis kartus mažesnė už kvailuosius, nes beprotybė nuolat nugali. Ji jau baigia mus atvesti prie globalios katastrofos, o sustoti visai nesirengia. Tiesą sakant, aš asmeniškai nesivadovauju jokiais, tik šiek tiek nujaučiu, kas yra gera, o kas bloga, todėl visada stengiuosi, kad greta manęs esantiems nebūtų bloga ir kad mano sąžinė būtų rami. Tiesa, ne visada tai pavyksta padaryti, todėl ir savigraužos pliūpsnių visuomet pakanka.

R. K.: *Ar J. Keliuočio literatūrinė premija staigmena, o gal įpareigojimas ateičiai?*

V. G.: Juozo Keliuočio premija man buvo ir tebėra didžiulė staigmena. Nežinau, ar tikrai esu jos vertas. Ko nors įsipareigoti ateičiai taip pat nenorėčiau: dariau ir darau tai, ką galiu, kiek leidžia mano jėgos ir gabumai. Ketinu taip elgtis ir ateityje – dirbsiu, kiek leis sveikata ir išmanymas. Nors žinau, kad yra ir tokia nuostata: nieko nedarymas yra pati produktyviausia veikla. Bet apie tai būtų taip pat kita šneka, tinkanti labiau filosofams.

R. K.: *Koks „Naujosios Romuvos“ vaidmuo Jūsų kūrybinėje veikloje?*

V. G.: „Naujoji Romuva“ – tai vieta, kurioje jauku būti. Jautiesi nepriklausomas ir laisvas. Gal tai tik iliuzija, bet ir tai jau nemažai. Savųjų turiu ne tiek labai daug, bet gal daugiau ir nereikia. Tiesa, LRS leidykloje taip pat jaučiuosi esantis tarp bendraminčių žmonių. Todėl galėčiau teigti, jog man pasisekė.

R. K.: *Kas būdinga Jūsų kartai? Kokios Jūsų kartos ryškiausios asmenybės?*

V. G.: Mūsų karta smarkiai nunio-kota. Jos jaunystę laužė stalinizmo teroras, vėliau taip pat reikėjo arba prisitaikyti ir paklusti, arba ryžtis konfrontacijai. Mėginimas susimąžinti ir pasidaryti beveik nematomu taip pat dažniausiai baigdavosi nesėkme. Jie sugebėjo tiesiog užuosti, kas savas, o kas ne. Apsimetėlius toleravo ne visus. Vis dėlto išliko tokios asmenybės kaip Justinas Marcinkevičius, Algimantas Baltakis, Alfonsas Maldonis, Viktoras Petkus, Antanas Terleckas, Stasys Stunguryš. Moksle taip pat galima būtų rasti ne vieną tokį kaip Jonas Kubilius, Algimantas Marcinkevičius.

R. K.: *Ar sunku save pažinti?*

V. G.: Nežinau, kaip tai daroma, ir nelabai tuo rūpinuosi. Esu, koks esu. Jaučiu, kad mano pastangos nebūtų labai veiksmingos – kas duota, tas duota. Be to, didelės reikšmės turėjo aplinka, kurioje gimiau ir augau. Manau, kad galime išstobulinti tik mąstymą. Ir jis, žinoma, keitėsi. Dabar esu kitoks nei prieš dešimtį ar tris dešimtis metų. Bet ir tai labiausiai priklausė nuo aplinkos – smūgius reikėjo atremti. Taip elgiausi, matyt, ir ateityje taip teks daryti.

R. K.: *Kokį žmogų pavadintumėte kultūringu žmogumi?*

V. G.: Kultūringas žmogus tas, kuris nedaro nei sau, nei kitam blogo, stengiasi stebėti aplinką ir atitinkamai į ją reaguoti. Išsilavinimas čia vaidina tam tikrą vaidmenį, bet lemiamos reikšmės neturi. Manau, kad kultūra ir protas – susisiekiantys indai.

R. K.: *Kokia knygos ateitis informacinių technologijų amžiuje?*

V. G.: Manau, kad popierinis knygos amžius jau nulemtas. Nesakau, kad ji visiškai išnyks, bet vaidmuo bus daug mažesnis, nei šiuo metu yra. Be to, ir medienos naudojimas knygų gamybai bus vis labiau ri-

bojamas. Bet svarbu ne knygos, o pačios žmonijos ateitis – jei ji išliks, sugebės kaip nors verstis. Suprantama, savuosius poreikius ir plėtrą teks protingai riboti.

R. K.: *Rokiškėnai jums skyrė J. Keliuočio premiją už prasmingus kūrybinio rašto darbus, tęsiančius J. Keliuočio diegtų kultūrinių vertybių ir tradicijų aktualizavimą bei sklaidą, bet negaliu nepaminti ir kito kraštotyros veiklos baro. Skaitytojus jau pasiekė Jūsų parengtas mūsų kraštiečio prozininko, publicisto Liudo Dovydeno „Rinktinių raštų“ 6 tomas. Ką skaitytojai naujo sužinos apie Liudą Dovydeną ir jo kūrybą? Žinome, kad bus išleisti aštuoni „Rinktinių raštų“ tomai?*

V. G.: Pirmuosius penkis Liudo Dovydeno „Rinktinių raštų“ tomus sudarinėjau ne aš, bet profesorės Elenos Bukelienės akiratyje visada buvau – skaitinėjau, taisinėjau šį tą, nuolat tarėmės su sudarytoja dėl redagavimo principų. Šeštasis ir septintasis tomai jau mano darbas. Septintajame kūriniai vaikams ir jaunimui, kol kas jis laukia finansinės injekcijos, nes sudarymo ir redagavimo darbai senokai baigti. Manau, kad aštuntasis tomas bus pats įdomiausias, nes ten ketinome skelbti iki šiol Lietuvoje beveik nežinomą kūrinį „Žmonės ant vieškelio“. Turėtų jame būti laiškų ir publicistikos, bet galutinės redakcijos kol kas nėra. Tai ateinančio pusmečio darbas.

R. K.: *Kokios Jums kyla mintys žvelgiant į šiandieninę Lietuvą?*

V. G.: Lietuviai – maža tauta, Lietuva – nedidelė ir neįtakinga valstybė. O tokiems dariniams, kaip ir apskritai Gamtoje mažiems, gyventi ir išlikti nelengva. Būtina prisitaikyti ar net paklusti didiesiems. Visiškai savarankiškumas ir nepriklausomybė apskritai neįmanoma. Prailginti

savąjį būvį padėtų išmintis ir labai gerai pasvertas elgesys. Deja, išmintingų politikų niekada neturėjome. Iš istorijos nieko nepasimokėme, kaip ir apskritai iš jos niekas nepasimokė. Nei Mindaugas, nei Vytautas Didysis, nei Žygimantas Augustas įpėdinių nepaliko. Kadaise, turėdami valstybę nuo jūros iki jūros, neišmokome vertinti laivininkystės ir vos vos nepraradome mažo pajūrio ruoželio, kurį tas pats Vytautas buvo išmainęs į malūną Palenkėje. Tik Jogaila, būdamas abiejų valstybių valdovas, pastebėjęs savo pavaldinio neišmintingą elgesį, išsaugojo mums ir Palangą, ir Klaipėdą. Politikų mažaraštiškumas ir godumas kaip niekad skaudžiai tautai atsiliepė šiandien. Deja, rinktis neturime iš ko, sulaukti paramos taip pat. Didieji elgėsi ir tebesielgia pagal savo didumo mastus. Tai nereiškia, kad jų ateitis bus rožėmis klota. Nelaimė, kad tikrai išmintingų politikų kol kas niekur neatsiranda. O jei ir pasirodo koks šviesulys, tai jis beregint gesinamas. Atrodo, kad Barako Obamos laukia panaši lemtis.

R. K.: *Kaip vertinate provincijos literatų, liaudies eiliuotojų kūrybą? Ko palinkėtumėte jauniešiams literatams?*

V. G.: Kaip jau sakiau, nesu didelis optimistas. Meno ir menininkų reikšmė vis labiau ribojama. Nesvarbu, kas, nesvarbu, kokie jie bebūtų. Sostinėje esantis gali nuveikti ne ką daugiau nei provincijoje. Periferijoje jų reikšmė kartais gali būti dar svarbesnė, nes yra arčiau žmonių. Nesu grynas grafomanijos šalininkas, o jos apstu visur, net pasauliniuose centruose. Prognozėmis ir linkėjimais švaistytis nemėgstu. Kiekvienam, jaunam ir senam, derėtų elgtis išmintingai, pagal savąsias išgales ir padėtį aplinkoje. Jei kas jaučiasi galįs pasakyti ką nors esminga, tegu sako, o jei būtų tik persakymas minčių, ne kartą girdėtų, verčiau tegu patyli. Žodžio reikšmė yra smarkiai devaluota, o ateityje, matyt, dar labiau menks, tad didelių vilčių į jį dėti nereikėtų.

R. K.: *Ką norėtumėte pasakyti rokiškėnams, skaitytojams, J. Keliuočio idėjų tęsėjams?*

V. G.: Dabar derėtų sukaupiti visą drąsą ir pasakyti, kad Juozo Keliuočio idėjų tęstinumas didelių perspektyvų neturi. Anas laikas nuo mūsų skiriasi kaip dangus nuo žemės. Keliuotis savuoju dinamizmu siekė moderninti Lietuvą.

Dabar to modernumo turime per akis, todėl ir rūpestis kitas – kaip išsilaikyti kasdien žiaurėjančiame ir kvailejančiame pasaulyje. Keliuotis, anot Romualdo Ozolo, kopė į kalną, o mes leidžiamės nuo jo viršūnės žemyn. Keliuotiška nuostata būtų nebent tokia: protingai įvertinti savąją padėtį ir tą nusileidimą padaryti kuo mažiau skausmingą ir nuostolingą. Kas bus po to, priklausys nuo būsimų gebėjimų. Labai norėčiau, kad ne tik Lietuva, bet ir visa žmonija pagaliau susiorientuotų ir suvoktų, kur eina ir ko nori, tai yra, kas ji tokia yra, jei žmogui pavyks pagaliau suvokti, kad jis yra tik Gamtos dalis, atsiradęs iš jos, todėl privalo harmonizuotis su ja, išlaikyti visokeriopą pusiausvyrą, tada ir jo ateitis prilygs Gamtos likimui. Norėčiau, kad taip būtų, ir visiems to paties palinkėčiau.

R. K.: *Dėkoju gerbiamam Vytautui Girdzijauskui už nuoširdų ir atvirą bendravimą, operatyvumą ir atsakingumą rengiant šį pokalbį. Tegu gyvena keliuotiškos idėjos, nors ir laikmetis diktuoja savas taisykles. Kaitrios kūrybinės ugnelės, neišsemiamų stiprybės aruodų, dvasinės ramybės ir ištvermės. Branginkite patį didžiausią stebuklą – GYVENIMĄ.*

Skambančios ir švytinčios „Pėdos kelyje“

ZITA ČEPULYTĖ

Lietuvos nepriklausomųjų rašytojų

sąjungos narė

Petras Juodelė – gerai žinomas Lietuvos kultūros veikėjas. Jis gyvenimo keliu ėjo supynęs dvi kilnias ir taurias profesijas – muziko ir pedagogo. Muziko kelią pradėjęs Valstybiniame dainų ir šokių liaudies ansamblyje, mokėsi ir baigė Vilniaus konservatoriją (dabar Muzikos akademija), įgijo dėstytojo ir liaudies instrumentų orkestro vadovo kvalifikaciją. Paskui jau gilios pėdos muziko pedagogo kelyje, paliktos vadovaujant Šiaulių aukštesniajai muzikos mokyklai, Vilniaus J. Tallat Kelpšos aukštesniajai muzikos mokyklai, dirbant pedagoginį darbą Muzikos akademijoje, vadovaujant Šiaulių miesto simfoniniam orkestrui, Šiaulių miesto dainų ir šokių ansambliams, Vilniaus medicinos darbuotojų ansamblui „Rūta“. Net šešis kartus jam buvo patikėta Respublikinių nacionalinių dainų švenčių vyriausiojo dirigento atsakomybė. Savo patirtimi dalijosi su visuomene. Paskelbė daug straipsnių apie kultūrą, išleido penkias muzikos populiarinimo knygas. Šiandien P. Juodelė – aktyvus mokytojų literatų draugijos „Spindulys“ narys, Lietuvos nepriklausomųjų rašytojų ir Lietuvos muzikų sąjungos narys, Šv. Kazimiero ordino garbės kancleris – pristato visuomenei aštuntą savo knygą „Pėdos kelyje“. Tai į du šimtus puslapių sutalpintas ir į penkiasdešimt skirsnių suskirstytas „gyvenimo kelias“.

Autorius knygą vadina „memuariniais štrichais“, tačiau tie „štrichai“ sudėlioti taip, kad skaitydamas susidara aiškią, įvairiaspalvę – darbštaus, kūrybingo žmogaus – gyvenimo mozaiką.

Jau knygos pradžioje autorius prisipažįsta: „Norėjau nuversti uolą ir surasti raktą į gyvenimą – gražesnį, prasmingesnį...“ „Rakto ieškojimas“ prasideda nuo „Giminės šaknų“, kuriomis iš tolimes XVII a. gelmės atplaukia per kartų kartas doras, garbingas giminės kraujas į širdį to, kurio gilią mintis šiandien svarstome, gerime. Senos bajorų giminės palikuoniui buvo lemta jausti tėvo ir motinos amžinių vertybių branginimą, sąžiningai valgant žemdirbio duoną, mylint artimą, dalinantis net

pranašesne išmintimi, jeigu to reikia kaimynui. „Gyventi darant gera“ – tėvų sampratoje be jokių priesakų buvo šalia kasdienės duonos. Todėl autoriui vaikystės prisiminimai pilni šviesos, nes joje visur buvo žemės angelo – bajoraitės motinos – kilni ir mylinti širdis. Todėl teigia:

*Motinos vardas krauju įrašytas
į širdį,*

*Motinos vardas – likimo žvaigžde
pažymėtas...*

Savo brandžioms, gilioms mintims išsakyti autorius pasitelkia į pagalbą ir prozą, ir poeziją. Jas nuostabiai knygoje supina ir meniniu žodžiu nutapo visą ilgą savo gyvenimo kelią, kuris toks natūralus, neišgalvotas, nenušlifluotas, tik Dievo apvaizdos nuo pat mažystės globotas. Jau nuo tada, kai į Bajorų kaimo pradžios mokyklą ėjo „po tiesumą“. Aplinkui matydamas per dienų dienas vyresniųjų namiškių triūsą bendram namų labui, brendo žmogus, nesibodintis jokio darbo. Jis rašo: „Man visi tie darbai labai lipo prie širdies. Su didžiausiu noru paskui juos žioplinėjau ir gyvenimo patirtį į savo galvelę dėjau.“

Knygos turinį suskirstęs į atskirus skirsnius, memuarus pagyvina eseistine forma aprašydamas įdomesnius gyvenime nutikusius įvykius. Juos pasakoja be patoso, tarsi „tarp kitko“, bet nevalingai leis-

damas suvokti, koks silpnas, trapus ir neatsargus esi gyvenimo kelyje ir kaip reikalinga Dievo malonė krintinėje situacijoje, kurią dažnai per neapdairumą pats prisišauki.

Ypač įdomūs pedagoginio darbo apmąstymai. Per gyvenimą neštas dviejų jo pradinės mokyklos mokytojų sugretinimas lydėjo visą kelią. Taurus, švelnus mokytojos Veronikos Lingytės pavyzdys kaip šviesos spindulys į artimo širdį tapo kredo bendraujant su mokiniais ir kolegomis. Įdomi muziko pedagogo kelio pradžia sudėtingais pokario metais. Tarsi prie klausyklos per išpažintį pasakoja viską prisipažindamas, daug ko gailėdamasis, savikritiškai, o skaitytojo širdyje pelnydamas didžiausią pagarbą. Tais sunkiais laikais mokėti ieškoti „aukso vidurio“ buvo nelengva, bet autorius sugebėjo „artėti prie J. Biliūno „Žiburio“. Sugebėjo ieškoti užkerėto rakto, kuriuo „ruošiasi šturmuoti aukštumas į tautos prasmingesnę ateitį“.

Rašytojo atmintyje daugybė įdomių žymių asmenybių, vienaip ar kitaip stipriau prisidėjusių prie jo asmenybės formavimosi. Gamtos apdovanotas gabaus žmogaus prigimtimi, ypač jausdamas tėvų padovanotą muzikalumą, nepraleido nė mažiausios progos šioje srityje tobulėti. Ir lydi gyvenimo keliu mūza, atnešdama dvasinį pasitenkinimą, pakylėdama, suveddama su įdomiais žmonėmis, vėliau kolegomis, bendraminčiais.

Pasakotojas nesididžiuoja, jis su jais bendrauja, dirba, dega ta pačia meile muzikai, žmogui, tėvynei. Ieško vis naujų, įdomesnių saviraiškos formų, gina nuo primetamų tautai svetimybių. Skaitai ir lauki, ar bus bent vienas sutiktasis blogas. Ne! Visus jis myli, visi jam nepakartojami, visi labai talentingi, o jis pats tarsi tik tarp kitko, radęs laiko apie puikius žmones visą tiesą parašyti. Pasakojime vyrauja nepaprastas mokėjimas išlikti savimi, neužsikrečiant populizmu. Kiekviena paminėta įžymybės pavardė dar apvainikuota nuoširdžiu poetiniu žodžiu. Ir skamba odės: Lietuvos savanoriams, Jonui Švedui, Vladui Bartusevičiui, Sauliui Sondeckiui, Petriui Gaulei, Alfonsui Mikulskiui, Onai Mikulskienei, Vytautui Skripkauskui, Stasiui Juškui, Šv. Kazimiero ordinui ir kt.

Įdomi paralelė išvesta aiškinant dvi sąvokas: „Dirigentas ir partitūra“ – „Direktorius ir mokykla“. Skaitytoją daug ko išmoko susivokti muzikos pasaulyje, parodo sunkų kelią, kol pasiekiamas profesionalumas. Humaniškumas siekiant bendro tikslo, mokėjimas kolektyvo veiklą taip sustyguoti, kad skambėtų kaip simfoninis orkestras – tada tik veikla gera ir prasminga.

Visi gyvenimo etapai, visos bėdos kelyje apipintos poezijos posmais pagyvina, sušildo. Tačiau ne mažiau sušildo ir sustabdytos gyvenimo akimirkos – nuotraukos. Ir čia rašytojas be kaukės. Žiūrėki-

te, dvasia nepasikeitė, pasikeitė tik jos būstas. Žvelgia du jauni veidai, spinduliuojantys laime, o po ja parašyta: „Štai ir aukso sukaktuvės“. Belieka pačiam skaitytojui pamąstyti, įvertinti amžinąsias vertybes, suvokti jų kainą.

Rašytojas nebūtų rašytojas, jei nerastų žodžio širdyje pavadinti džiaugsmui ar liūdesiui, draugui ar priešiui. Vienas iš tokių aptinkamas knygoje – Laiko pilotas. Jis neperkalbamas, nesugraudinamas, vykdamas tai, kas jam liepta, bet autorius jo nekaltina. Jo veiksmų neišvengiamybė siunčiama iš aukščiau...

Šiandien Petras Juodelė jau nuvertęs uolą, suradęs raktą, gyvenęs ir dirbęs tėvynės šviesai ir tiesai, palikęs gilius pėdas nueitame kelyje, dar aktyviai dirba literatūros baruose ir visuomeninėje veikloje. „Devinąją dešimtį šturmuodamas“ labai žmogiškai nuogaštai: „Nežinau, kiek aš bespėsiu... nes jau į nugarą Laiko pilotas alsuoja...“ Vargu ar galima gražiau ir tiksliau apie tai pasakyti. Realybė niekam neišvengiama, bet nuoširdžiai linkime, tegu Laiko pilotą Dievas nuveda toli pro šalį, tegu paliktos pėdos kelyje ilgai švyti ir skamba tautos labui, tegu nesudarkytas gimtasis žodis išsilieja dar daugybėje naujų posmų, dar ne vienoje prozos knygoje. Šiandien ypač reikia tautai tokių žmonių, kurie savo gyvenimo pavyzdžiu rodo, kaip reikia „kabintis“ į gyvenimą ir kam aukoti. Dėkojame gerbiamam rašytojui už knygą.

Danas Kairys

Prie Sartų

*Vėl Sartuos nardo mėnuo skenduolis,
Užsimerkia balta lelija.
Žarsto vilnys tamsėjančiuos toliuos
Vakarinių žarų žarijas.*

*Mes apėjome pusę pasaulio,
Bet sugrįžom žalion lygumon,
Su negėstančia ilgesio saule
Prie Sartų mes sugrįžom namo...*

*Mes jaunystės sugrįžom aidu
Prie žvaigždėtų krantų prisiglaust –
O Sartų šviesios vilnys nuo veido
Svetimos žemės dulkes nuplaus...*

*Seniai apsiskraidė gandrai:
Praėjo birželis ir liepa.
Tvoskia ugnim vakarai
Už nužydėjusių liepų.*

*Dar vakar žalius vainikus
Kabinom ant durų Onutėms,
Dabar vis dažniau po laukus
Klajoja mirgėdamos liūtys...*

*Atvėsusi upės srovė
Nudegins įkaitusį kūną;
Kaip vandenys aistros atvės
Po meilės žaibų ir perkūnijų.*

*Stebies, bet nenori spėliot:
Ar žilė plaukuos, ar voratinklis?
Svajonėms jaunystės žalios
Jau amžiną atilsį?..*

*Virš ŽIOBIŠKIO skrenda gandrai
Ir išskrenda vasaros vėjai,
Ir kvepia saldinaiais vaikai
Šventam atlaide Baltramiejaus.*

Vasario fuga

*Krištolinis varveklių klavyras
Groja vėjas vasario fugą.
Mano bėglantis veidas išnyra
Pro ovacijom gaudžiančių pūgą.*

*Aš eilėraščio ieškau pusny,
Aš randu apledėjusį žodį –
Jis sušyla, atgyja many
Ir pražysta lyg jaunas sodas.
Aš per baltą sodą brendu:
Kiaunės pėdsakus atrandu.*

*Saulės diskas debesį pjauna,
Drimba žemėn pjuvenų šūsny
Ir eilėraštis – spindi kiaunė –
Nušuoliuoja per sodo pusnį.
Aš vejuos jį – į pusnį krentu:
Saujoj tirpstančių snaigę randu.*

Girdėjau lietuvi

*Dainuojantį, giedantį ar niūniuojantį,
Balsu ar tyliai, iš reikalo ar širdžiai paliepus.
Estradoj ar baliuj, senoj bažnytėlėj per Mojų
Po smaragdo žvaigždėm, po palinkusia liepa
Girdėjau lietuvi.*

*Vidurdienio aikštėse, ant siūbuojančių rėjų,
Prieš mirtį, prieš ligą, prieš šautuvo tūtą
Dainuojantį, giedantį ar niūniuojantį girdėjau
Ir miestų bulvaruos, ir viensėdžių pirkutėj –
Girdėjau lietuvi.*

*Ling raunant – girdėjau,
Supant lopšį – girdėjau
Dainuojantį, giedantį ar niūniuojantį tykiai
Konclageriuos, karceriuos, Saksonijos ar Sibiro vėjuos,
Nešant karstą ar kalant ant durų Vardinių vainiką
Girdėjau lietuvi.*

*Girdėjau Inčiūrą ir Sruogą, Miškinį ir Borutą,
Girdėjau lietuvi dainuojantį širdgėloj ir skausme.
Niūniuojantį, giedantį gyvenimo, meilės, tikėjimo poringę,
Verkiančio – ne!*

Dienos liga

*Diena rimtai sunegalavo, –
Pajuodo tarsi garvėžys:
Ir jaunas mėnuo diagnozavo;
Kad gresia jai nakties vėžys...*

*Diena sukliko: Melas! Melas! –
Ir nusvyravo lyg girta,
Palydima žvaigždžių seselių
Į šalto rūko palatas.*

*Žmogus žiūrėjo abejingai,
Kaip numirė diena darsyk...
Ir nakčiai ant kalnų sustingus,
Pakalnėn plūdo liūdesys.*

Vida Papaurėlienė

Matei?

*Matei? Tai nupraustos žvaigždės
švytėjo –
Mes ėjom, nuėjom...
Žinai? Tai nugirstas aidas skambėjo–*

*Sustojom alėjoj...
O žemę pažadino žiedas –
Pavasaris...
Riedėjo saulėlydžių laikas
Kaip ašaros.*

Nutoles žvilgsnis

*Tu neprarėksi medžių aukščio,
Kad taptum troškuliu alsiu – – –
Pavirs skausmu dar šitie žodžiai,
Iš švies žaibai virš debesų...*

*Ir plaksis žiburys į šviesą –
Bus laikina. Ir bus graudu...
Nutoles žvilgsnis išsitiesia
Ir skamba laukimu dirgliu.*

*Tu neprarėksi medžių aukščio –
Malda pakils ir vėl sugrįš,
Kliedės vidurdienio laukimas
Ir kris po kojom obuolys...*

*Mintis nustebusi pašoko,
O saulės skėčio nebėra...
Į ką pavirto šitie žodžiai –
Blausioj ramybėj – jau tylą...*

*Apšvies žibintas naktį ramią,
Nušluostys šviesą liūdesys...
Aš pirmąkart užmigęs būsiu:
Kas man atvers namų duris?!*

*O žemė suksis – vis ieškosiu...
Išmokysiu žydėt medžius.
Vėl suksis lubos – kaip ir žemė
Ir ašarų rasa nudžius.*

*Iki meilės save užauginsim
Balto sodo giesmės laukdami,
Laiko skubančio gėlą sūpuosim,
Kad išliktume visad jauni.*

*Vyšnių žydinčių raudą girdėsime,
Kai jų nuometus vėjas draskys,
Ir dejuojančiom svirtim tikėsime,
Kad jau laikas užverti duris...*

*Nepasens niekad žydintys sodai,
Ir kvėpės jazminai jau kitiems...
Viesulų ir liūčių laiko raštą
Užrašys kalendorius lemties.*

Mingaila Rastenis

Man Lietuva – saulažolė šviesi,
Žvitri kregždė senų namų pakraigėj.
Džiaugies kaip vaikas, kad joje esi
Tyroj, lengvoj kaip pirmutinė snaigė.

Man Lietuva – palinkusi pušis
Nuo Baltijos audrų ir vėjų,
Man Lietuva – tai girgždanti ašis
Vežimų, dardančių per rugiapjūtę ir per sėją.

Man Lietuva – senelio dalgis ant tvoros,
Senelės drobės per vaikystės kiemą...
Malūnas vėjo ant aukštos kalvos,
Ruginė duona ir pakvėpęs pienas.

Dieve, sakau, kaip gera
Prie tėviškės medžio, prie paukščio.
Dieve, sakau, kaip dera
Ta lyguma prie to aukščio.

Viskas taip tyliai tvarkinga –
Medis ir paukštis medy.
Rodos, jau nieko nestinga,
Jau viską esi atradęs.

Dar pastovėsiu, sakau, pabūsiu
Per dieną lig vakaro vėlo,
O rytą lengvai atsibūsiu
Ir eisiu į dieną vėlei.

Dangaus spalva,
Žolės spalva...
Ties savo tėviškės kalva
Aš stoviu vienas
Ir mąstau,
Kada tą spalvą
Pamačiau,
Kada aš ačiū
Pasakiau
Gimtinei savo
Už spalvas,
Už upę,
Klonius
Ir kalvas...
Už žmogų,
Dirbantį laukuos,
Už paukštį,
Giedantį
Miškuos.

Aš sėdžiu po medžiu,
Girdžiu
Šaknim srovenančius
Tylus žodžius.

Aš atsistoju
Ir girdžiu
Kamienų kylančius
Švelnius žodžius.

Aš priglundu prie medžio
Ir girdžiu,
Kaip virpa jis
Vieninteliu žodžiu.

Ir ta kalba
Tokia graži, sava,
Tokia brangi
Kaip žodis LIETUVA.

Danutė Mažeikienė

Kaip nudažyti

*Kaip nudažyti ilgesį
Vasaros vėjo spalva?
Smilga boružės ilgisi,
Lelijų baltų sietuva...*

*Kaip sugrąžinti nuotaiką,
Džiugesį tyrą širdies?
Lyg pasiklydusių nuotaką,
Žodį, kuriuo dar guodies?*

*Kaip nuspalvoti nerimą?
Liūdesio grožis sopus.
Laimės gurkšnelį sveriamą
Seikėja būvis taupus...*

Panemunėliui

*Nemunėlio juosta, Šetekšnos pakrantė
Tarp beržų svyruoklių, klonių ir kalvų,
Čia likimas lėmė gimti ir gyventi
Mirgant Paukščių Takui virš senų klevų.*

*Čia kukli bažnyčia, ramumos salelė,
Sielai nulipdytas atgaivos korys,
Triūsė čia kadaise gerbiamas Katelė,
Kunigas šviesuolis, krašto švyturys.*

*Jo dėka aplinkui sklido meilė šviesai,
Dievui ir Tėvynei priespaudos laikais.
Ta ugnelė dega niekad neišblėsus,
Leidusi mums likti Lietuvos vaikais.*

*Prakaitu dažytas margas lino kelias
Ir riekelė duonos žemdirbio delnuos,
O gražus be galo gimtas kaimas žalias
Ir rudens auksinio, ir žiemos sparnuos.*

*Nemunėlio juosta, Šetekšnos pakrantė.
Šnaresy žilvičių, gluosnių ir klevų –
Čia viltis ir laikas dovanoja šventę,
Čia esi laimingas – savas tarp savy...*

2009 metais išleisti rokiškėnų leidiniai

Sudarė RITA VISKAITIENĖ

Rokiškio J. Keliuočio viešosios bibliotekos Bibliografijos informacijos
ir kraštotyros skyriaus vedėja

Blaževičius, Petras (1953–)

Laisvalaikio organizavimas: [mokomoji priemonė]: antras papildytas ir pataisytas leidimas / Petras Blaževičius. – Rokiškis: I. Skripkos individuali įmonė, 2009. – 87, [1] p. – Panaudoti šaltiniai ir literatūra: p. 85.

Tai mokomosios priemonės, skirtos kolegijos studentams, „Laisvalaikio organizavimas“ antroji ir papildyta laida.

Čedasų krašto žmonės: [biografijos ir atsiminimai] / sudarytojai: Genovaitė Daugnorienė ir Leonardas Kairiūkštis. – Kaunas: Lututė, 2009. – 95, [1] p.: iliustr.

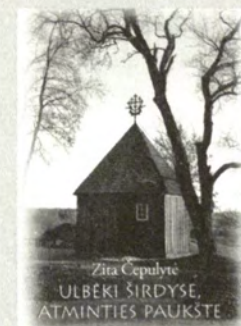
Tai jau antroji knygutė, skiriama Čedasų kraštui. Čia aprašoma bemaž šimtametės mokyklos istorija ir šiame krašte išaugę žmonės.

Čepulytė, Zita (1935–)

Ulbėki širdyse, atminties paukšte: [eilėraščiai] / Zita Čepulytė. – Vilnius: Atkula, 2009 (Vilnius: Rotas). – 183, [1] p.: iliustr. – Lietuvos vardo tūkstantmetį minint 1009–2009.

Kraštietės poetės eilėraščių rinkinys, skirtas Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui.

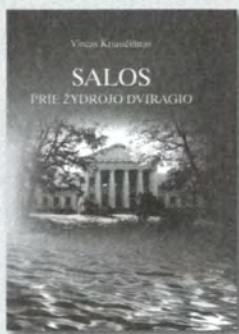

Juodelė, Petras (1924–)

Pėdos kelyje: memuariniai štrichai / Petras Juodelė. – Vilnius: Petro ofsetas, 2009 (Vilnius: Petro ofsetas). – 190, [1] p.: iliustr., portr.

Iš Kriaunų krašto kilusio poeto ir muziko prisiminimų knyga apie savo gyvenimo kelią, giminaičius. Tai neįprasto stiliaus knyga, grindžiama prozos ir poezijos žaismu. Pateikiami ir jo eiliuoti sveikinimai giminėms bei draugams.

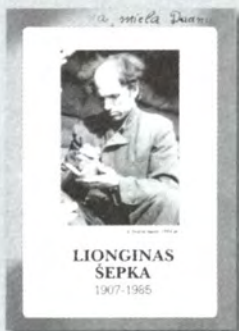

Kriaučiūnas, Vincas

Salos: prie žydrojo Dviragio / Vincas Kriaučiūnas. – Alytus: Alytaus naujienos, 2009. – 272 p.: iliustr.

Tai 2-oji prieš 10 metų autoriaus išleistos knygos laida. Ji papildyta istorine medžiaga apie Salų praeitį. Čia apžvelgiama Salų žemės ūkio technikumui, Salų žemesniosios žemės ūkio mokyklos istorija.

Lionginas Šepka, 1907–1985 / [sudarė: M. Mieliauskienė, D. Kiukienė]. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2009. – 1 lap. (sulankst. į 8 p.): iliustr.

Rokiškio krašto muziejaus bukletas, supažindinantis su žymaus medžio drožėjo biografijos faktais, veikla. Pateikiamos žymių menotyrininkų mintys apie šią asmenybę.

Liongino Šepkos premijos laureatų kūryba [Elektroninis išteklius]: jaunimo patriotizmo, tautiškumo ir kūrybiškumo ugdymui. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2009. – 1 elektron. opt. diskas (CD-ROM).

Rokiškio krašto muziejaus leidinys supažindina su 16 Liongino Šepkos premijos laureatų įvairiapusiška kūryba, su jų nueitu gyvenimo keliu ir kūrybiniais ieškojimais. Leidinys praturtintas vaizdine medžiaga.

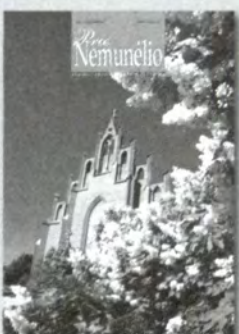
Obeliai. Kriaunos / [sudarytojas Venantas Mačiekus]. – 2-oji papild. laida. – Vilnius: Versmė, 2009. – 1224 p.: iliustr. – (Lietuvos valsčiai; kn. 2)

Papildyta „Lietuvos valsčių“ serijos 2-oji monografija, kaip ir visa serija, skirta Lietuvos tūkstantmečiui bei Obelių ir Kriaunų 500 metų jubiliejams. Pakartotiniame leidinyje pateikiami naujai parašyti istorijos ir tautosakos skyriai. Istorijos skyriuje ypač daug dėmesio skiriama mokykloms, bibliotekoms, apskritai visam kultūriniam gyvenimui.

Prakartelių muziejus / fotografijos: Ginto Dainio, Dalios Zibolienės, Danguolės Kišūnaitės, Dariaus Baltakio. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2008 (Lodi: Scuola Bergognone). – 83, [1] p.: iliustr.

Tai Rokiškio krašto muziejaus leidinys, supažindinantis su italo Angelo Frosi'o sukurtu prakartelių muziejumi, jo eksponatais, prakartelių istorija. Leidinys gausiai iliustruotas prakartelių nuotraukomis.

Prie Nemunėlio: Rokiškio krašto kultūros žurnalas / Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka; Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras / redaktorė Alicija Matiukienė. – Vilnius: Margi raštai, 2006–

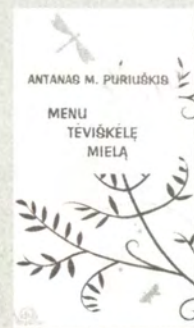
2009, Nr. 1 (22). – 60 p.: iliustr.

Tai pirmasis Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio ir Rokiškio miesto įkūrimo 510-ųjų metų sukakčiai skirtas 2009 m. Rokiškio krašto kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio“ numeris, gausiai iliustruotas fotomenininko Albino Kuliešio nuotraukomis.

Puriuškis, Antanas M.

Menu Tėviškėlę mielą: [eiluoti prisiminimai] / Antanas M. Puriuškis. – Vilnius, 2009. – 137, [2] p.: iliustr.

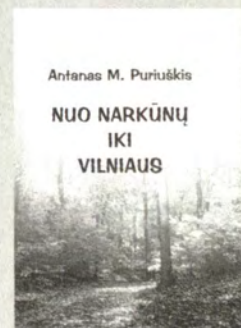
Tai autobiografinė poezija.

Puriuškis, Antanas M.

Nuo Narkūnų iki Vilniaus: Praeitin nuslinkę metai ... / Antanas M. Puriuškis. – Vilnius, 2009. – 130 p.: iliustr.

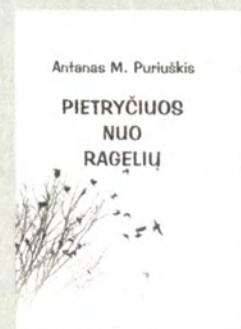
Tai nuo Ragelių kilusio literato autobiografinių prisiminimų knyga, kurioje apžvelgiami vaikystės, mokslo metai, darbinė veikla, šeima.

Puriuškis, Antanas M.

Pietryčius nuo Ragelių: [atsiminimai] / Antanas M. Puriuškis. – Vilnius, 2009. – 194 p.: iliustr.

Tai atsiminimai apie gimtąjį Narkūnų kaimą, kuriuos sudaro net 3 dalys, apimančios 2001–2008 metų laikotarpį.

Ramanauskaitė-Skokauskienė, Aukšė (1950–)

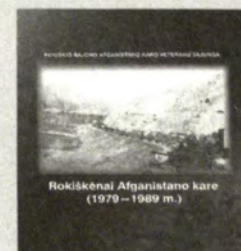
Laisvės deklaracija ir jos signatarai / Aukšutė Ramanauskaitė-Skokauskienė. – Kaunas: Naujasis lankas, 2009 (Kaunas: Morkūnas ir Ko). – 54, [2] p.: iliustr., faks., portr. ; 21 cm. – Bibliogr.: p. 54 (16 pavad.).

Kamajuose gyvenusios LR Seimo narės, Lietuvos partizanų vado, dviejų Vyčio kryžiaus ordinų kavalieriaus generolo Adolfo Ramanausko-Vanago dukros Aukšutės Ramanauskaitės-Skokauskienės leidinys.

Rokiškėnai Afganistano kare (1979–1989 m.): [fotoalbumas] / sudarė Eimantas Bieliūnas; Rokiškio rajono Afganistano karo veteranų sąjunga; nuotraukos iš asmeninių Rokiškio Afganistano karo veteranų albumų ir alytiškio Gintaro Bernatavičiaus archyvo. – Rokiškis: [Rokiškio rajono Afganistano karo veteranų sąjunga], 2009. – 219, [1] p.: iliustr.

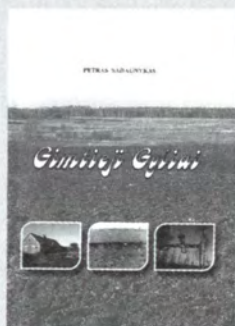
Tai Rokiškio rajono Afganistano karo veteranų sąjungos išleista knyga apie rokiškėnus, tarnavusius įvairiuose daliniuose ir įvairiose Afganistano vietose. Knyga skirta visuomenei priminti apie juos, gyvus ir jau išėjusius Anapilin.

Rokiškio krašto muziejui 75 / sudarė Nijolė Šniokienė, Dalia Kiukienė; Fotografai: Darius Baltakys, Ligitas Keraitis. – Vilnius: Petro ofsetas, 2008. – 204 p.: iliustr.

Albumė – Rokiškio krašto muziejuje, mininčiame 75-erių metų jubiliejinę sukaktį, pristatomi sukaupti eksponatai, dailės kūriniai.

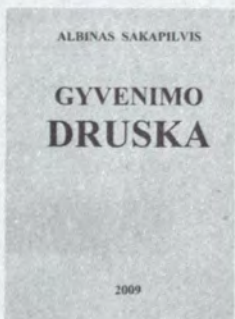

Sadaunykas, Petras

Gimtieji Gyviai / Petras Sadaunykas; [korektorė Jurgita Garkauskienė; maketavo Stasys Maskoliūnas]. – Utena: Utenos Indra, 2009. – 142, [1] p.: iliustr.

Pateikiama Gylių kaimo, esančio tarp Rokiškio, Obelių bei Juodupės, istorija, supažindinama su jo gyventojais, pateikiama šiai vietai būdingos tautosakos pavyzdžių.

Sakapilvis Albinas

Gyvenimo druska: [eilėraščiai]. – Onuškis (Rokiškio r.): [Kompiuteriu rinko, redagavo ir spausdino autorius Albinas Sakapilvis], 2009. – 223 p.

Tai onuškietiško, „Vaivorykštės“ literatūros klubo nario eilėraščių knygelė, spausdinta paties autoriaus.

Sakapilvis Albinas

Išmesta kepurė: eiliuotos istorijos. – Onuškis (Rokiškio r.): [Kompiuteriu rinko, redagavo ir spausdino autorius Albinas Sakapilvis], 2009. – 132 p.

XI-oji respublikinė prakartėlių paroda: Rokiškis, 2008 12 12 – 2009 01 30: [katalogas] / Rokiškio krašto muziejus. – [Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2009]. – 31 p., iliustr.

Rokiškio krašto muziejaus išleistas Vienuoliktosios respublikinės prakartėlių parodos katalogas, supažindinantis su šios parodos eksponatais bei jų autoriais.

Žirgas dailėje: parodos, vykusios 2009 m. vasario 7 d. – kovo 12 d. Dusetų dailės galerijoje, katalogas / [sudarė Alvydas Stauskas]. – Utena: Utenos Indra; [Dusetos (Zarasų r.)]: Dusetų dailės galerija, 2009 (Utena: Utenos Indra). – 43, [1] p.: iliustr.

Dusetų dailės galerijos parengtas parodos katalogas, kuriame pateikiami trumpi dailininkų, tarp jų ir rokiškėnų, biografiniai duomenys, kūrinių reprodukcijos.

Rokiškio krašto dvarai [Laiko pėdsakai] / sudarytojai: Rokiškio suaugusiųjų mokymo centro mokytojas Vytautas Daščioras ir mokiniai. – Utena: UAB „Utenos Indra“, 2009. – 23 p.: iliustr.

Lietuvos vardo tūkstantmetį minint: Leidinyje – Rokiškio suaugusiųjų mokymo centro moksleivių, vadovaujamų mokytojo Vytauto Daščioro, parengto ir vykdyto projekto „Rokiškio krašto dvarai“ apibendrinimas. Fotografijose – unikalūs išlikusių ar jau bebaigiančių sunykti dvarų bei jų sodybų elementai, būdingi Rytų Lietuvos kraštui ir pabrėžiantys išskirtinumą iš kitų šalies regionų.

Dailininkas Petras Kiaulėnas

Dailininko A. Varno portretas,
1955 m., drobė, aliejus, 45x52,5 cm

Skaitanti mergaitė, 1954 m.

Mergina su geltona suknele,
drobė, aliejus, 61x50 cm

Trijų šokėjų poilsis,
1947 m., drobė, aliejus, 81x65 mm

Įlanka pro medžius,
popierius, pastelė, 45,5x60 cm

Gėlės, citrinos ir figūrėlė, 1955 m.

